

Linguae

European Scientific Language Journal

April 2013

ISSN 1337-8384

Volume 6 Issue 2

*The limits of my
language mean the
limits of my world.*

(L. Wittgenstein)

XLinguae European Scientific Language Journal
Volume 6 Issue 2, April 2013, ISSN 1337-8384
The scientific language journal registered
by Ministry of Culture of Slovak Republic no EV 2747/08
© SVO, s.r.o. P.O.BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia

XLinguae is the European Scientific Language Journal about modern European language philology published in the heart of Europe in Slovakia. Its first and most important objective is the European and world language and culture diversity analysed or empirically described in studies and contributions from linguistics, applied linguistics and philology fields.

Editor-in-chief: Jana BÍROVÁ, Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia
Managing editor: Meta LAH, University of Ljubljana, Slovenia

International scientific board:

Tibor BERTA, University of Szeged, Hungary
Anna BONDARENCO, Université d'Etat de Moldova, Chisinau, Moldova
Nawal BOUDECCHICHE, University Center El Tarf, Laboratory Lantex, University Annaba, Algeria
Donald CHERRY, Hiroshima International University, Kurose, Higashi Hiroshima, Japan
Fatima CHNANE-DAVIN, Aix-Marseille University, France
Elena CIPRIANOVÁ, (editor-in-chief by honour), Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia
Eva DEKANOVÁ, Constantine the Philosopher University Nitra, Slovakia
Marie FENCLOVÁ, University of West Bohemia, Czech Republic
Armand HENRION, Haute école de Blaise Pascal, Bastogne, Belgium
Zdenka GADUŠOVÁ, Constantine the Philosopher University Nitra, Slovakia
Olga GALATANU, University of Nantes, France
Daniele GEFFROY-KONŠTACKÝ, University Hradec Králové, Czech Republic
Edita GROMOVÁ, Constantine the Philosopher University Nitra, Slovakia
Astrid GUILLAUME, Université Paris IV Sorbonne, Observatoire européen du plurilinguisme, Paris, France
Jan HOLEŠ, Palacky's University, Olomouc, Czech Republic
Magda KUCERKOVÁ, Institute of World literatures, SAV, Bratislava, Slovakia
Sevda LAZAREVSKA, University Sts. Cyril and Methodius, Skopje, Macedonia
Viera MARKOVÁ, Constantine the Philosopher University Nitra, Slovakia
Anton POKRIVČÁK, Constantine the Philosopher University Nitra, Slovakia
Silvia POKRIVČÁKOVÁ, (editor-in-chief by honour), Constantine the Philosopher University Nitra, Slovakia
Linas SELMISTRAITIS, Vilnius Pedagogical University in Vilnius, Lithuania
Jitka SMICEKOVÁ, Ostrava University, Czech Republic
Ján TARABA, Cyril and Methodius University in Trnava, Slovakia

Editorial board:

Pavol ADAMKA, Nitra; Monika ANDREJČÁKOVÁ, Bratislava; Katarína CHOVCOVÁ, Banská Bystrica; Viktor DURIS, Madrid; Božena HORVÁTHOVÁ, Nitra; Mária LALINSKÁ, Ružomberok; Natália RUSNÁKOVÁ, Nitra; Eva STRANOVSKÁ, Nitra; Kateřina VYCHOPŇOVÁ, Prague; Jana WALDNEROVÁ, Nitra

Issue editors: Natália RUSNÁKOVÁ, Jana BÍROVÁ

Photo: Jana BÍROVÁ

Scientific studies

L'exonyme *Bohême* dans les documents administratifs français de la 1ère moitié du XIVe siècle

Zdeňka Schejbalová ...

2

Jazyk, literatúra, kultúra: prekladateľské reflexie o próze amerických autorov etnických menšín

Emília Janecová ...

10

Odlišnosti štýlu slovenskej a anglickej korešpondencie v prekladateľskej praxi

Johana Jakabovičová ...

49

Psychosociálne aspekty tlmočenia

Soňa Hodáková – Katarína Welnitzová ...

56

Pragmatické aspekty civilizačno-kultúrnych procesov v translácii v národnom i nadnárodnom kontexte

Edita Gromová – Daniela Müglová ...

64

O teoretických definíciah viacjazyčných a plurikultúrnych prístupov k vyučovaniu cudzích jazykov

Jana Bírová ...

91

Book reviews

Neverbálna komunikácia v tlmočení

Soňa Hodáková ...

104

Nový pohľad na Itala Sveva

Natália Rusnáková ...

105

Abstracts

106

L'exonyme *Bohême* dans les documents administratifs français de la 1ère moitié du XIVe siècle

Zdeňka Schejbalová

Résumé

Dans l'article nous étudions l'exonyme *Bohême* qui apparaît en tant que le titre royal dans 93 accords conclus par Jean de Luxembourg, roi de Bohême et comte de Luxembourg, pendant son règne de 1310 en 1346. La plupart des accords est rédigée en français, d'autres en latin et allemand. L'exonyme *Bohême* est orthographié de différentes façons ce qui prouve que les accords étaient écrits par plusieurs scribes ou copistes. Ils représentent des documents précieux pour la connaissance de l'évolution du français dans sa phase de transformation à la 1ère moitié du XIVe siècle.

Mots-clés

exonyme *Bohême* ; accords de Jean de Luxembourg ; le français de la 1ère moitié du XIVe siècle.

1 Introduction

Dans notre étude nous allons analyser les formes de l'exonyme *Bohême* que nous avons relevées dans les accords conclus dans les années 1310 – 1346 par Jean de Luxembourg (1296-1346), roi de Bohême et de Pologne, comte de Luxembourg.

Après le mariage de Jean de Luxembourg (1296-1346) avec la princesse Elisabeth des Přemyslides (1292-1330) qui a eu lieu à Spire sur le Rhin (Speyer am Rhein en allemand) le 1er septembre 1310¹, le couple a été couronné au Château de Prague le 7 février 1311². Jean de Luxembourg, comte de Luxembourg, reçoit le titre du roi de Bohême et il devient aussi roi titulaire de Pologne (1310-1335). C'est son titre du roi de Bohême (1310-1346) qui a attiré notre attention.

Les manuscrits des accords, conservés dans les Archives nationales de Luxembourg et dans les Archives municipales de la ville de Luxembourg, ont été transcrits, classés selon l'ordre chronologique et résumés par Camille Wampach dans un recueil intitulé *Urkunden- und Quellenbuch zur Geschichte des altluxemburgischen Territorien, Urkunden Graf Johannis des Blinden, die Urkunden aus Luxemburger Archivbeständen, Publications du CLUDEM, Luxembourg, 1997*. Tout le recueil comporte la transcription de 94 manuscrits au total, dont 20 en latin (2, 3, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 48, 62, 67, 77), 4 en langues germaniques (44, 49, 78, 91) et 70 en français. Tous sont datés, le premier provient du 5 juillet 1310 et le dernier remonte au 25 mars 1346. La plupart d'entre eux contient aussi l'indication du lieu de l'élaboration de l'accord.

Les accords comprennent des arrangements entre Jean de Luxembourg et d'autres seigneurs, des priviléges concédés aux seigneurs pour des services rendus, aux cloîtres ou aux villes, des quittances et d'autres. Les textes présentent un caractère juridique normatif, disposant d'un style et d'un vocabulaire particulier.

2 Origine de l'exonyme *Bohême*

L'exonyme *Bohême*, en latin *Bohemia*, provient du nom de la tribu des Boïens d'origine celtique qui occupaient le territoire depuis le 4e siècle av. J.-Ch.

¹ SPĚVÁČEK, J.: Král diplomat. Praha: Panorama, 1982, p. 49.

² Ibid. p. 71.

Dans le dictionnaire étymologique tchèque³ nous trouvons sous l'article *Bohemia* l'explication suivante: « Čechy (ve středověku). Z Boiohemia (odtud stněm. *Beheim*, nyní Böhmen) domov Bojů keltských, slož. z Boii Bojové a kelt. *hem-* (srov. něm. *Heim*, ang. *home* domov) ».⁴

Le géographe grec Strabo (63 av. J.-Ch. - 24 ap. J.-Ch.) mentionne en 18 la tribu des Boïens : « καὶ οἱ Βόιοι καὶ Σένονες »⁵ dans son ouvrage *Geographica*.

Le nom de la contrée qu'habitait Marobodus, occupée, auparavant, par les Boïens, apparaît chez Marcus Velleius Paterculus (19 av. J.-Ch. - 31 ap. J.-Ch.) qui parle de *Boiohaemum*: „*Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos excisis continentibus Hercyniae siluis legiones Boiohaemum (id regioni, quam incolebat Marobodus, nomen est) duceret, ...*“.⁶

Dans *Germania* son auteur Tacite (Publius Cornelius Tacitus, 55 – 115) écrit *Boihaemi*: „...*ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc Boihaemi nomen signatque loci veterem memoriam quamvis mutatis cultoribus*“.⁷

Le nom de la tribu des Boïens est mentionné également par Gaius Julius Caesar dans *Commentarii de Bello Gallico*: „... et Aulercis Eburovicibus terma; Rauracis et Boiis bina ...“.⁸

Dans la chronique de Thietmar de Merseburg (975-1018), le toponyme apparaît sous la forme latine *Boemia* sans *h*: « *Hic a Boemia regione...* ».⁹

Le chroniqueur Cosmas emploie, lui aussi, la forme de *Boemia* : « *Quia tu, o pater, diceris Boemus, dicatur et terra Boemia ...* ».¹⁰

L'étnyme *Boïen* en relation avec l'exonyme *Bohemia* est étudié par Palacký F.¹¹, Šafařík P. J.¹², Waldhauser J.¹³, Blažek V.¹⁴, Čižmárová L.¹⁵ et d'autres historiens et linguistes.

³ HOLUB J., LYER S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: SPN, 1978, p. 100.

⁴ Bohemia Čechy (au Moyen âge), de Biohemia (d'où en vieux allemand *Beheim*, maintenant Böhmen) patrie des Boïens celtiques, composé de *Boii* Boïen et en celt. *hem-* (compare avec *Heim* en alle., *home* en angl. domicile).

⁵ STRABO : *Geography* , The Geography of Strabo: Book IV: Chapter IV, LOEB CLASSICAL LIBRARY, 1923 ISBN 978-0-674-99056-2, p.234m.

⁶ PATERCULUS,Velleius: *The Tiberian Narrative* (2,94-131), A.J.Woodman. Cambridge: Cambridge University Press, 1977, p. 69.

⁷ TACITUS, Cornelius: *The Germania of Tacitus*, édition critique de Robinson Rodney Potter. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1991. ISBN: 978-3-487-09523-3, p. 302.

⁸ CAESAR, Julius Gaius: *Commentarii de Bello Gallico*, édité par Holmes T. Rice. Oxford: Clarendon Press, 1914, 75, Liber VII._<http://www.forumromanum.org/literature/caesar/gallic7.html> (consulté le 5 janvier 2013).

⁹ HOLTZMANN, R. : *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1935, p. 194.

¹⁰ BERTHOLZ, B. : *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1923. Lib. I. Cap.II. III. p. 7.

¹¹ PALACKÝ, F.: *O Bozech, nejstarším známém národu w České zemi*. In *Časopis Českého muzeum*, sv.7, 1833, p. 412-425.

¹² ŠAFÁŘÍK, P. J. : *Slovanské starožitnosti*. Košice : Oriens, 1999, p. 206-211.

¹³ WALDHAUSER, J.: *Encyklopédie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001-2009. ISBN 80-7277-053-5.

¹⁴ <http://www.phil.muni.cz/jazyk/files/keltjaz.pdf>

3 Analyse de l'exonyme dans les accords de la 1ère moitié du XIVe siècle

La langue française de la 1ère moitié du XIVe siècle, passage de l'ancien au moyen français, se trouve dans la phase de sa transformation due, en grande partie, à l'amuïssement des voyelles et consonnes finales, surtout de -s final. L'orthographe cesse d'être phonétique, la langue ne possède pas de norme. Walter von Wartburg explique que : «*dès le 13e siècle la langue glisse peu à peu vers un nouvel état. Ces transformations deviennent très sensibles à l'époque des troubles. L'époque féodale est close à l'avènement des Valois ; de même la période postclassique de l'ancien français se clôt vers la même époque. Gaston Paris fait commencer le moyen français en 1328. Pour la langue on ferait peut-être mieux d'aller jusque vers le milieu du 14e s. parce que pour le développement linguistique le commencement de la guerre de Cent Ans est une étape plus importante que l'avènement de la nouvelle dynastie.*»¹⁵

Depuis la 2e moitié du XIIIe siècle l'administration royale française se sert, de plus en plus, du français (francien – dialecte de l'Ile-de-France) pour rédiger des documents administratifs et juridiques officiels.¹⁶

La langue natale de Jean de Luxembourg était le français, vu son milieu familial et son éducation réalisée à la cour royale française¹⁸. De même la langue officielle du comté de Luxembourg était le français au XIVe siècle. Il en résulte que les accords relatifs « au monde francophone » de l'époque sont, en majorité des cas, écrits en français.

En étudiant 70 accords de Jean de Luxembourg rédigés en français, nous avons relevé 69 occurrences de l'exonyme *la Bohême*, dont 10 variantes orthographiques: *Behaing, Behaigne, Beheigne, Behaigne, Bahaigne, Behengne, Behangne, Boyeme, Boheme* et *Boeme*.

Nous pouvons observer diverses variantes de l'exonyme. Non seulement que le français n'avait pas de règles d'emploi strictes, mais aussi il reste encore différencié en dialectes d'usage courant. La langue utilisée dans les accords en est un témoin écrit. Au cours de ses nombreux voyages (les noms de ville et de lieux de rédaction des accords l'attestent), apparemment, le roi bénéficiait, également, de services des scribes ou copistes locaux anonymes qui avaient, chacun d'eux, leur propre manuscrit, leur manière personnelle de tracer les caractères, et qui parlaient différents dialectes de français, alors les formes des mêmes mots varient dans les accords. Voici des variations de l'exonyme *Bohême* relevées dans les accords étudiés:

- variantes vocaliques: *be-*, *ba-*, *bo-* dans la syllabe initiale,
- variantes de diptongues: *-hai-*, *-hei-* dans la deuxième syllabe,
- variantes de voyelles nasalisée: *- aing, -engne, -angne,*
- variantes avec la consonne mouillée /p/: *Behaigne, Beheigne, Behaigne, Bahaigne, Behengne, Behangne,*
- variante sans voyelle finale *-e*: *Behaing,*
- variantes sans consonne laryngale *h*: *Boyeme, Boeme.*

¹⁵ ČIŽMAROVÁ, L.: Mistá sanat Bohemia ja Čech ovat tulleet? Několik poznámek ke jménům Bohemia a Čech. In: Bohemia. Č. 2 (2001), p. 19-22, 24-25. ISSN 1456-9493.

¹⁶ WARTBURG, W. von : Evolution et structure de la langue française. Bern : A. Francke AG.Verlag, 1946, p. 122.

¹⁷ OSTRÁ, R.: Přehled vývoje románských jazyků 1. Lidová latina. Francouzština. Praha: SPN, 1980, p. 63.

¹⁸ SPĚVÁČEK, J. (1982), Král diplomat. Praha: Panorama, p. 21-22.

Dans les tableaux suivants, illustrant le phénomène étudié, nous avons mis dans la première colonne le numéro chronologique, tel qu'il apparaît dans le recueil de Camille Wampach, mentionné plus haut. La deuxième colonne contient le nom de lieu étudié, dans la troisième colonne il y a la date de l'accord et la quatrième colonne porte le nom de lieu de l'élaboration de l'accord s'il y figure. Dans la plupart des cas le nom de lieu est indiqué.

	<i>Nom de lieu</i>	<i>Date</i>	<i>Lieu</i>
4	rois de Behaing	25 mai 1314	
10	rois de Behaingne	16 juin 1320	Arlon
17	roys de Behaingne	1 ^{er} juillet 1323	
11	roys de Beheingne	25 juin 1320	
9	roys de Behaigne	11 juin 1318	Trier
29	roys de Behaigne	9 janvier 1327	Bruxelles
16	rois de Bahaigne	28 mai 1323	Mantes
22	roys de Behengne	23 août 1324	Trier
24	rois de Behangne	10 novembre 1324	
27	rois de Boyeme	27 octobre 1326	
28	roys de Boheme	8 décembre 1326	
23	rois de Boeme	25 novembre 1324	
30	rois de Boeme	12 janvier 1327	Bruxelles
31	roys de Boeme	8 avril 1328	Metz
33	roy de Boeme	13 août 1329	Marville
34	roys de Boeme	31 octobre 1329	Arlon
35	roy de Boeme	3 novembre 1329	
36	roys de Boeme	3 juillet 1330	
37	roy de Boeme	7 août 1332	Arlon
38	roys de Boeme	29 mars 1333	Cremona
39	roy de Boeme	11 avril 1333	Buxi
40	roys de Boeme	30 août 1334	Amiens
41	roys de Boeme	30 août 1334	Amiens
42	roys de Boeme	30 août 1334	Amiens
43	roys de Boeme	31 août 1334	Amiens
44	roys de Boeme	31 août 1334	Amiens
45	roys de Boeme	31 août 1334	Amiens
46	roys de Boeme	31 août 1334	Amiens
50	roy de Boeme	décembre 1334	Bois de Vincennes
51	roys de Boeme	6 décembre 1334	Paris
52	roys de Boeme	6 décembre 1334	Paris
53	roys de Boeme	10 décembre 1334	Paris

54	roys de Boeme	20 décembre 1334	Paris
55	roys de Boeme	21 décembre 1334	Paris
56	roys de Boeme	21 décembre 1334	Paris
57	roys de Boeme	21 décembre 1334	Paris
58	roi de Boeme	1 ^{er} janvier 1335	Paris
59	rois de Boeme	2 avril 1336	Pohořelice
60	roys de Boeme	2 juin 1337	Prague
61	roy de Boeme	1 ^{er} septembre 1337	Arlon
63	roy de Boeme	5 septembre 1337	Luxembourg
64	roys de Boeme	18 septembre 1337	
65	roys de Boeme	6 mars 1338	Paris
66	roy de Boeme	23 juin 1338	Bastogne
68	rois de Boeme	30 juillet 1338	
69	roys de Boeme	30 août 1338	
70	roys de Boeme	13 février 1339	
71	roys de Boeme	29 mars 1339	
72	roys de Boeme	17 avril 1340	Vincennes
73	roy de Boeme	22 juin 1340	
74	roys de Boeme	16 octobre 1340	Luxembourg
75	roys de Boeme	20 octobre 1340	Luxembourg
76	roy de Boeme	11 novembre 1340	Bastogne
79	roy de Boeme	11 juin 1341	
80	roy de Boeme	15 juillet 1341	
81	rois de Boeme	2 avril 1342	
82	roys de Boeme	6 avril 1342	Bologne
83	roys de Boeme	3 juin 1343	Liège
84	rois de Boeme	1 ^{er} août 1343	
85	roys de Boeme	29 mai 1344	Reims
86	roy de Boeme	16 juin 1344	Namur
87	roys de Boeme	17 août 1344	
88	rois de Boeme	1344	
89	roys de Boeme	4 janvier 1345	Breslau
90	roys de Boeme	11 juin 1345	Prague
92	roy de Boeme	5 février 1346	
93	roys de Boeme	22 février 1346	Prague
94	roi de Boeme	25 mars 1346	Arlon
32	sans titres nobiliaires quelconques	24 juin 1328	

Nous pouvons voir dans les variantes *Behaing*, *Behaigne*, *Beheigne*, *Behaigne*, *Bahaigne*, *Behengne*, *Behangne* l'influence germanique, par contre celles *Boheme*, *Boyeme*, *Boeme* renvoient plutôt au modèle latin.

Depuis 1327 l'orthographe se stabilise sur la forme *Boeme* jusqu'au dernier accord rédigé le 25 mars 1346 à Arlon (62 accords). Nous pouvons en déduire que le roi de Bohême a atteint un prestige international par ses activités européennes, par son alliance avec le roi de France. Son autorité se manifeste, entre autres, de manière que le nom de son royaume devient généralement connu et sa forme orthographique se fixe à *Boeme* dans les documents.

Néanmoins il faut ajouter que l'orthographe de ses autres titres nobiliaires de roi de Pologne et de comte de Luxembourg et celui du texte de l'accord ne cessent de varier après 1327.

De 20 accords rédigés en latin, 19 en contiennent le titre du roi de Bohême, dont 4 sont transcrits avec *h* : *Bohemie* (3, 15, 19, 20), et 15 sans *h* : *Boemie* (5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 18, 21, 25, 26, 42, 67, 77).

	<i>Nom de lieu</i>	<i>Date</i>	<i>Lieu</i>
2	Romanorum regis, Luczemburgensis et Rupensis comes necnon marchio Arlunensis	20 septembre 1310	Colmar
3	Bohemie et Polonie rex	4 avril 1312	Prague
5	Boemie et Polonie rex	12 avril 1315	Bürglitz
6	Boemie et Polonie rex	31 mai 1316	Prague
7	Boemie et Polonie rex	30 juin 1317	Luxembourg
8	Boemie et Polonie rex	13 septembre 1317	Luxembourg
12	de Boemie et Polonie	12 novembre 1321	Cambrai
13	de Boemie et Polonie rex	19 novembre 1321	Cambrai
14	Boemie et Polonie rex	7 avril 1322	
15	Bohemie et Polonie rege	17 mai 1322	Luxembourg
18	Boemie ac Polonie rex	9 juillet 1323	Marienthal
19	Bohemie et Pollonie rex	13 juillet 1323	Trier
20	regis Bohemie	14 juillet 1323	
21	Boemie rege	après 15 juillet 1323	Luxembourg
25	regi Boemie	5 mars 1326	
26	Boemie et Polonie rex	19 septembre 1326	Luxembourg
48	Boemie et Polonie rex	19 octobre 1334	Bruxelles
62	Boemie regem	1 ^{er} septembre 1337	Arlon
67	Boemie rex	7 juillet 1338	Diedenhofen
77	Boemie regi	11 novembre 1340	

Dans les accords rédigés en langues germaniques (Althochdeutsch), il y en a 4, nous trouvons 3 variantes du toponyme *Bohême* : *Byhem*, *Byheem*, *Beheim*.

	<i>Nom de lieu</i>	<i>Date</i>	<i>Lieu</i>
47	van Byhem	17 octobre 1334	
49	van Byheem	31 octobre 1334	
78	van Beheim	17 novembre 1340	
91	ze Beheim	21 décembre 1345	Trier

4 Conclusion

Pour conclure nous pouvons constater que l'exonyme *Bohême* lié au titre royal de Jean de Luxembourg connaît des variations orthographiques, surtout en français (10), jusqu'en 1327. Pendant son règne, Jean de Luxembourg a joui, au fur et à mesure, d'un prestige international grâce à sa politique européenne active. Ainsi, il a contribué à la connaissance plus large de la contrée dont il était le roi, de la Bohême, même s'il préférerait séjourner plutôt à l'étranger ou dans son comté de Luxembourg. Sur l'exemple de l'exonyme *Bohême* nous pouvons observer la fixation progressive

de son orthographe due à la fréquence d'usage et à son statut prestigieux en tant que partie du titre souverain.

Cependant la langue française de la 1ère moitié du XIVe siècle est encore loin d'être unifiée et d'obéir aux normes. Elle se trouve dans sa phase de transformation où un certain flottement des formes anciennes et nouvelles devient courant. Les accords conclus par Jean de Luxembourg en représentent un témoin précieux.

Bibliographie

- BERTHOLZ, B. : Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1923.
- BRUNOT, F. : Histoire de la langue française. Dès origines à 1900. Tome 1. Paris : Librairie Armand Colin, 1966.
- CAESAR, J., G. : Comentarii de Bello Gallico, édité par Holmes T. Rice. Oxford: Clarendon Press, 1914.
- ČIŽMAROVÁ, L : Mistá sanat Bohemia ja Čech ovat tulleet? Několik poznámek ke jménům Bohemia a Čech. In: Bohemia. Č. 2 (2001), p. 19-22, 24-25. ISSN 1456-9493.
- DUCHÁEK, O. : Historický vývoj francouzského jazyka. Praha :SPN, 1963.
- HOLTZMANN, R. : Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1935.
- HOLUB, J., LYER, S.: Stručný etymologický slovník jazyka českého. Praha: SPN, 1978.
- <http://www.forumromanum.org/literature/caesar/gallic7.html> (consulté le 5 janvier 2013).
- KINDL, M., STÁTNÍKOVÁ, P. : Královský sňatek : Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310 : průvodce dobou. Praha: Gallery, 2010.ISBN 978-80-86990-67-5.
- KRŮTA, V. : Les Celtes : histoire et dictionnaire. Paris : R. Laffont, 2000. ISBN 2-221-05690-6.
- LUTTERER, I., HUŇÁČEK, V. : Původ zeměpisných jmen : etymologický slovník 1000 vlastních jmen zemí, měst a přírodních objektů z celého světa. Praha : Mladá fronta, 1976.
- MACHAJDÍKOVÁ, B., TARABA, J. : Urbanitas versus vulgaritas v texte Itinerarium Egeriae. In Taraba, Ján, Ulašín Bohdan (Eds.) Dynamika foriem významu v románskych jazykoch. Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava, 2012. ISBN 978-80-223-2553-0.
- OSTRÁ, R. : Přehled vývoje románských jazyků 1. Lidová latina. Francouzština. Praha : SPN, 1980.
- PALACKÝ, F.: O Bozech, neystaršjm známém národu w České zemi. In Časopis Českého museum, sv. 7, 1833.
- PATERCULUS, Velleius : The Tiberian Narrative (2,94-131), A.J.Woodman. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- ŠABŘULA, J. : Vývoj francouzského jazyka. Ostrava : Ostavská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-455-9.
- ŠAFÁŘIK, P. J. : Slovanské starožitnosti. Košice : Oriens, 1999, p. 206-211.
- SPĚVÁČEK, J. : Král diplomat. Praha: Panorama, 1982.
- ŠRÁMEK, R. : Úvod do obecné onomastiky. Brno : Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2027-X.
- STRABO : Geography , The Geography of Strabo. Book IV. Chapter IV. Translator Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library, 1923. ISBN 978-0-674-99056-2.
- TACITUS, C. : The Germania of Tacitus, édition critique de Robinson Rodney Potter. Hildesheim : Georg Olms Verlag, 1991. ISBN: 978-3-487-09523-3.

- TARABA, J.: Stará francúzština z lingvistického a prekladateľského hľadiska. In: Medzikultúrny a medzipriestorový faktor v preklade. 27. ročník Letnej školy prekladu konanej v dňoch 21.-23. septembra 2005 v Dome slovenských spisovateľov v Budmericiach. 12. s. 2005. ISBN 80-89-137-15-6.
- TARABA, J.: *Du latin à l'ancien français*. Bratislava: FF UK, 2005.
- WALDHAUSER, J.: Encyklopédie Keltů v Čechách. Praha: Libri, 2001-2009. ISBN 80-7277-053-5.
- WAMPACH C.: Urkunden- und Quellenbuch zur Geschichte des altluxemburgischen Territorien, Urkunden Graf Johanns des Blinden, die Urkunden aus Luxemburger Archivbeständen. Luxembourg : Publications du CLUDEM, 1997.
- WARTBURG, W.von : Evolution et structure de la langue française. Bern: A. Francke AG.Verlag, 1946.

Words: 2 973

SigNS: 17 578 [9,77 standard pages]

Zdeňka Schejbalová, Ph.D.

Department of French language and Literature

Pedagogic faculty

Masaryk University of Brno

Brno, Czech republic

schejbalova@ped.muni.cz

Jazyk, literatúra, kultúra: prekladateľské reflexie o próze amerických autorov etnických menšín

Emília Janecová

Anotácia

Príspevok sa sústredí na špecifiká prekladu prózy amerických autorov etnických menšín a na interkultúrnu dimenziu, ktorú prekladateľský procese v tomto prípade obnáša. V úvodných častiach opisuje základné charakteristiky a interpretačné východiská tohto typu textov, ktoré sú v značnej miere podmienené aj širším kultúrno-spoločenským či literárny kontextom, pričom poukazuje na prepojenie a možnosť využitia poznatkov z omnoho viac prebádanej oblasti postkoloniálnej literatúry a translatológie. Ďalej sa sústredí na signifikantné kultúrno-komunikačné špecifík v preklade vyjadrené na jazykovom i tematickom pláne daného typu diel a následne reflektuje problematiku takto vymedzeného prekladateľského procesu s využitím poznatkov tradičných i novších prístupov vedy o literatúre a preklade.

Klúčové slová

kultúra, interkultúrna komunikácia, próza amerických autorov etnických menšín, interkultúrna konfrontácia v preklade, interkultúrny dialóg

Úvod

V príspevku *Jazyk, literatúra, kultúra: prekladateľské reflexie o próze amerických autorov etnických menšín* sa snažíme o zmapovanie poznatkov o danom type textov, kľúčových pri teoretickom uchopení, interpretácii, ale i preklade textov amerických autorov etnických menšín. Zameriavame sa predovšetkým na vymedzenie kultúrno-komunikačných špecifík tohto osobitého typu textov a na problematiku ich transferu v prekladoch do slovenského jazyka. Ak sa totiž zamyslíme nad prázou autorov etnických menšín ako takou, musíme vziať do úvahy skutočnosť, že ide o tvorbu odrižajúcu špecifické historické, ideologické a lingvistické kontexty niekoľkých kultúr, a preto všetky špecifík obsiahnuté na jazykovom i tematickom pláne textu v nej nesú signifikantný kultúrno-komunikačný význam. Prekladateľ daného textu, ktorého poslaním je tento význam pri transfere špecifík do prijímajúceho prostredia zachovať, potom stojí pred náročnou úlohou a treba priznať, že nie vždy sa s ňou vyrovnáva adekvátne.

Nazdávame sa, že kľúčovým problémom pri preklade prózy autorov etnických menšín je neoboznámenie sa alebo nerešpektovanie východísk daného typu textov, a to či už v procese interpretácie alebo pri modelovaní prekladového textu. Naším cieľom je preto predstaviť špecifík tvorby amerických autorov etnických menšín a zamyslieť sa nad spôsobmi, ako ich v prípade prekladu teoretičky i prakticky uchopiť.

Keďže sa tejto téme v našom prostredí nevenuje dostatočná pozornosť, využívame v bádaní najmä zahraničné teoretické zdroje, ktoré v častiach venovaných prekladu aplikujeme na domáci kontext. Z domáciх prístupov sa obraciame ku koncepciam chápania prekladu ako komunikácie medzi kultúrami, pričom o ďalší rozmer vyplývajúci z osobitej kultúrno-komunikačnej situácie zobrazenej už v pôvodných textoch sa snažíme existujúce prístupy rozšíriť práve využitím poznatkov z postkoloniálnej literatúry a translatológie, ktorá do istej miery reflektuje i potreby pri skúmaní prekladu prózy amerických autorov etnických menšín.

1 Multikultúrna spoločnosť – multikultúrna literatúra?

Vzťah medzi literatúrou a spoločnosťou je už desaťročia predmetom rozpráv nielen na poli literárnom, ale i sociologickom či kulturologickom. Väčšina teórií vníma vzťah medzi literatúrou a spoločnosťou recipročne – literatúru ako nástroj i artefakt istého kultúrno-spoločenského systému, nesúceho a zároveň reflektujúceho prvky tohto systému, a spoločnosť ako kultúrno-spoločenské prostredie, z ktorého literatúra vychádza, v ktorom existuje a ktoré vo veľkej miere podmieňuje, ba dokonca určuje jej ďalšie pôsobenie. Vzťah literatúry a diania v spoločnosti bol predmetom početných vedeckých prác, pričom v strede záujmu stála otázka miery pôsobenia medzi týmto systémami. V súčasnosti vo všeobecnosti prevláda názor, že literatúra, chápána ako súbor textov, ktoré sú znakovým vyjadrením istej správy determinovanej v priestore a čase, je úzko zviazaná so skúsenostným komplexom autora i príjemcu textu (Matthäuser, 2006). Takýto text je sice relatívne autonómny, avšak ako upozorňuje Jan Knopf (2006) treba si uvedomiť, že časové a priestorové (a teda aj kultúrne) určenie spôsobuje, že literárny text je do istej miery svedectvom svojej doby a je pre čitateľa aktuálny a zrozumiteľný tým, že v ňom poznáva vlastné skúsenosti, alebo že v ňom nachádza prvky vlastné individuálnej i kultúrnej identite či pamäti. S týmto postulátmi dnes pracuje nielen literárna veda, ale i literárna kritika, ktorá tak text vníma nielen z hľadiska literárnej, ale i kultúrnej tradície. To v porovnaní s vymedzením formalistického chápania literatúry – dominujúceho aj v našom kontexte počas niekoľkých desaťročí – naznačuje odklon od uvažovania o literatúre ako súbore textov definovaných formálnymi osobitosťami a prináša postuláty, či je vôbec možné opomenúť v uvažovaní o literárnom texte jeho kultúrnu podmienenosť. Práve tieto úvahy zaviedli do literárnej vedy a literárnej kritiky kultúrny aspekt v oveľa väčšej miere ako kedykoľvek predtým, pričom odozvy na túto tendenciu neboli – a nie sú – vždy pozitívne¹⁹.

Hoci termín kultúra dnes v myслení o literatúre bezpochyby má svoje miesto, nebolo to tak vždy. Do literatúry sa platne implementoval až vďaka nedávnym interdisciplinárne orientovaným tendenciám v humanitných vedách, ktoré najmä v posledných dekádach 20. storočia detailnejšie rozpracovali kulturologické smery a prístupy k textu, literatúre a prekladu²⁰. Americký literárny kritik a teoretik Stephen Greenblatt zdôvodňuje diskutabilnosť včlenenia tohto rozmeru do literatúry aj tým, že definícia kultúry používaná v 90. rokoch 20. storočia bola taká široká a nepresná, že jej opodstatnenie v uvažovaní o literatúre sa zákonite muselo strácať, až pokial nebola do kritického myслenia implementovaná systematicky a pokial nebola riadne vymedzená. Greenblatt napáda obšírne tradičné etnografické uchopenie pojmu kultúra²¹, známe – a dodnes často ešte stále používané – i v našom kontexte, ktoré kultúru chápe ako „systém vedomostí, viery, artefaktov umenia, morálnych a právnych hodnôt, či akýchkoľvek ďalších schopností či zvykov, osvojených členom istého spoločenstva“ (Greenblatt, 1995: 225). Upozorňuje, že takto široko koncipovanú definíciu je možno ľahko zmanipulovať a zneužiť, pričom chápanie kultúry v myслení o literatúre konkretizuje na akejsi pomyselnej osi dodržiavania – či nedodržiavania pravidiel a noriem istého spoločenstva (*ibid.*). Tak možno v tomto spoločenstve identifikovať, ktoré prvky sú mu vlastné a ktoré cudzie, či dokonca diachronicky reflektovať, ktoré prvky daný systém asimiloval a ktoré odmieta.

¹⁹ V poslednom období sa často najmä v Spojených štátach amerických hovorí o návrate formalizmu do literárnej kritiky; pozri napr. štúdiu Jima Hansena: *Formalism and Its Malcontents: Benjamin and de Man on the Function of Allegory* (2004).

²⁰ Pozri Cultural Studies.

²¹ Konkrétnie v práci Edwarda Burnetta Tylora *Culture or Civilisation* (1871).

Greenblattove vymedzenie kultúry a prenesene i jeho chápanie kultúrnych špecifík prostredníctvom literárnych textov sa odráža i v postulátoch o vnímaní odlišností kultúr prítomných v prácach literárneho teoretika a kritika Wernera Sollorsa. Ten upozorňuje, že nová spoločenská paradigmá na prelome tisícročí, v ktorej sú jednotlivé kultúry v bližšom kontakte ako kedykoľvek predtým, prirodzene musí viesť k začleneniu pojmu kultúry do akéhokoľvek uvažovania v humanitných vedách, v myslení o literatúre obzvlášť. Sollors postupne vo svojich literárnovedných prácach zamieňa pojmy *kultúra* alebo *kultúrny* za pojmy *etnikum* alebo *etnický*, pričom sa prikláňa k téze psychoanalyтика Georgesa Devereuxa a z historického hľadiska vníma tieto koncepcie ako disociačné (Sollors, 1995). Sollorsovo uchopenie daných pojmov sa v literárnej kritike a vede v 90. rokoch 20. storočia udomácnilo v značnej miere, čím sa však vnímanie kultúrneho diskurzu v rámci literatúry posunulo do konkrétnejších, v tom období takmer až politicky orientovaných interpretácií.

Silnejúce vnímanie kontaktu kultúr v rámci opozícií my – oni a svoje – cudzie v nasledujúcich desaťročiach bolo pravdepodobne podmienené geopoliticími a spoločenskými zmenami 20. storočia a neskôr nástupom a silnejúcim rozmachom globalizačných tendencií. Simona Hevešiová (2006) v tejto súvislosti odkazuje na prácu Samuela P. Huntingtona, ktorý sa v publikácii *Střet civilizací (Boj kultur a proměna světového rádu)* zameriava na vnímanie kultúrnych kontaktov práve v rámci spomínaných binárnych opozícií. Tie sú reflektované v bipolárnom kultúrnom rozdelení sveta na Východ a Západ, pričom pohyb na opozičných osiach ovplyvňuje optiku tej-ktorej kultúry. Je však potrebné konštatovať, že až do 90. rokov minulého storočia bola dominantná optika kultúr prezentujúcich západné prostredie, pričom obdobná bola i situácia v literárnej vede. Huntingtonove tézy obsiahnuté v tejto publikácii preto vyvolali i ohlasy napádajúce práve politicky a hegemonisticky vyznievajúce tvrdenia, ktoré akoby na pozadí opisu multikultúrnej situácie na konci 20. storočia implicitne viedli ešte k ďalšiemu zosilneniu vplyvu západnej kultúry.²²

Rovnako rôznorodé sú aj trendy na poli literatúry či literárnej vedy, ktoré v posledných troch desaťročiach posúvajú vnímanie kultúry v literatúre do osobitých rozmerov. V dôsledku globalizácie, ale i kultúrno-spoločenských zmien, sa v literatúre objavujú nové, špecifické žánre, akými sú napríklad postkoloniálna literatúra, literatúra menšín alebo literatúra etnických menšín. V uvažovaní o týchto typoch textov sa pojem kultúry stáva klíčovým, pretože podmieňuje nielen percepciu, ale i samotnú genézu takéhoto literárneho textu, následkom čoho sa mení i vnímanie vzťahu medzi literatúrou a spoločnosťou, zaznamenávajúc markantné zmeny v oboch systémoch. Uvedené typy prózy preto nemožno komplexne uchopiť bez aspoň čiastočného využitia kulturologických prístupov, ktoré v tomto prípade skúmajú pôsobenie a následky interkultúrnej konfrontácie rôznych spoločensko-kultúrnych kontextov.

Tento vzťah v ostatných rokoch určuje predovšetkým kultúrno-spoločenská situácia vo svete na prelome 20. a 21. storočia, príznačná osobitými fenoménmi, akými sú „efekty masovej migrácie a globálnej cirkulácie symbolov/znakov, tovarov a informácií“ (Bronfen – Marius, 1997: 8). Slovenská kulturologička Viera Gažová (2001) konštatuje, že skúmanie novodobej spoločnosti viedie k hľadanju a identifikovaniu klíčových aspektov globalizácie, či dokonca k vymedzovaniu charakteristík akejsi spoločnej globalizovanej kultúry, v ktorej akýkoľvek artefakt – a teda aj literárny text – nesie znaky nielen pôvodného kultúrneho spoločenstva, ale reflektuje zároveň i vplyvy ostatných kultúr na toto spoločenstvo. Práve v tomto období pripomína antropológ Robert F. Murphy koncepciu, ktorá kultúru chápe ako

²² Pozri štúdiu Edwarda Saida *The Clash of Ignorance* (2001).

mozaiku kultúrnych artefaktov z rôznych kultúrnych prostredí (Murphy, 1998). Vnímanie literatúry ako systému vzájomne prepojených kultúrnych artefaktov do literárnych prác a ich percepcie vnáša v posledných rokoch optiku multikulturality, ktorú Viera Gažová opisuje ako pojem predstavujúci snahu „hladať a nachádzať šance pre toleranciu, porozumenie, akceptovanie inej/iných kultúry/kultúr a predchádzanie či vyhýbanie sa medzikultúrnym konfliktom“ (Gažová, 2001: 19). Pojem multikulturalita podľa Gažovej „uchopuje problém spolužitia rozličných kultúr v rámci jednej spoločnosti“ (ibid.), pričom ide „o existenciu zreteľne odlišných, pôvodne v svojom vlastnom systéme relativne homogénnych kultúr“ (ibid.). Podľa Gažovej interpretácie multikulturality (Gažová, 2001) a postulátov o globálnom obchu symbolov/znakov, tovarov a informácií (Bronfen – Marius 1997), potom možno optikou multikulturality vnímať akýkoľvek súčasný literárny text.

Odlišný aspekt otvára vymedzenie pojmu multikulturalizmus, ktorý je dnes intuitívne chápáný a často nesprávne používaný ako synonymum pojmu multikulturalita. Gažová definuje multikulturalizmus ako koncepciu, „ktoréj cieľom je teoretická analýza potencií bezkonfliktného a pokiaľ možno vzájomne obohacujúceho spolužitia rozmanitých spoločností a kultúr“ (Gažová, 2001: 19). Multikulturalizmus teda opisuje ako umelo vytvorený nástroj, snažiaci sa o udržanie ekvivalencie medzikultúrneho pôsobenia v globalizovanom svete 21. storočia, ponúkajúci „viac či menej relevantné koncepty enkulturačných praktík, smerujúcich k optimalizácii medzikultúrnej komunikácie“ (ibid.). Zatiaľ čo multikulturalita predstavuje jav koexistencie a komunikácie kultúr v rámci jednej spoločnosti, multikulturalizmus možno chápať ako inštrument, ktorý má toto spolužitie riadiť.

Teórie o multikulturalizme sa stretávajú s rôznorodými pozitívnymi i negatívnymi odozvami. Tieto tendencie reflektuje i literárny kontext, v ktorom nové žánre často nielen zrkadlia, ale v ostatných rokoch i pertraktujú východiská, situáciu a dôsledky multikultúrneho spolužitia, ale i multikulturalizmu samotného. Literárne texty by sme odvolajúc sa na vyššie spomenuté bipolárne vnímanie kultúrnej reprezentácie v literatúre mohli rozlíšiť na dva typy, a to na texty vypracované a prijímané optikou dominantnej kultúry, či novšie texty prezentované a vnímané optikou kultúry menšinovej. Hoci prvému typu textov sa často vytýka nivelizovanie kultúrnych rozdielov alebo ich unilaterálne prezentovanie, druhý typ textov bol najmä v 90. rokoch 20. storočia často kritizovaný pre stereotypné zobrazovanie motívov reflektujúcich kultúrne kontakty a pôsobenie, či dokonca pre akúsi motivickú a jazykovú schematicosť. Súčasná literatúra sa už neprikláňa k žiadnemu z týchto extrémov. Naopak, snaží sa poskytnúť priestor pre komunikáciu a vzájomné pôsobenie kultúrnych systémov obsiahnutých v texte – či už jazykovo, motivicky alebo ideovo.

Na tomto mieste by sme radi vymedzili ďalší koncept, ktorý je v textoch zobrazujúcich vzájomné pôsobenie a komunikáciu kultúrnych systémov často prítomný – je ním filozofická a kulturologická koncepcia interkulturality. Tá na rozdiel od multikulturalizmu vychádza z tradičného chápania kultúr, ktoré vníma ako relatívne samostatné celky, určené kolektívou kultúrnou pamäťou a identitou a ako konštituuje Gažová, „hladá cesty, ako by sa kultúry navzájom zniesli a komunikovali“ (Gažová, 2001: 20). Táto koncepcia predpokladá kontakt a komunikáciu rôznych kultúr, ktoré chápe ako recipročnú výmenu vlastných – svojich hodnôt, za hodnoty druhého kultúrneho spoločenstva, ktoré vo svojom prostredí vníma ako cudzie. Interkulturalita sa v posledných desaťročiach stáva akousi novou vedeckou paradigmom, keďže v literatúre poskytuje priestor pre netradičné skúmanie literárneho textu. Nünningov *Lexikon teorie literatury a kultury* (2006) uvádza, že „predmetom interkultúrne orientovanej literárnej vedy sú napríklad kultúrne obrazy o sebe a druhých (cudzích), kultúrne stereotypy, otázky etnickej

a kultúrnej identity a jej reprezentácie, aspekty globálnej kultúry, či problematika preložiteľnosti kultúrnych konceptov“ (Nünning, 2006: 344). Jednotlivé kultúrne determinované špecifiká dnes možno často vnímať nielen na jazykovej rovine textu, zámerne implementujúcej osobité prvky v snahe vyvolať dialóg o svojom a cudzom v texte, ale i na rovine motivickej či ideovej. Takýto text potom ponúkne každému čitateľovi možnosť zapojiť sa do interkultúrneho dialógu individuálne, v závislosti od toho, kde sa v konkrétnom prípade na osi svoje – cudzie nachádza. Tento spôsob komunikácie vysielateľa s prijímateľom (autora s čitateľom, ale prenesene i vysielajúceho prostredia s prijímajúcim, a teda jedného kultúrneho kontextu s druhým) nazývame interkultúrnou komunikáciou, pričom predpona „inter“ v tomto prípade predstavuje podľa Nünningovho lexikónu stupeň kultúrnej diferenciácie medzi partnermi v komunikácii (Nünning, 2006). Ak sa vrátíme k Murphyho chápaniu kultúry ako mozaiky zloženej z viacerých kultúrnych artefaktov odlišných kultúrnych prostredí (Murphy, 1998), zistíme, že pri vyššie vymedzenej interkultúrnej komunikácii sa dostávame na úroveň sústavy viacerými kultúrami zdieľaných hodnôt, noriem, či kultúrnych artefaktov, ktoré vo vzájomnej komunikácii o týchto artefaktoch smerujú k vždy jedinečnému a osobitému interkultúrnemu dialógu. Ten je v definícii v systéme kultúrno-spoločenských a politických vied opísaný ako „interakcia medzi kultúrami založená na spravodlivosti, rovnosti, otvorenosti a zdvorilosti, vychádzajúc zo vzájomného rešpektu a snahy o porozumenie“ (Mattová, 2009: 35). Takto vymedzený interkultúrny dialóg má potom za úlohu zabezpečiť interkultúrne pochopenie a čitateľovi sprostredkovať interkultúrnu komunikáciu v pokoji domova, pri čítaní textu s týmto zámerom koncipovaného.

Ak sa zameriame na literárny vývoj posledných desaťročí, je zrejmé, že interkulturnalita a snaha o interkultúrny dialóg sú vedúcimi koncepciami nielen v literárnej vede, ale i v literárnych textoch samotných. Hoci sa ako paradigma často mylne zamieňajú s pojimami multikulturalita, multikulturalizmus či transkulturnalita, interkulturnalita a interkulturná komunikácia kladú v rámci „mozaiky kultúr“²³ priestor pre vzájomnú diskusiu. Ako vhodný príklad takejto situácie na literárnom poli nám môže poslúžiť práve súčasná americká literatúra etnických menšíň, ktorá dnes reflekтуje kontakty a komunikáciu dvoch, či dokonca niekoľkých kultúrnych kontextov. Prirodzene, ak sa zaoberáme multikultúrnou spoločnosťou a otázkami jej bytia, zobrazenia a reprezentovania kontaktu kultúr v nej, historický a kultúrno-spoločenský vývoj v Spojených štátoch amerických je príkladom špecifickým, pretože spomínané kontakty a vzájomné pôsobenie kultúr v ňom prebiehajú už celé stáročia.

2 Vymedzenie tvorby amerických autorov etnických menšíň a jej percepcia

V snahe uchopíť kultúrno-komunikačné špecifiká tvorby amerických autorov etnických menšíň nemožno opomenúť vymedzenie tejto tvorby v širšom kultúrno-spoločenskom a literárnom kontexte, pretože práve tie ovplyvňujú daný typ spisby v mnohých smeroch. Vymedzenie tvorby amerických autorov etnických menšíň, alebo vôbec jej zaradenie do literárneho kontextu v Spojených štátoch amerických, úzko súvisí s postulátmi o vzájomnom vzťahu a pôsobení literatúry a spoločnosti. V americkom kontexte sa mierou tohto vzájomného pôsobenia na prelome 50. a 60. rokov minulého storočia zaoberal literárny vedec a sociológ Milton C. Albrecht, ktorý sa v kontexte súdobého kultúrno-spoločenského diania snažil vzťah literatúry a spoločnosti reflektovať na úrovni troch vzťahov: literatúry ako artefaktu

²³ Termín po prvýkrát použil už v roku 1938 John Murray Gibbon, ktorý vo svojej publikácii *Canadian Mosaic* explicitne odmieta koncept americkej spoločnosti ako „staviaceho kotla“, v ktorom sa jednotlivé kultúry asimilujú a vytvoria unikátny nový celok.

reflekujúceho kultúru a spoločnosti, literatúry ako nástroja formujúceho spoločnosť, alebo literatúry ako nástroja kontroly spoločnosti, vďaka ktorému možno v danom spoločensko-kultúrnom kontexte upevniť požadované hodnoty. Podotýkame, že v tomto období bola americká literatúra ešte stále vnímaná len ako tvorba autorov anglosaského pôvodu a „americkost“, ktorú tieto diela reprezentovali, mala skôr monolitický charakter.

Je zaujímavé pozorovať, ako boli Albrechtové východiská neskôr rozvinuté jeho nasledovníkmi, pôsobiacimi v období, v ktorom sa charakter americkej literatúry začal postupne modifikovať. Už v roku 1964 na Albrechta nadväzuje americký sociológ, literárny kritik a kultúrny historik litovského pôvodu Vytautas Kavolis, ktorý vo svojej štúdii *Art Content and Social Involvement* (1964) upozorňuje, že umenie – a teda aj literatúra – nielen reflektuje javy v spoločnosti, ale i ukazuje na istú emocionálnu a názorovú spätosť s nimi. Túto myšlienku rozvíja vo svojich ďalších teoreticko-kritických prácach²⁴, v ktorých sa odzrkadľuje meniaci sa charakter umenia či literatúry v Spojených štátach, ako i zmena toho, ako možno americkú literatúru definovať.

Zaujímavým smerom sa uberajú i práce vychádzajúce z Albrechtovej tézy chápania literatúry ako nástroja na formovanie, či dokonca kontrolu hodnôt zakotvených, alebo zakotvovaných, v spoločnosti, v ktorých už v 60. rokoch 20. storočia možno nájsť prvé zmienky o spôsoboch politizácie a kultúrno-spoločenskej hierarchizácie v literatúre.²⁵ Hoci ide prevažne o práce, zamerané na kultúrno-komunikačné špecifiká v iných krajinách ako sú Spojené štáty americké, ich autori pôsobia a tvoria v USA, a je preto zaujímavé, ako cez prizmu kritérií a hodnotiacich metód amerického prostredia vnímajú literárne dianie v krajinách, z ktorých pochádzajú. Čoraz častejšie sa v teoreticko-kritických prácach objavujú i zmienky o textoch, ktoré reflektujú nielen vzájomné pôsobenie, ale i hierarchiu niekoľkých kultúrno-spoločenských systémov, v ktorých jazykové, kultúrne či etnické skupiny jednoznačne majú svoje zastúpenie.²⁶

Obdobím plným zvratov prešla americká spoločnosť a s ňou i literatúra najmä v druhej polovici 60. a začiatkom 70. rokov minulého storočia, keď pozornosť začala príťahovať a tvorba spisovateľov iného ako anglosaského pôvodu. Spočiatku šlo prevažne o tvorbu židovsko-amerických, africko-amerických či karibsko-amerických autorov.²⁷ Práve v tomto období sa miesto označenia „imigrantská tvorba“ začalo hovoriť „o tvorbe etnických autorov“, či neskôr o „multikultúrnej literatúre“.²⁸

Prvé zmienky o percepции literatúry autorov menší v americkom prostredí túto tvorbu označovali ako tvorbu „regionálnu“, snažiacu sa prostredníctvom literárnej výpovede a umelej sebareprezentácie postaviť sa majoritnej kultúrnej skupine (Leslie Fiedler, Irving Howe)²⁹. Prístup prezentovaný americkým spisovateľom a literárnym teoretikom Danielom Aaronom v polovici 60. rokov 20.

²⁴ Pozri aj Kavolisuovu štúdiu *Artistic Expression: A Sociological Analysis* (1970) alebo štúdiu *History on Art's Side: Social Dynamics in Artistic Efflorescences* (1973).

²⁵ Pozri naprklad zborník K. Ishwaran a B. Smith *Contribution to Asian studies 6* (1961).

²⁶ Pozri publikáciu K. Y. Malika *Contemporary Political Novels in Hindi* (1961).

²⁷ Pozri štúdiu J. J. McDonalda *American Ethnic History: Themes and Perspectives* (2007).

²⁸ Termín vymedzuje Thomas R. Ferraro v monografii *Ethnic Passages: Literary Immigrants in Twentieth-Century America* (1993).

²⁹ Pozri *Ethnic Passages: Literary Immigrants in Twentieth-Century America* (1993), s. 2.

storočia v štúdii *The Hyphenated Writer and American Letters* (Autor s pomlčkou a americká literatúra, 1964), však vnesol do kritickej percepcie prózy autorov etnických menších nový rozmer. Názov štúdie odkazuje na spojenie „hyphenated American“, hanlivé označenie Američanov iného ako anglosaského pôvodu, používané najmä na prelome 19. a 20. storočia. Aaron ho ale používa v snahe upozorniť na osobitú výpovednú hodnotu diel amerických autorov etnických menších, ktorí už viac nie sú „hyphenated“ (ich identita nie je umelým spojením dvoch kultúrnych prostredí), ale predstavujú osobitý typ dvojitej identity, zobrazujúci existenciu na rozhraní dvoch kultúrnych systémov. Aaron vo svojej štúdii opisuje model literárnej histórie etnických menších v americkom prostredí, ktorý reflektuje kultúrne, estetické, ale i politické aspekty podmieňujúce charakter tejto tvorby. Na základe týchto aspektov opisuje autorov etnických menších ako osobitý typ tvorcov, ktorí už viac nie sú vyhranenými reprezentantmi minoritnej kultúry, pretože ich spojenosť s touto kultúrou bola narušená čiastočným prijatím kultúry majoritnej (Ferraro, 1993). Musíme poznamenať, že Aaronove tvrdenie nemožno ešte vnímať ako výraznú obhajobu tvorby týchto autorov, avšak jeho konštatovania prezentované v polovici 60. rokov minulého storočia možno považovať za predzvesť uvažovania o próze autorov etnických menších ako o špecifickom a kultúrne podmienenom type tvorby, reflekujúcom skúsenosť existencie na rozhraní dvoch, či viacerých, kultúrnych systémov.

Obdobie 70. rokov 20. storočia býva v Spojených štátach amerických často charakterizované ako obdobie diferenciácie a iniciatív menších, prezentované najmä doznievajúcim hnutím menších za občianske práva. Silnejúce tendencie vymedziť sa na literárnom poli vrcholia v roku 1973, založením Spoločnosti pre multi-etnickú literatúru v Spojených štátach amerických (MELUS)³⁰, tvorenú reprezentantmi zástupcov afrických, indických, či hispánskych³¹ amerických autorov, ako aj autorov pochádzajúcich z Európy, Karibiku, Stredného Východu, Ďalekého Východu, či z Indického polostrova (Ferraro). V nasledujúcich rokoch táto organizácia zdokumentovala a zostavila bibliografické zoznamy tvorby amerických autorov etnických menších a na poli literárnej vedy a kritiky sa zaslúžila o etablovanie tohto typu textov v takom rozsahu, že v 80. rokoch 20. storočia sa daný typ spisov dostáva priamo do centra čitateľského, akademického i kritického záujmu.

V tomto období už je teda próza amerických autorov etnických menších reflektovaná i v akademickom prostredí. Jeho iniciatívy sa ďalej prehľbujú v druhej polovici 80. rokov 20. storočia, o čom svedčí začlenenie problematiky textov autorov etnických menších do literárnovedúcich odborov či vydanie viacerých periodík a publikácií venovaných výlučne tejto téme. Snáď najväčšiu pozornosť vzbudila práca literárneho teoretika a kritika Wernera Sollorsa *Beyond Ethnicity* (1986), ktorá sa zaoberá napäťom medzi kultúrami existujúcimi v spoločnom priestore, práca literárnej teoretičky Mary V. Dearborn *Pocahontas's Daughters* (1986), venovaná otázke ethnicity a rodovej reprezentácie v americkej kultúre, publikácia literárneho kritika Williama Boelhowera *Through a Glass Darkly* (1987) predstavujúca nový, etnicko-semioticky zameraný model interpretácie textov americkej literatúry, či antológia kritických štúdií *The Invention of Ethnicity* (1989), ktorá predstavuje interdisciplinárny model kritického čítania a interpretácie, odhalujúci jazykové, psychologické, historické, sociálne a kultúrne aspekty formujúce literárny text. Reflexia týchto prác sa neskôr venuje Thomas J. Ferraro (1993), ktorý vyzdvihuje skutočnosť, že hoci „každá z nich skúma osobitý literárny kontext, všetky sa prelínajú

³⁰ Society for Multi-Ethnic Literature of the United States of America

³¹ Termín v tom čase používaný na označenie Američanov majúcich korene v Latinskej Amerike uvádzame podľa štatútu MELUSu;

v oblastiach, ktoré tieto kontexty zobrazujú – či už ide o spolupatričnosť k národnému celku alebo skupine, nezávislosť alebo otázku pôvodu, či napätie a vzťah medzi tradičnými anglosaskými hodnotami a ich alternatívmi“ (Ferraro, 1993: 5). Tým tieto práce dokumentujú nielen odlišnosti, ale i spoločné znaky, ktoré nesie tvorba autorov etnických menšíň v porovnaní s tradičnou americkou literatúrou, čo Ferraro neskôr interpretuje ako dôkaz prepojenia týchto kontextov v rámci spoločného literárneho kánonu.

Ďalší vývoj tvorby autorov etnických menšíň na poli americkej literatúry sa najmä začiatkom 90. rokov stáva otázkou reflektovanou vo viacerých literárno-kritických prácach. Jedným z výrazných počinov tohto obdobia je začlenenie tvorby autorov etnických menšíň do antológie americkej literatúry *Heath Anthology of American Literature* (1990), čo na čas podmienilo tendenciu vnímania americkej literatúry ako komplexnejšieho systému, autorov etnických menšíň nevynímajúc. V tomto období je už teda „etnickosť“ v literatúre vnímaná explicitne, avšak ako upozorňuje Ferraro (1993), reflexia týchto diel často opomína uvažovanie o ich estetickej kvalite, čo je spôsobené absenciou individualizovanej hĺbkovej analýzy textu či dôsledného kritického čítania textu ako takého. Už v tomto období Ferraro varuje, že takéto kritické vnímanie daného typu literatúry môže viesť k istej stereotypnosti, alebo dokonca schematizácii v jej percepции, následne vedúcej ku kultúrno-politickej a nie literárno-estetickej motivovanosti diel.

Na sklonku nového tisícročia stojí tvorba amerických autorov etnických menšíň v popredí záujmu literárnych teoretikov a kritikov, ktorí sa pri skúmaní sústredia najmä na jej multikultúrny charakter. Tvorba týchto autorov v sebe spravidla odráža kontakt viacerých kultúrnych prostredí, podmienený zmiešanou identitou samotného autora. Takýto diskurz v tvorbe potom reflektuje i istú formu medzikultúrnej komunikácie, ktorou je implicitne obsiahnutý i vzťah autora k zobrazovaným kultúram. Často ide o zobrazenie vzťahu medzi kultúrou slabšou a silnejšou, reflektovaných na osi protikladov my – oni, svoje – cudzie, centrum – periféria. I preto do uvažovania o danom type textov v tomto období čoraz viac vstupujú tézy hegemonistickej rozdelenia kultúr, v 90. rokoch minulého storočia prevažne vnímané optikou postkolonializmu – v tom čase jedným z najvýraznejších prístupov, zasahujúcim do literárnej vedy.

Súčasní americkí autori etnických menšíň sa však z takejto kategorizácie najmä v ostatnom desaťročí snažia vymaníť, čím sa čiastočne mení i charakter ich tvorby. Hoci nemožno poprieť viaceré spoločné motivické či formálne východiská v tvorbe postkoloniálnych autorov a autorov etnických menšíň – akými je napríklad zobrazenie interkultúrneho napäcia, otázky identity, individuálnej a národnej pamäte, spolupatričnosti k tej-ktorej kultúre, či špecifické jazykové a formálne postupy využívané v oboch typoch spisby – treba pripomenúť, že uvažovanie o postkoloniálnej literatúre, ako i postkoloniálna literatúra samotná, v sebe nesú echo koloniálneho diskurzu a následne spoločenského obratu v polovici minulého storočia. Nie všetci autori etnických menšíň – a už vôbec nie americkí autori etnických menšíň – reflektojú takúto skúsenosť, kedže im nie je vlastná. Mnohí súce zobrazujú bytie na rozhraní dvoch či viacerých kultúr, avšak v popredí stojí práve zmiešaná identita a pocit príslušnosti k obom kultúrnym kontextom. Tento moment opisuje Homi K. Bhabha v publikácii *Location of Culture* (1994) a zavádzá pojem „identita na pomedzí“ (po angl. in-between identity), ktorý sa neskôr stáva jedným z klúčových pojmov využívaných pri nazeraní na postkoloniálnu literatúru, neskôr i na tvorbu autorov etnických menšíň.

Súčasné diela amerických autorov etnických menšíň často reflektujú i multikultúrnu skutočnosť v Spojených štátach amerických, pričom upúšťajú od motívov o hierarchizácii jednotlivých kultúr prítomných v spoločnom kultúrno-

spoločenskom kontexte a zameriavajú sa na zaznamenanie ich bežného spolužitia. Koncom 90. rokov 20. storočia a v prvej dekáde 21. storočia preto možno i v literárno-kritickom uvažovaní zaznamenať postupný ústup od percepcie v intenciách spomínaných binárnych opozícií a zameriavanie sa na konkrétnne formálne a motivické osobitosti textov, problematiku ich správnej interpretácie či ich transferu v preklade.

3 Interpretáčne a jazykové východiská prózy amerických autorov etnických menšíň

Nazdávame sa, že adekvátna interpretácia americkej prózy etnických menšíň je v značnej miere podmienená znalosťou špecifík tohto osobitého typu textov. Práve tieto určujú motivickú i formálnu výstavbu tvorby amerických autorov etnických menšíň, ktorí sa ich prostredníctvom snažia vysvetľovať o multikultúrnej skúsenosti, prvotne vyvolanej ich iným ako americkým pôvodom, prípadne ich zmiešanou identitou. Títo autori svoju inakosť vnímajú a prezentujú prostredníctvom množiny rozmanitých textov, v ktorých ju už nezobrazujú prvoplánovo, ale snažia sa ju predstaviť v kontexte existencie v multikultúrnej spoločnosti Spojených štátov amerických, ku ktorým cítia spolupatričnosť, avšak neopomíňajú ani zviazanosť s tradičnými hodnotami kultúrneho prostredia, z ktorého pochádzajú oni alebo ich predkovia.

Ako už bolo spomenuté, tento vývoj pravdepodobne vo veľkej miere súvisí s vývojom myslenia o multikultúrnej americkej spoločnosti a následne percepcie literatúry etnických menšíň. Hoci v našom prostredí sa predstava o americkej spoločnosti ešte stále spája s koncepciou taviaceho kotla, je dôležité uvedomiť si, že ponímanie americkej identity prešlo o mnogo zložitejším vývojom. Samuel Huntington upozorňuje, že spoločná americká identita bola často predefinovaná nielen podľa viery či spoločných nosných hodnôt, ale i podľa rasy či etnickej príslušnosti (Huntington, 2001). Asimilačné tendencie, ktoré prezentuje myšlienka taviaceho kotla, v ktorom sa všetky kultúry premiešajú a vznikne unikátny, no jednoliaty celok, dnes už s realitou nekorešponduje. Narastajúce úsilie etnických skupín zachovať si práve svoju „inakosť“ mení predchádzajúci model na farebnú šalátovú misu, v ktorej jednotlivé prvky spoločne vytvoria pestrý výsledok. Zachovávajú si však pritom svoju jedinečnosť a vlastné charakteristiky.³² Obdobná je prirodzené i situácia v americkej literatúre, ktorá už taktiež dávno nemôže byť prezentovaná ako jednoliaty celok, pretože snahu zachovať si monolitický koncept „americkosti“ v nej naštربili novátorské dekanonizačné, decentralizačné a demarginalizačné tendencie (Maver, 1996). Tie však dnes v prípade americkej prózy etnických menšíň v dielach striktnie nerozlišujú centrum a perifériu, ani primárne nehľadajú rozdielnosti medzi svojím a cudzím, práve naopak. Súčasné diela amerických etnických autorov prezentujú akýsi priekop alebo výsledok interakcie kultúr či pôsobenia prostredia, v ktorom žijú, kde pôvodné prvky ľahko rozoznať a zaradit.

Práve táto skutočnosť spôsobuje, že interpretácia takéhoto diela sa stáva pre čitateľa výzvou, keďže pre neho dielo samotné predstavuje komunikáciu nielen medzi dvomi, ale medzi niekoľkými kultúrami, ktorých interakciu texty reflekujú. Prirodzené, každý text zobrazuje danú skutočnosť z iného uhla pohľadu, príčom využíva odlišné kultúrne a kultúrno-komunikačné špecifiká. To často vyvoláva otázku, či je vôbec možné hovoriť o americkej literatúre etnických menšíň ako o istej literárnej skupine či literárnom smere, a či vôbec zaužívané súhrnné začlenenie „americká literatúra etnických menšíň“ alebo dokonca „etnickí autori“ má svoju

³² Okrem konceptu šalátovej misy (salad bowl) sa často používa i obdobný koncept mozaiky kultúr (cultural mosaic).

opodstatnenosť. Novšie kulturologické prístupy k americkej literatúre argumentujú, že už samotné označenie autorov ako „etnický“ v sebe odráža veľmi nejasný diskurz, keďže etnická príslušnosť³³ je entita prináležiaca každému človeku, jeho pôvod nezohľadňujúc. Werner Sollors v štúdii *Ethnicity* z roku 1995 konštatuje, že hoci sa pojem etnicita spája s každou kultúrou a národnosťou, jej vnímanie je vo veľkej mieri ovplyvnené práve mocenskou sebareprezentáciou kultúr. Silnejšia alebo rozšírenejšia kultúra preto vo svojom kontexte o vlastnej etnickosti neuvažuje – pretože ju nepociťuje. Etnickosť vníma len v interakcii s kultúrou odlišnou, ktorú vo svojom priestore chápe ako menšinovú (Sollors, 1995).

Kulturologické prístupy k percepции literatúry v tejto spojitosti preto najmä v posledných rokoch často upozorňujú na nesprávne používanie označenia, ktoré reprodukuje koloniálny diskurz marginalizáciou všetkých, ktorí nie sú predstaviteľmi historicky dominantného literárneho kánonu.³⁴ Rovnako upozorňujú i na vytváranie umelých označení skupín autorov, ktoré zotierajú špecifické charakteristiky jednotlivých kultúr, z ktorých tito autori pochádzajú.³⁵ Zdôrazňujú, že to, čo sa často vníma len ako otázka spôsobu súhrnného pomenovania, je v dnešnej multikultúrnej spoločnosti otázkou uznania a rešpektovania špecifickej kultúrnej identity.³⁶ Do literárno-kritickej percepcie tejto literatúry preto postupne prenikajú nové označenia, ako sú napríklad „tvorba amerických menšinových autorov“³⁷, „tvorba nových migrantov“³⁸ alebo „tvorba autorov etnických menšíň“³⁹.

Pokiaľ sa zamyslime nad charakterom súčasnej tvorby amerických autorov etnických menšíň, prirodzene, jej východiská sú určené skúsenosťou, ktorú

³³ Nünningov lexikón etnicitu definuje ako príslušnosť k rase alebo národu, či vedomú prináležitosť k istému politickému a kultúrnemu celku. Tá má potom rozhodujúci význam i v otázke identity, pretože identifikácia s istou etnickou skupinou predstavuje i začlenenie sa do kultúrneho, historického a jazykového priestoru (pozri Nünning 2006, s. 207).

³⁴ V anglofónnom kontexte označovaní ako WASP (white anglo-saxon protestant), to znamená autori anglosaského pôvodu bielej pleti, vyznávajúci protestantské náboženstvo.

³⁵ Napr. označenia *chicano*, *hispánsky*, či označenia podľa farby pleti, v angličtine napr. *black American*, *brown American*, a.i.

³⁶ Pre názornosť uvádzame konštatovanie kubánsko-amerického prozaika Roberta G. Fernándeza: „Som kubánsko-americký spisovateľ. Ak niekto povie, že som hispánec, popiera môj kubánsky pôvod. Možno pred osemdesiatimi či sto rokmi, mohlo byť slovo hispánec vcelku zaužívaným pojmom odrážajúcim akési kolektívne povedomie. Verte mi ale, že tento pojem absolútne stiera všetko, čím v skutočnosti som. Všetko, čo mi rodičia vštepovali, celú moju kultúru. Všetko, čo som sa naučil, ked' som na Kube chodil do školy - historiu i literatúru“ (Binder a Breinig, 1995, s. 17); preklad E.J.

³⁷ v angličtine *American minority writing*; s týmto označením sa však nestotožujeme, pretože sem možno zaradiť autorov, ktorí sa cítia byť v menštine oproti rozšírenejšej skupine, čo nezahŕňa len kultúrne relácie, ale i oblasť náboženskej, rodovej či sexuálnej identity

³⁸ V angličtine ako *new migrant/immigrant writing*; s týmto označením sa tak tiež nemôžeme plne stotožniť, pretože takéto vyčlenenie opomína tvorbu autorov druhej, či tretej generácie, ktorí už boli narodení v Spojených štátach amerických avšak stále cítia spojitost s kultúrou, z ktorej pochádzali ich predkovia.

³⁹ V angličtine ako *ethnic minority writing* (pozri práce Josepha J. Pivata); toto označenie považujeme zatiaľ za najpríznačnejšie, avšak je otázne, v akej mieri by sme v prostredí globalizovaného sveta a najmä multikultúrnej situácie v Spojených štátach amerických v 21. storočí definovali binárnu opozíciu menšina – väčšina.

podmieňuje pôvod, ktorý sa pociťuje v rozšírenejšej kultúre ako niečo odlišné – avšak odlišné najmä optikou rozšírenejšej kultúry. Generácia autorov, ktorých predkovia síce pochádzajú z iného kultúrneho prostredia, ale oni sami sa už narodili v Spojených štátach amerických, svoju inakosť už nepociťuje v takom rozsahu a preto i vo svojich prácach reflekтуje spojitosť s krajinou, z ktorej ich predkovia pochádzajú na inej úrovni ako v 80. a 90. rokoch 20. storočia opisovali spomínane binárne opozície.⁴⁰ Taktiež už nemožno tvrdiť, že každý autor pochádzajúci z odlišného kultúrneho prostredia v tvorbe zákonite reflekтуje kultúrno-komunikačné prvky, ktoré dnes považujeme za základ spisby označovanej ako americká literatúra etnických menšín. V tejto súvislosti konštatuje mexicko-americký spisovateľ Luis Leal, že „to, čo sa označuje ako etnická literatúra, je výtvor tých autorov, ktorí sa o svojom etnickom pôvode dobrovoľne rozhodnú písat“ (Leal, 1994: 26), nie všetkých autorov, ktorí majú etnický pôvod. Mnohí autori sa dnes dokonca od zaraďovania do tejto paradigmgy dištancujú, pretože práve literárna klasifikácia na základe ich pôvodu sa im zdá okliešťujúca, či dokonca preskriptívna.⁴¹

Je zvláštné, že snahy opísť americkú prózu autorov etnických menšín sa v prevažnej miere detailnejšie nezameriavajú na osobité estetické, motivické, formálne, či konkrétné kultúrno-komunikačné špecifiká. Práve tie totiž vedú k poznaniu, že tvorba etnických menšinových autorov naozaj nesie spoločné charakteristické znaky, odhliadnuc od toho, z akého kultúrneho prostredia autor textu pochádza. Snaha vtesnať ich tvorbu do oklieštených poučiek a definícií často viedie k interpretačným stratám pri recepcii diela, ale aj pri jeho prepracovaní v podobe prekladu, najmä pokial' sa nerešpektuje skutočnosť, že tak ako každý iný novodobý typ literatúry aj etnická menšinová próza sa neustále vyvíja a mení. V nasledujúcich častiach sa preto pokúsime načrtnúť základné východiská prózy amerických autorov etnických menšín, ku ktorým sme dospeli konfrontáciou domáčich a zahraničných zdrojov ale i jazykovou, tematickou a kultúrno-komunikačnou analýzou textov, ktoré k tomuto typu literatúry možno zaradiť.

Kategóriu autorov etnických menšín definuje v slovenskom literárnomkritickom kontexte Lucia Horňáková ako „emigrantov, respektíve potomkov emigrantov, pre ktorých sa stala hosťovská krajina ich náhradným domovom“ (Horňáková, 2007: 422) a ktorí potom dôvody svojej emigrácie späťne „priamo alebo metaforicky artikulujú vo svojich literárnych reprezentáciách“ (ibid.). Na prvý pohľad jednoduchá charakteristika výstižne vymedzuje nielen autorov tejto literatúry, ale i jej základné východiská. Ak vychádzame z Horňákovej vymedzenia prózy autorov etnických menšín, do danej množiny možno v súčasnosti zaradiť tvorbu autorov pochádzajúcich z rôznych kultúrno-spoločenských prostredí. Pri interpretácii

⁴⁰ V tejto súvislosti uvádzame alegorické vyjadrenie americkej spisovateľky čínskeho pôvodu Amy Tan, ktorá konštatuje: „V kníhupectve som sa zrazu ocitla s pánom Shakespearom, Conradom a Joyceom. Zdá sa mi, že je medzi nami akýsi zásadný rozdiel, ktorý nás od seba odlučuje. Ale ja som súčasná autorka, nie ako oni. A keďže ja ešte nie som mŕtva, môžem odvŕať.“ (Tan 2003, s. 10); preklad E.J.

⁴¹ Pre názornosť uvádzame vyjadrenie americkej spisovateľky bengálskeho pôvodu Mitalli Perkins, ktorá podľa vlastných slov vo svojich textoch prirodzene reflekтуje skutočnosť, ktorá jej je blízka, avšak odmieta klasifikáciu, ktorá striktne vymedzuje charakter jej prózy. Vyslovuje sa o potrebe „zbúrať takto umelo vytvorené pravidlá, ktoré predpisujú, kto by mal pre koho písat a o kom“ (Perkins, 2011, nečíslované). Perkins pokračuje: „Pytate sa, či by mi vadilo, keby černosi písali o nás? Nevadilo! Aj ja chcem vo svojich textoch písat o belochoch a černochoch. Nechcem písat len o bengálskych - amerických dievčatách, ktoré vyrastajú v Kalifornii. (Perkins, 2011, nečíslované); preklad E.J.

a literárno-kritickej reflexii ich diel je potom podľa Horňákovej východiskom práve špecifické kultúrno-spoločenské pozadie ich osobnostného vývinu, ktoré sa odráža v jazyku, akým pišu, tematike, ktorú volia, a uhlom pohľadu, ktorým vnímajú skutočnosť (Horňáková, 2007).

Jedným zo základných znakov prózy amerických autorov etnických menšíň je priamo či nepriamo vyjadrená spolupatričnosť s kultúrou, v ktorej majú korene. Vo svojich dielach sa preto často vracajú do krajín, z ktorých pochádzajú oni alebo ich predkovia. Horňáková taktiež zdôrazňuje, že mnohokrát v textoch pripomínačí významné historické momenty tejto kultúry – najčastejšie ide o motívy ako sú kolonizácia, exodus, holokaust, obdobia okupácie, revolúcie, či vojnové, etnické alebo náboženské konflikty a nepokoje v krajinе (Horňáková, 2007). Autori taktiež často spomínajú na svoje detstvo, zvyky a tradície či vnímanie odlišných kultúr v tomto prostredí. Príznačnú interakciu s motivickou platformou dotvára zobrazenie kontaktu a vzájomného pôsobenia danej kultúry s inou, či už v rámci prostredia krajinu pôvodu alebo v prostredí Spojených štátov amerických.

Próza zo skoršieho obdobia prezentovala tieto kontakty prevažne v intenciách spomínaných opozícií (my – oni, svoje – cudzie, centrum – periféria), pretože najmä diela z obdobia 70., 80. a prvej polovice 90. rokov 20. storočia zobrazovali napäť medzi kultúrami prizmom hegemonistickej reprezentácie v delení na kultúry dominantné a podradené. V tejto súvislosti je dôležité poznamenať, že v období 80. a 90. rokov minulého storočia sa táto próza často reflektovala optikou postkolonializmu, ktorý bol v tom čase jedným z dominantných literárno-kritických prístupov, zameraný práve na mocenské vzťahy medzi kultúrami. Treba však zdôrazniť, že takéto vnímanie nerešpektuje osobitné historické procesy a ich kultúrno-spoločenské dôsledky v rôznych kontextoch, a preto, hoci majú postkoloniálna próza a próza autorov etnických menšíň viaceré spoločné východiská, je potrebné medzi nimi rozlišovať, najmä pri interpretácii kultúrnych relácií zobrazených v texte.

Diela autorov z obdobia posledných rokov sa zobrazovaniu napäťia medzi dvomi kultúrami už primárne nevenujú. Hoci stále zobrazujú späťosť s krajinou, z ktorej pochádzajú – či už na úrovni tematickej alebo formálnej výstavby textu, kultúrne kontakty rozširujú na diskurz otázok zmiešanej identity, vyjadrujúcej spolupatričnosť s dvoma kultúrami, a v ich dielach je zaznamenaný prevažne osud emigrantov na rozmedzí dvoch kultúrnych svetov. V súčasnosti ide už prevažne o ideovú späťosť s kultúrnym prostredím krajinu pôvodu a spolupatričnosť s kultúrno-spoločenským kontextom Spojených štátov amerických. Takéto texty potom istým spôsobom stále reflekujú dekonštrukciu binárnej opozície centrum – periféria. Tá sa taktiež prejavuje v tom, že autori pozývajú z periférie do centra rôzne minoritné skupiny, avšak Horňáková (2007) v tejto súvislosti upozorňuje, že v ostatnom období nejde spravidla len o etnické skupiny, ale i marginalizované skupiny v ich rámci – ako sú napríklad homosexuáli alebo ženy. Autori zvyčajne zobrazujú protagonistov v zložitom postavení či ľudí v komplikovaných životných situáciách, ktoré sa viažu k celým generáciám. Mnoho textov amerických autorov etnických menšíň sa sústredí na zobrazenie súčasnej multikultúrnej spoločnosti USA, čím sa tento typ spisov postupne vymaňuje z oklieštených vymedzení z obdobia posledných dekád minulého storočia.

Ako vidieť, spôsob spracovania tematických okruhov v próze amerických autorov etnických menšíň je naozaj pestrý, avšak stále možno nájsť niektoré významné spoločné prvky, vďaka ktorým možno túto literatúru chápať ako osobitý typ spisu. Horňáková zdôrazňuje, že minoritných autorov primárne spája snaha „o umelecké zobrazenie nevypovedanej, či historickými okolnosťami zamlčovanej osobnej a kolektívnej skúsenosti“ (Horňáková, 2007: 422), čím výsledný literárny text sprostredkúva čitateľovi svedectvo o témach a motívoch z odlišného kultúrno-

spoločenského prostredia. V snahe náležite interpretovať a reflektovať aspekty tohto osobitého typu spisby je preto potrebné sledovať opísané prostredie a podmienky, z akých daná próza vychádza. Tie vo veľkej miere určujú i tematické vymedzenie konkrétnych textov. Tematická základňa prózy amerických autorov etnických menšíni je úzko spojená práve s vývojom a vnímaním spoločenského i literárneho kontextu v Spojených štátach amerických, ale i na celom svete, čím poskytuje autorom nové námety a témy pre ich tvorbu. Okruh týchto tém je spravidla vymedzený špecifickým spoločensko-kultúrnym pozadím autorov. Rozmanitými spôsobmi ho však okrem vonkajších okolností dotvára práve autorova definícia vlastnej identity, spolupatričnosť či vzťah k tej-ktorej kultúre. Tak postupne základné aspekty – akými sú otázka kultúrnej sebareprezentácie, vyjadrenie spolupatričnosti k istému kultúrnemu spoločenstvu či odozvy voči predošlému stereotypnému a jednosmernému zobrazovaniu kultúrnych kontaktov a vzájomného pôsobenia – doplnajú konkretne motívy spojené s hľadaním domova, vyjadrením vlastných či kolektívnych pamäti, či osobitého systému hodnôt.

Kultúrno-komunikačný rozmer prózy amerických autorov etnických menšíni bezpochyby napĺňa i jazykové stvárnenie týchto diel. Juraj Dolník v súvislosti s jazykom a príslušnosťou k istému kultúrnemu priestoru v monografii *Jazyk – človek – kultúra* (2010) uvažuje o recipročnom pôsobení jazyka a kultúry v intenciach identity modálnej osobnosti – teda osobnosti, ktorá sa vyznačuje charakteristickými znakmi istej kultúry. Tvrdí, že „modálna osobnosť“ sa formuje aj pod vplyvom jazykových štandardizácií“ (Dolník, 2010: 28), čo znamená, že jazyk, ktorý používa, formuje jej kultúrne vedomie. Dolník ďalej pokračuje konštatovaním, že „jednotlivec si osvojuje zafixované jazykovo-sociálne štandardy, čiže skonvencionalizované jazykové reakcie v rámci sociálnych interakcií v danom jazykovom spoločenstve“ (ibid.). Tie v širšom zmysle slova predstavujú „ustálené interpretácie viazané na vnímanie, hodnotenie, cítenie, myšlenie, správanie a konanie, a teda percepčné a apercepčné, evaluačné, emocionálne, kognitívno-behaviorálne štandardy“ (ibid.).⁴²

Dolníkove chápanie vzťahu jazyka a kultúry zdôrazňuje recipročné pôsobenie oboch systémov a jazyk vníma nielen ako prostriedok kultúrnej reprezentácie, ale i nástroj, ktorým ju možno formovať. Keď sa zamyslíme nad pozíciou reflektovanej oblasti, ktorej východisko vyplýva práve z príslušnosti nie k jednému, ale minimálne dvom kultúrnym systémom, musíme sa pri uvažovaní o danej literatúre bezpodmienečne venovať i jazykovému stvárneniu tejto špecifickej situácie.⁴³ Ak sa totiž prikloníme k Dolníkovej téze, že „jazyk a jeho nositelia sú súčasťou daného kultúrneho sveta“ (Dolník, 2010: 81), pričom za daný „kultúrny svet“ budeme pokladať spoločensko-kultúrny kontext, z ktorého autori vychádzajú, je zrejmé, že premyslene použitý jazykový materiál bude odrážať prítomnosť nie jednej ale dvoch viacerých kultúr. Takáto stratégia vedie k postupom využívajúcim zmiešané formy jazyka, ktoré umožňujú reflektovať výpoved' o existencii na pomedzí viacerých kultúrnych systémov.

Autori v tejto súvislosti volia v rôznych obdobiach odlišné stratégie a postavenie medzi viacerými kultúrnymi celkami reflektovali na úrovni témy a jazyka v rozličných dimenziah. Vo všeobecnosti však možno povedať, že tieto stratégie zaznamenávame až v textoch z neskoršieho obdobia. Diela amerických etnických

⁴² Tieto štandardy sú bližšie opísané aj v Dolníkovej publikácii *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetlovanie jazyka* (2009).

⁴³ Tejto problematike sa venujeme i v monografii *Literature and Culture* (2010), v kapitole *The Immigrant Experience and its Representation in Literature* (s. 61 - 85).

⁴⁴ rozumej priestor;

autorov z 50., 60. a 70. rokov 20. storočia sa využitiu jazyka ako nástroja na explicitné vyjadrenie prítomnosti istého kultúrneho systému či multikultúrneho prostredia nevenujú až v takej miere a na vyjadrenie etnického diskurzu využívajú skôr prostriedky tematickej výstavby textu. Prvé novátorské stratégie na rovine jazykovej kompozície textu vo väčšom rozsahu zaznamenávame v románe Alice Walkerovej *The Color Purple* z roku 1982, v ktorom autorka vykresľuje kolorit kultúrneho prostredia tak, že využíva idiómy a frazeologické zvraty z afroamerického prostredia a pohráva sa s dialektmi jazyka, ktoré vyzvolávajú autentickú atmosféru.

Upĺne nový rozmer možností práce s jazykom však predstavuje v diele *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza* (1987) spisovateľka Gloria E. Anzaldúa, v ktorom striedanie sa dvoch jazykových kódov – angličtiny a španielčiny – vyzvoláva pocit autorkinej spolupatričnosti k obom zobrazovaným kultúram. Zaujímavým je fakt, že Anzaldúa strieda jazykové kódy voľne – bez akéhokoľvek vysvetľovania či približovania exotických prvkov jednej alebo druhej kultúre. Takýto spôsob písania jej dáva priestor pre adekvátnie vyjadrenie svojej identity na pomedzí dvoch kultúrnych systémov ako i na reprezentáciu prostredia, z ktorého pochádza. Ako sama píše:

„Ak nebudem môcť písat' v oboch jazykoch a striedať jazykové kódy bez toho, aby som niečo musela prekladať a ak budem stále musieť hovoriť po anglicky alebo po španielsky, ked' by som najradšej hovorila zmiešaninou týchto jazykov, a ak sa budem musieť prispôsobiť anglicky hovoriacim miesto toho, aby sa oni prispôsobili mne, moja výpoved' bude neplatná.“ (1991, 207).

Obdobné stratégie využíva v románe *Raining Backwards* (1988) aj Roberto G. Fernández, ktorý sa v príbehu niekoľkých generácií kubánskej rodiny žijúcej na Miami venuje miere spolupatričnosti k americkej alebo kubánskej kultúre. Pohyb na osi medzi týmito dvoma kultúrami prirodzené reflekтуje jazyk, a preto podobne ako Anzaldúa aj Fernández voľne strieda dva jazykové kódy. Základným prvkom je časté používanie slovných hračiek, ktoré medzi generáciami spôsobujú komické nedorozumenia. Kombinácia anglických a španielskych výrazov totiž nie je vždy zrozumiteľná staršej generácií, ktorá lipne na tradičnej kultúre a preto jej je anglický jazyk cudzí. Naopak, mladšej generácií, cítiacej spolupatričnosť s novým prostredím v oveľa väčšej miere, zas spôsobuje problémy španielčina. Takéto stratégie sú však pre monolingválneho čitateľa nezrozumiteľné a tak úsmevné situácie, založené na „nevedomom“ striedaní jazykov v podaní protagonistov románu, nedokáže takýto čitateľ vždy identifikovať. Tak sa zovšeobecnene príjemca väčšinovej kultúry dostáva v takejto komunikácii na okraj. Fernández však v tejto komunikačnej situácii vyjadruje svoju pozíciu podobne ako Gloria E. Anzaldúa, keď v úvode románu cituje kubánskeho spisovateľa Gustava Péreza Firmata:

„Už samotná skutočnosť, že tento príbeh píšem po anglicky, skresľuje to, čo som vám chcel povedať. Milý čitateľ: ako vám vysvetliť, že angličtina nie je môj jazyk, hoci, ak teda nejaký jazyk mať musím, bude to práve angličtina.“ (1988: 5)

Postupy Glorie E. Anzaldúa a Roberta G. Fernándeza, ktoré vo svojich dielach realizujú na jazykovom pláne textov, vzbudili veľkú čitateľskú i literárno-kritickú pozornosť. Rozmer exotizačných stratégií spôsobuje, že sa pre čitateľa väčšinovej kultúry – ktorému sú určené – stávajú nedešifrovateľnými a hoci reflektovali multikultúrny rozmer a konfrontáciu odlišných spoločensko-kultúrnych kontextov je otázne, do akej miery sprostredkúvajú priestor pre interkultúrny dialóg. Väčšina autorov poslednej dekády 20. storočia a prvej dekády 21. storočia sa však so zámerom

sprístupniť svoju výpoved' práve čitateľovi väčšinovej kultúry snažia s jazykovými špecifíkami narábať tak, aby ich texty boli pre tohto čitateľa zrozumiteľnými. Často preto volia formu vyjadrenia, ktorá odráža prvky jazyka etnickej minority, z ktorej autor pochádza alebo charakter ktorej vykresluje, avšak snažia sa ich používať v takej mieri, aby ich príjemca dokázal dešifrovať a interpretovať.

V tomto období sa často v textoch stretávame s modifikovanou formou jazyka - tzv. Pidgin English. Horňáková charakterizuje Pidgin English ako jazyk, ktorý „nielenže deformuje gramatické a syntaktické konštrukcie spisovnej angličtiny, ale adaptuje i jej slová a výrazy tak ako sú používané etnickou skupinou“ (Horňáková, 2007: 242). Osobitosť výpovede príslušníkov jednotlivých kultúr sa potom ďalej manifestuje tým, že sa do nej vsúvajú reálne alebo také výrazové prostriedky z materinského jazyka, ktoré daný systém charakterizujú (ibid.). Prirodene, tieto prvky nie sú vždy pre príjemcov zrozumiteľné a preto autori – v snahe pomôcť čitateľovi – volia vo svojich dielach adaptačné postupy, ktoré medzi jednotlivými prvkami vytvárajú akési komunikačné premostenie. Takéto stratégie potom reflektujú kultúrnu príslušnosť jednotlivých charakterov, v prípade prózy amerických autorov etnických menšíň prezentovaných optikou autora vyplývajúcou z dvojdomového charakteru jeho identity. To by teoreticky mohlo uľahčiť prácu potenciálnemu prekladateľovi, ktorý – ak ju dokáže náležite identifikovať – má možnosť využiť ju v snahe zachovať kultúrno-komunikačné špecifíká daného typu textov pri modelovaní ich prekladovej podoby.

4 Kultúrno-komunikačné charakteristiky prózy amerických autorov etnických menšíň

Koncipovanie literárneho textu, jeho pôsobenie a následne jeho percepciu vníma dnešná literárna veda ako spôsob komunikácie, v posledných dekádach rozširujúc tento koncept o populárny rozmer kultúry – a teda kultúrnej komunikácie. S týmito tendenciami korešponduje i vnímanie literárneho textu v domácom prostredí, ktoré proces literárnej komunikácie opisuje ako pôsobenie literatúry v spoločnosti, motivované spoločensky, ideologicky, esteticky a psychologicky. Slovenské myšlenie o literárnom teste takúto komunikáciu už tradične vníma ako „obraz sveta v teste“ (Popovič, 1983: 41), ktorý predstavuje „medzitextový vzťah projektovaný do textu v závislosti od autorovho individuálneho postoja ku skutočnosti“ (ibid.). Novšie domáce myšlenie o literárnom teste však do tejto koncepcie vnáša kultúrny rozmer v ešte väčšej mieri, explicitne. Zaujímavé tézy prináša v ostatnom desaťročí najmä Juraj Dolník. Ten chápe text ako kultúrny obraz, ktorý sa „vzťahuje na výsek sveta chápaný ako kultúra“ (Dolník, 2010: 124), ale ktorý je zároveň touto kultúrou aj utváraný (ibid.), čo znamená, že „kultúra je zobrazeným objektom aj determinantom obrazu“ (ibid.).

Keď sa zameriame na objekt nášho výskumu, z uvedených téz vyplýva, že próza autorov amerických autorov etnických menšíň komunikuje s čitateľom o istej kultúrnej skutočnosti, pričom predmet tejto komunikácie ako i jej priebeh určuje daná kultúrna realita. Ak túto komunikáciu vnímame ako podmienenú nielen esteticky, ale i spoločensky, ideologicky či psychologicky, jej výsledok je determinovaný práve pozíciou autora v tomto systéme ako i stanoviskom, ktoré chce čitateľovi prezentovať. Ak teda tvrdíme, že jedným z klúčových východísk americkej etnickej menšínowej prózy je práve autorov etnický pôvod a jeho uvedomlá spätosť s daným kultúrnym kontextom, ktorý autor vo svojich dielach konfrontuje s inými kontextami (prevažne s kultúrnym kontextom prijímateľa tohto textu), je zrejmé, že takýto typ textu sprostredkúva nielen komunikáciu medzi autorom a čitateľom, ale i medzi kultúrnym prostredím autora a príjemcu daného textu. Text koncipuje autor reakciami na „sociofakty, artefakty a mentafakty jeho životnej reality, ktorými uskutočňuje

vyjadrovacie zámery navodené aktuálnym stavom jeho motivačného sveta“ (Dolník, 2010: 125). To znamená, že autor textu do istej miery reflekтуje rozpoloženie, v akom sa v priestore kultúrnych kontaktov a konfrontácie nachádza, prípadne vyjadruje v rámci interkultúrnej komunikácie svoj postoj. Tu sa opäť možno prikloníť k Dolníkovmu všeobecnému chápaniu výstavby textu (2010), v ktorom tvrdí, že kultúrny obraz textu, ktorý autor konštituuje „je svedectvom toho, ako sa jeho tvorca prispôsobuje danému kultúrnemu okoliu a súčasne ako si ho prispôsobuje pri spracúvaní textu, v akom pomere nasadzuje tieto protichodné sily, t. j. toho, s akou miérou modifikácie sa premietajú javy danej kultúry do formovo-obsahovej a komunikačno-pragmatickej štruktúry textu“ (*ibid.*). Takéto chápanie textu reflekтуje v spojitosti s prázou amerických autorov etnických menšíň i vývin a kontinuitu kultúrnych zmien, a to nielen v kontexte americkej literatúry, ale i americkej spoločnosti.

Rozmer interkultúrnej komunikácie v uvažovaní o americkej etnickej menšinovej próze evidentne nemožno opomínať, keďže táto tvorba predstavuje osobitý typ textov, poskytujúci priestor pre vyjadrenie kultúry, z ktorej autori pochádzajú a taktiež priestor, na ktorom prezentujú vlastné vnímanie spoločnosti v globalizovanom svete 21. storočia. Tak americká etnická menšinová próza reflekтуje interkultúrnu konfrontáciu, pričom sa autori v rôznych obdobiah zameriavajú na odlišné aspekty vlastnej kultúrnej identity či rozmanité aspekty existencie v rámci multikultúrnej spoločnosti. Zatiaľ čo v minulom storočí podávali tieto diela výpoved o kultúrnych kontaktoch a vzájomnom pôsobení v reláciach binárnych opozícií my – oni, svoje – cudzie, centrum – periféria a sústredili sa na formuláciu opačnej ako väčšinovej perspektívy, diela z obdobia poslednej dekády podávajú osobitú výpoved o pozícii jednotlivých kultúr v rámci multikultúrnej spoločnosti a snažia sa o nadviazanie vyváženej interkultúrnej komunikácie. Využívajú pri tom rôzne adaptačné či dokonca prekladové postupy, ktoré sa „zmiešavaním“ tematických a jazykových prvkov snažia o vyrovnanie ideologického, kultúrno-spoločenského a jazykového napäťa vymedzenými binárnymi opozíciami na úrovni odlišných kultúrnych kontextov. Horňáková konštatuje, že práve takéto kreolizačné postupy potom vytvárajú „priestor pre medzikultúrny dialóg, ktorý slúži ako mediátor recipročného priblíženia a pochopenia tradícií, zvykov, mravov stretajúcich sa kultúr a následne i odovzdávania skúseností medzi nimi“ (Horňáková, 2007: 423).

Špecifická tematická a jazykova kompozícia prózy amerických autorov etnických menšíň preto treba venovať dostatočnú pozornosť. Voľba tematických okruhov, ktoré autor v texte využíva alebo miera manipulácie s jazykovou kompozíciou na osi exotizácia – naturalizácia výrazu príznačne dokumentuje postoj a pozíciu autora v rámci interkultúrneho dialógu, a preto neidentifikovanie alebo nesprávna interpretácia môžu v prípade tohto typu literatúry viesť k rozsiahlym významovým a kultúrno-komunikačným stratám. Rešpektovanie fundamentálnych charakteristík tvorby je tu o to relevantnejšie, nakoľko osobitosti formálnej, jazykovej a tematickej roviny textu sú nositeľmi špecifickej kultúrno-komunikačnej situácie.

5 Tvorba amerických autorov etnických menšíň v preklade

Po vymedzení kompozičných charakteristik a predstavení pozície a percepcie prózy amerických autorov etnických menšíň v jej domácom prostredí možno konštatovať, že sa v tomto type prózy stretávame s naozaj špecifickou kultúrno-komunikačnou situáciou. Kultúrne špecifická a rozdiely kultúrnych systémov reflektované na tematickom a jazykovom pláne textu predstavujú jedny z najmarkantnejších charakteristík tohto typu literatúry a vytvárajú signifikantne interkultúrne napäťie, inicujúce v procese percepcie istú formu interkultúrnej

komunikácie. V takom prípade je miera naplnenia interkultúrneho dialógu sprostredkovanej v podobe týchto diel podmienená mierou identifikácie a adekvátnej interpretácie jednotlivých špecifických prvkov, ktoré dokumentujú interkultúrne napätie ako aj komunikačný zámer autora. Ak sa po prvej fáze komunikácie medzi autorom a čitateľom textu zamyslíme nad ďalšou komunikačnou fázou rozvinutou v prípade prekladu⁴⁵, je zrejmé, že zachovať túto špecifickú situáciu a dospieť k naplneniu interkultúrneho dialógu pri preklade do slovenského jazyka nie je jednoduché.

Prirodzene, kľúčovou fázou v preklade týchto diel je práve fáza interpretácie počas recepcie textu originálu. Edita Gromová v monografii *Interpretácia v procese prekladu* (1996) v tejto súvislosti konštatuje, že „vyvŕcholením aktov čítania je interpretačná predstava príjemcu o čitanom texte, ktorá v prekladateľskom procese úzko súvisí s utváraním koncepcie prekladu“ (Gromová, 1996: 33). Ak teda prekladateľ správne identifikuje a interpretuje špecifiká originálu, ako i komunikačný zámer autora, s veľkou pravdepodobnosťou sa mu podarí koncipovať jeho prekladovú podobu tak, aby reflektovala autorovu snahu sprostredkovať istú formu interkultúrneho dialógu. Hoci je každý text výnimočný a nesie unikátnе výrazové vlastnosti, nazdávame sa, že v prípade prózy amerických autorov etnických menšíň môže byť pre prekladateľa nápmocný oboznámiť sa so základnými východiskami tohto typu literatúry, a to nielen pokiaľ ide o konkrétnе charakteristiky kompozície vybraných diel, ale i o ich postavenie a concepciu v domácom literárnom či širšom kultúrno-spoločenskom kontexte. Tak bude pre prekladateľa v procese čitateľskej interpretácie oveľa jednoduchšie identifikovať a správne interpretovať špecifiká na tematickom alebo jazykovom pláne diela.

Gromová v súvislosti s miestom interpretácie v procese prekladu uvažuje okrem čitateľskej interpretácie, chápanej ako implicitnej súčasti recepcie diela založenej na čítaní, i o fáze autorskej interpretácie – teda nadstavbovej interpretácie prekladateľa tvoriaceho prekladovú podobu diela (ibid.). Tým poukazuje na ďalšie dva aspekty interpretácie v procese prekladu – a to na chápanie interpretácie ako súčasti komunikačného aktu, v rámci čoho prekladateľ hľadá spôsob, ako sprostredkovať príjemcovi prekladového diela všetky špecifiky obsiahnuté v origináli a na chápanie interpretácie v procese prekladu ako tvorby, v ktorej prekladateľovým cieľom je práve „rekonštrukcia textu s pozadím aplikačných zámerov“ (ibid.: 33). Taktô vymedzený prekladateľský proces vníma Gromová v súlade so štýlisticko-komunikačnou koncepciou nitrianskej školy. Tá opisuje prekladateľský proces ako „semiotický, intertextuálny komunikačný akt“ (Gromová, 2003: 32), pričom – ako pri vymedzení takéhoto chápania prekladu poznamenané pri jeho zdrode Ján Vilíkovský – úlohou prekladateľa v tomto procese už „nie je len reprodukovať samotné jazykové prostriedky, ale funkciu, ktorá im pripadá v rámci vyššieho celku“ (Vilíkovský, 1984: 39).

Vyššie opísané chápanie prekladu presúva opis prekladateľských činností z jazykovej roviny do roviny konfrontujúcej nielen jazykové celky, ale aj odlišné literárne a kultúrne systémy. Tento rozmer sa v práceach tradičného domáceho myslenia o preklade stupňuje pri uvedomovaní si nevyhnutnosti odlišnosti prekladu od originálu, ktoré sú podmienené práve kultúrnymi osobitosťami jednotlivých systémov. Vďaka tejto skutočnosti sa preklad chápe nielen ako izolovaná komunikácia medzi textom originálu a prekladu, medzi čitateľom a prekladateľom, medzi expedientom a recipientom textu, ale i ako komunikácia medzi dvomi

⁴⁵ Jednotlivé fázy v rámci prekladateľského procesu rozlišujeme podľa chápania prekladu ako komunikácie (pozri Popovičov komunikačný model prekladu).

kultúrno-spoločenskými kontextami a medzi dvomi kultúrami, čo možno uplatniť i pri uvažovaní o preklade súčasnej literatúry.

V intenciách stanovených východísk prózy amerických autorov etnických menšíň a následne jej prekladu teda nie je úlohou prekladateľa – v snahe orientovať sa na príjemcu prekladu – neutralizovať napätie vyplývajúce z kultúrnych odlišností. Naopak, jeho úlohou je dokázať identifikovať jednotlivé rozdiely a náležite ich pretransformovať v prekladovej podobe. Preto ak vnímame umelecké dielo a jeho preklad ako určitú formu kultúrnej komunikácie, prekladateľ sa stáva jej sprostredkovateľom a najmä od neho záleží, v akej miere prispeje k naplneniu interkultúrneho dialógu, a taktiež ako špecificky zobrazovanú multikultúrnu skúsenosť v americkej etnickej menšinovej próze predstaví čitateľovi. Dokonca i po správnej recepcii a adekvátnej interpretácii špecifík originálu prináša v tomto prípade prekladateľský proces viaceru ľažkostí. Prekladateľ totiž musí pretransformovať nielen lingvisticke variácie, ale i konflikt a napätie medzi rôznymi kultúrno-spoločenskými kontextami, pričom v prípade americkej etnickej menšinovej prózy nejde len o rozdiely medzi jazykovo-kultúrnym kontextom východiskového a cieľového textu. Do modelu komunikácie sa včleňuje osobitý kontext, reflektujúci napätie dvoch a viacerých kultúrnych kontextov už v rámci textu originálu.

V tejto súvislosti je dôležité признаť nielen kultúrne podmienenú skutočnosť východiskového textu, ale i prekladu. Edita Gromová upozorňuje, že „preklad je faktom konkrétnej kultúry“ (Gromová, 2004: 62 - 63), a teda prekladateľove riešenia vo veľkej miere ovplyvňuje i to, pre koho prekladá. Ak sa totiž zamyslíme nad špecifickou situáciou, z ktorej daný typ prózy vychádza a ak vezmeme do úvahy odlišnosť nášho literárneho, ale i kultúrneho prostredia, je zrejmé, že prekladateľ stojí v tejto situácii pred neľahkou úlohou. V snahe zachovať napätie medzi originálom a prekladom musí citlivu narábať s rôznorodými normami a konvenciami zobrazenými v origináli a zároveň rešpektovať konvencie prijímajúceho prostredia tak, aby bol text pre slovenského čitateľa zrozumiteľným. V takto vymedzenej komunikácii sa preklad stáva priestorom kontaktu viacerých kultúr v pravom slova zmysle a uvažovanie o interkultúrnej komunikácii, ktorú takýto preklad sprostredkováva, nadobúda oveľa väčšie rozmerky.

Na túto situáciu v posledných rokoch reaguje domáce ale i zahraničné myslenie o preklade, ktoré hľadá prepojenie medzi tradičnými translatologickými východiskami a novými kultúrno-komunikačne podmienenými požiadavkami, vznikajúcimi pri preklade týchto osobitých typov textov. V týchto intenciách sa pohybuje i zaujímavá štúdia *Preklad ako medzikultúrny fenomén* v monografii Edity Gromovej a Daniely Müglovej *Kultúra – Interculturalita – Translacia* (2005). Autorky v nej podávajú prehľad o tradičných domáčich a zahraničných prístupoch v translatologickom myслení⁴⁶, ktoré skúmajú preklad ako medzikultúrny fenomén a prekladateľský proces chápú ako istú formu interkultúrnej komunikácie. Hoci je najmä v zahraničí takéto vnímanie prekladu trendom prevážne v ostatných dvoch desaťročiach, výskum Gromovej a Müglovej poukazuje na ukotvenie základných východísk obdobného prístupu už v skorších práciach zahraničných ale i domáčich teoretikov. Treba však poznamenať, že takéto rozpracovanie je pre predmet nášho

⁴⁶ Autorky monografie uvádzajú (2005), že ide o prístupy, ktoré v teoretických výskumoch nemajú dlhú tradíciu. Z pohľadu dnešného výskumu v tejto oblasti však možno hovoriť o vnímaní prekladu ako interkultúrnej komunikácie už v skorších prácach popredných domáčich a zahraničných teoretikov prekladu, ktoré dnes, v opozícii k najnovším, striktnie vymedzeným prístupom (pozri práce od: Venutti, Tymoczko, Gentzler alebo Chantal Wright, Chang Nam Fung, Douglas Robinson) možno chápať ako tradičné.

záujmu nedostatočné, preto sa budeme snažiť poukázať na možné prepojenie tradičného myslenia s najnovšími postulátmi či možnosťami ich ďalšieho rozpracovania tak, aby sme v čo najväčšej možnej miere odkryli prístupy uplatnitelne pri uvažovaní o preklade súčasnej prózy amerických autorov etnických menšín.

Edita Gromová v štúdii *Preklad a čitateľská kultúra* (2008) konštatuje, že „každá doba prináša zmeny, ktoré sa zákonite prejavia aj v prekladateľskej činnosti“ (Gromová, 2008: 96). Ďalej tvrdí, že „prekladateľská činnosť reflekтуje stav spoločnosti so všetkými civilizačno-kultúrnymi zmenami, ktoré v nej prebiehajú“ (ibid.), a preto je len prirodzené, že v období globalizačných tendencií 21. storočia sa mení i charakter a nazeranie na preklad či úlohu prekladateľa v rámci prekladateľského procesu ako istej formy komunikácie. Milan Hrdlička vo svojej rozprave *Preklad a prekládanie dnes – posuny v jejich pojednaní?* (2007) v tejto súvislosti upozorňuje, že v novej situácii dnešného sveta by kritériom hodnotenia prekladu mala byť optimalizácia, teda „zmena miery a hierarchie funkcií v záujme naplniť komunikačný cieľ“ (Hrdlička, 2007: 150), čím ďalej zdôrazňuje potrebu vnímania kultúrno-komunikačnej podmienenosťi textovo-výstavbových ale i translačných činností (ibid.). Opodstatnenosť Hrdličkovej úvahy je neodskripteľná. Ak sa totiž zamyslíme nad prekladateľským procesom súčasnosti, hlavné problémy pri preklade nevyplývajú z rozdielnosti jazykových systémov, ale z odlišnosti kultúrnej situácie východiskového a cieľového textu. V tomto smere sa zmenila i úloha a funkcia prekladových textov, práve vzhľadom na ich pôsobenie v prijímajúcim prostredí. Hrdlička chápe prekladovú literatúru ako „integrovanú súčasť národného kultúrneho kontextu“ (ibid.: 150), a to nielen ako médium sprostredkujúce hodnoty iných národných literatúr prijímajúcemu prostrediu, ale ako „nástroj podielajúci sa na utváraní kultúry človeka“ (ibid.). V období globalizácie a zosilenej interkultúrnej interakcie teda preklad neodskripteľne plní sprostredkovateľskú funkciu medzi národným vedomím a ostatným svetom. Je preto len prirodzené, že do väčšiny vednych disciplín – rovnako i do myslenia o preklade – v súčasnosti presahuje práve kultúrna dimenzia.

Globalizačné tendencie dnes majú za dôsledok čoraz intenzívnejšiu komunikáciu a interakciu medzi jednotlivými kultúrami. Ako bolo spomenuté, novým podnetom sa otvára i literatúra – čoho dôkazom je i súčasná próza amerických autorov etnických menšín – a preklad umeleckých textov sa dostáva do pozície média komunikácie medzi rôznymi kultúrnymi systémami. Ak teda literatúru považujeme za jeden z nástrojov kultúrnej reprezentácie, ktorý zachytáva „nuansy každodennej spoločenskej či historickej reality“ (Hevešiová, 2007: 410), predstavujúci „integrujúci objekt komunikačného reťazca, ktorý v relácii originál – preklad sprostredkúva recipientovi isté posolstvo a umelecký zážitok, ktorý mu adresoval expedient originálu“ (ibid.), tak potom prekladateľský proces možno vnímať ako teritórium kontaktu a vzájomnej komunikácie nielen dvoch textov, ale i dvoch systémov národných literatúr či dvoch kultúr (ibid.). Preto dnes, keď kultúrne špecifická začínajú čoraz viac splývať, je nevyhnutné implementovať kultúrny rozmer do úvah o akejkoľvek forme komunikácie.

Počiatky uvažovania o preklade ako o kultúrnom, či dokonca medzikultúrnom fenoméne možno datovať už do 60. a 70. rokov 20. storočia, keď po doznievaní normatívneho obdobia zaznamenávame prvé zmienky o vzťahu prekladu a kultúry. Tieto tézy sú následne rozvinuté v 80. rokoch 20. storočia, keď sa už preklad vníma ako istá forma medzikultúrnej komunikácie⁴⁷. Jednotlivé prístupy

⁴⁷ Pozri J. Catford, O. Kade; v 80. rokoch 20. storočia I. Even-Zohar, G. Toury, M. Snell-Hornby, K. Reiss, Ch. Nordová, S. Bassnett, A. Lefevere, J. Lambert

prinášajú v myslení o preklade prevrat, v rámci ktorého sa kladie dôraz na identifikovanie a adekvátnu interpretáciu kultúrnych špecifík v texte a upúšťa sa od chápania prekladu ako čisto jazykovej operácie. Gromová vo svojom výskume uvádzá, že chápanie prekladu sa v tomto smere rozširuje aj na oblasť sociolinguistiky, pričom sa záujem sústredí na otázku „kultúrno-spoločenskej podmienenosť používania jazyka, jeho pragmatickej a sociálnej funkcie i porozumenia a interpretácie významov v sociokultúrnom kontexte“ (Gromová, 2005: 63).

Obdobným smerom sa uberá i domáca translatológia. Tá už v 80. rokoch minulého storočia v rámci Popovičovej prekladateľskej koncepcie upozorňovala na napätie medzi prekladom a originálom, vznikajúce najmä pre odlišnosti medzi kultúrou vysielajúceho prostredia a kultúrou prostredia príjemcu. Gromová v tejto súvislosti pozitívne hodnotí najmä zavedenie nových pojmov, vypracovaných na základe lotmanovskej opozície my – oni ako sú *medzipriestorový činitel v preklade*, *faktor kultúry v preklade*, *kreolizácia kultúry v preklade*, *čas kultúry v teste prekladu* alebo *domáca kultúra v preklade* (ibid.). Popovičova škola po vymedzení týchto pojmov uvažovala o naplnení prekladovej komunikácie, a to najmä v závislosti od vzájomného pomeru medzi dvoma kultúrnymi systémami reprezentovanými vysielajúcim a cieľovým prostredím, pričom upozorňovala, že prekladateľ sa musí pri tvorbe prekladateľskej koncepcie rozhodnúť, v akom rozsahu bude čitateľa konfrontovať so znakmi cudzieho prostredia (Popovič, 1983). Na mieru priblíženia textu a kontextu domácomu čitateľovi upozorňuje i Ján Vilíkovský a špecifické znaky originálu vydeľuje do troch hlavných skupín – materiálne, jazykové a kultúrno-kontextové špecifíká – na úrovni ktorých konštruuje prekladateľ svoju prekladateľskú koncepciu.

Gromová v tejto súvislosti upozorňuje na aspekty ovplyvňujúce voľbu prekladateľa na jednotlivých rovinách, ktorú – opierajúc sa o výskumy Františka Mika – Popovič (1975) opisuje ako komunikačný postoj, teda spôsob ako sa „skúsenostný komplex premieta do textu v závislosti od komunikačných okolností“ (Gromová, 2005: 64). Pri stanovení si komunikačného postoja prekladateľ prihliada na úroveň čitateľskej percepcie, pričom vychádza predovšetkým z komunikačných vzorcov a konvenčných stereotypov čitateľa, ktoré korešpondujú s obdobnými vzorcami a stereotypmi autora ako podávateľa estetickej informácie (Popovič 1983). Znamená to, že prekladateľ sa na základe vlastnej čitateľskej i prekladateľskej skúsenosti rozhodne, akým spôsobom sprostredkuje príjemcoví originál tak, aby v čo najväčšej miere reflektoval posolstvo vyslané autorom originálu. Novšie teórie upozorňujú, že pri hľadaní riešení na jednotlivých rovinách by mal prekladateľ postupovať obozretne, zohľadňujúc nielen odlišnosť časovej a priestorovej dimenzie vysielajúceho a príjemcu spoločensko-kultúrneho kontextu či predpokladaného informačného pozadia príjemateľa, ale najmä dôvod výberu špecifických prostriedkov na naplnenie autorského zámeru už v origináli. To by malo byť klíčovým aspektom pri preklade akéhokoľvek textu, o to viac v prípade prózy amerických autorov etnických menších, pričom len odhalenie autorského zámeru môže zabezpečiť náležitú projekciu v preklade.

Dnešná translatológia už na takto podmienenú osobitosť kultúrneho aspektu v preklade upozorňuje explicitne a definuje ho ako medzikultúrny jav, v ktorom prekladateľ vystupuje ako sprostredkovateľ odlišností rôznych kultúrnych systémov. Ak teda uvažujeme o preklade ako o prostredku prenosu významu nielen medzi jazykmi ale medzi kultúrami, hlavnou úlohou prekladateľa je preniesť do cieľového jazyka čo najviac z toho, čo autor využíva na naplnenie svojho autorského zámeru.

(predstaviteľov uvádzame podľa E. Gromovej v práci *Kultúra – Interkulturalita - Translásia*).

Prekladom však dielo vstupuje do nových kontextov a hoci si „jeho významové pole zachováva hľbkový invariantný význam“ (Lotman, 1994: 369), v novom prostredí nadobúda funkciu sprostredkovateľa a nositeľa interkultúrnej komunikácie (*ibid.*).

Zaujímavá je v tomto prípade i situácia v preklade súčasnej prózy amerických autorov etnických menšíň do slovenského jazyka, kde sa prekladateľ skutočne ocitá v pozícii kultúrneho sprostredkovateľa, približujúceho kultúrno-komunikačnú situáciu, ktorá príjemcovi nie je veľmi blízka. Simona Hevešiová v súvislosti s obdobou situáciou v preklade postkoloniálnej literatúry konštatuje, že prekladateľ v tomto prípade nielen vyrovnáva napätie medzi prostredím originálu a prekladu, ale snaží sa i o akési premostenie medzi nimi (Hevešiová, 2008). Na tento rozmer sprostredkovania informácií upozorňujú i André Lefevere a Susan Bassnettová, keď v antológii *Translation, History, Culture* (1990) naznačujú, že prekladatelia odjakživa zosobňovali dôležité prepojenie medzi kultúrami. Tento fakt v súvislosti s bádaním Lefevera a Bassnettovej zdôrazňuje aj Vladimír Biloveský a Miroslava Šramková (2007), ktorí pripomínajú návrhy teoretikov prekladu zo tohto obdobia, aby „bádatelia v oblasti translatológie používali termíny ako patronát, refrakcia a ideológia“ (Biloveský – Šramková, 2007: 87), pretože iba tak môžu pochopiť „vrtochy moci v spoločnosti, význam uplatňovania moci pri produkcii kultúry, ktorej súčasťou je aj tvorba prekladu“ (*ibid.*). V nasledujúcich rokoch sa práve otázky mocenských vzťahov v spoločnosti ako aj úloha, ktorú takto determinované preklady zohrávajú pri formovaní kultúry a identity stávajú poprednými smermi v translatologickej myslení a svoje opodstatnenie do istej miery nachádzajú i v uvažovaní o preklade prózy amerických autorov etnických menšíň.

Spomenuté postuláty Lefevera a Bassnettovej zo začiatku 90. rokov minulého storočia totiž naznačili ďalšiu líniu v myslení o preklade, v ktorej treba preklad bezpodmienečne vnímať v súvislosti so spoločensko-kultúrnymi pochodmi. Rozvinutie týchto téz v nasledujúcom období podmienil najmä rozmach postkoloniálnych literatúr alebo etnickej menšinovej literatúry vo všeobecnosti, ktorých uchopenie v rámci myslenia o preklade nemohlo opomenúť tendencie prítomné v týchto textoch – teda tendencie smerujúce k prehodnoteniu mocenských alebo eurocentrických modelov zobrazenia kultúr. Hoci teda kultúrna dimenzia v uvažovaní o preklade už mala svoje miesto, kulturologické prístupy z tohto obdobia menia deskriptívny a neutrálny charakter predošlého obdobia a prikláňajú sa na stranu minoritných kultúr.

V tomto období stojí v popredí najmä postkoloniálna translatológia, ktorej optikou sa spočiatku reflektouje i próza amerických autorov etnických menšíň. Za zakladateľa postkoloniálnej translatológie sa dodnes považuje Richard Jacquemond, ktorý vo svojom uvažovaní rozdeľoval kultúry na dominantné a ovládané, pričom stanovil tézu, že prekladateľ z dominantnej – hegemonistickej kultúry do minoritnej – ovláданej kultúry prirodzene slúži kultúre dominantnej, pričom jej podriaďuje svoje prekladateľské techniky a stratégie (Jacquemond, 1992). Jacquemond potom vyčleňuje v tejto súvislosti viaceré roviny, na ktorých sa daný vzťah realizuje – najmä pokial’ ide o pomer diel prekladaných z hegemonistickej kultúry do ovládanej a opačne, čitateľstvo, ktorému sú takéto diela v preklade určené, stereotypizáciu motívov v prípade prekladu z ovláданej do hegemonistickej kultúry alebo vedomé nadbiehanie autora z ovláданej kultúry, ktorý chce v preklade sprostredkovať svoje dielo čitateľovi z kultúry dominantnej (Gromová, 2007).

Niektoré z týchto prístupov sa dlho uplatňovali i pri myslení o preklade etnickej menšinovej literatúry, keďže táto v istej miere reflektovala obdobné aspekty ako postkoloniálna literatúra, a to najmä v súvislosti so zobrazením mocenských vzťahov a možnosti ich transferu v procese prekladu. Do istej miery by sme stýčné body mohli nájsť i v uvažovaní o stereotypizácii motívov, na ktorú sme upozorňovali

v predchádzajúcich častiach našej práce, alebo v súvislosti so snahou autora koncipovať dielo tak, aby bolo zrozumiteľné pre čitateľa dominantnej kultúry, či už ide o špecifíkú na jazykovom alebo tematickom pláne. V súčasnosti však od týchto aspektov zaznamenávame čiastočný odklon, keďže najmä súčasná próza amerických etnických autorov upúšťa od vyjadrenia kultúrnej nadradenosťi a podradenosťi či ich dopadu na tú-ktorú kultúru a sústredí sa na zobrazenie multikultúrnej skúsenosti a vlastnej pozície v nej. Hoci teda niektoré stratégie pri výstavbe alebo preklade textov amerických autorov etnických menších pretrvávajú, nastáva posun v ich vnímaní, keďže už primárne nie sú nositeľmi kultúrnej hierarchizácie či už smerom k majoritnému alebo minoritnému kontextu.

Snaha súčasných amerických autorov etnických menších ponechať dielo lákavým a zrozumiteľným pre dnešného čitateľa následne zjednodušuje úlohu i prekladateľovi, ktorý sa už potom v procese prekladu nemusí v miere vyrovnať s mocenským napäťím kultúrnych kontextov vyjadrených texte originálu. Napriek tomu však stojí pred neľahkou úlohou, pretože zobrazená komunikačná situácia nesie multikultúrne špecifík, podané istou formou prekladu už v texte originálu. Tú reprezentuje najmä vysvetľovanie jazykových alebo kultúrnych špecifík v texte alebo používanie už spomínaného hybridného jazyka, demonštrujúceho prienik kultúrnych systémov v pôvodnom teste. Samozrejme, takéto stratégie realizované na jazykovom i tematickom pláne sú pre prekladateľa skutočnou výzvou a je otázne, ako sa s nimi dokáže vyrovnáť v procese prekladu, kde už jeho kontext vstupuje do komunikácie minimálne ako tretí. To naznačuje i istý posun od tradičného vnímania prekladu ako komunikácie medzi dvoma kultúrnymi kontextami, pričom výsledný preklad by mal byť koncipovaný tak, aby prezentoval akýsi prienik kultúrno-komunikačných špecifík oboch prostredí.

V snahe teoreticky uchopiť problematiku prekladu prózy amerických autorov etnických menších možno čiastočne aplikovať prístupy tradičného myslenia o preklade v intenciách chápania prekladu ako istej formy interkultúrnej komunikácie ako i kulturologické prekladové prístupy z 90. rokov minulého storca reflekujúce v preklade špecifík komunikačnej situácie v novších kultúrnych či dokonca kultúrno-politickej orientovaných typoch literatúry. Ako východiskový bod tradičného myslenia možno uplatniť najmä tézy zdôrazňujúce potrebu adekvátnej interpretácie, odhalenia autorského zámeru a sprostredkovania informácie s prihliadnutím na kultúrno-komunikačnú podmienenosť špecifík pôvodného textu tak, aby si prekladateľ uvedomil, ktoré z týchto prvkov majú nosný charakter⁴⁸.

Nedostačujúcim aspektom v prípade tradičného vnímania prekladateľského procesu ako komunikácie je však jeho vymedzenie ako komunikácie medzi dvoma odlišnými kultúrnymi kontextami. Ako bolo spomenuté, situácia v súčasných dielach daného typu prózy je oveľa zložitejšia, pretože texty súčasných autorov zväčša odrážajú takýto diskurz už v teste originálu. V súvislosti s prekladom tejto prózy je preto potrebné rozvinúť i vymedzenie a chápanie opozícií my – oni a svoje - cudzie, reprezentujúce jednotlivé kultúrne kontexty a vzťah medzi nimi. Ani úloha prekladateľa v takomto procese už nebude spočívať len v snahe o zachovanie špecifík oboch komunikátov na osi exotizačných, naturalizačných či kreolizačných prístupov smerom k jednej alebo druhej kultúre, ako tomu bolo v tradičnom chápání prekladateľského procesu. Ako teda uchopiť špecifickú kultúrno-komunikačnú situáciu, ktorá vzniká pri preklade prózy amerických autorov etnických menších?

V súvislosti s postkoloniálnou tematikou poskytuje v domácom kontexte užitočné východiská Simona Hevešiová (2009), ktorá taktiež upozorňuje, že v súčasnej dobe dynamického kultúrneho vývoja už tradičné schémy vnímania kontaktu

⁴⁸ Pozri práce Antona Popoviča, Jána Vilikovského, Edity Gromovej.

prijímajúcej a vysielajúcej kultúry, z ktorých vychádza aj slovenská translatologická škola, pri preklade novodobej literatúry situáciu nereflektujú dostatočne. Hevešiová tu poukazuje najmä na prítomnosť viacerých kultúr už v origináli a v intenciach teórie postkolonializmu sa sústredí na vyjadrenie hierarchie medzi nimi. My sa v článku tejto hierarchii venujeme len okrajovo, avšak poukazujeme na prepojenie s touto teóriou prekladu, pretože obe sa zaoberejú otázkou odrazu prítomnosti viacerých kultúr v literárnom diele a transferom tejto situácie do výsledného komunikátu v procese prekladu.

Pokiaľ ide o identifikovanie špecifických prvkov na opozíciách my – oni a svoje – cudzie, Hevešiová taktiež zdôrazňuje, že tieto protipóly už v tomto prípade nie sú konfrontované len vo vzťahu originál - preklad, ale napäťie medzi rozličnými kultúrnymi celkami sa objavuje už v origináli. Upozorňuje, že „východiskový text je nositeľom kultúrnych čŕt minimálne dvoch kultúrnych systémov a autori zámerne vytvárajú texty hybridizujúce nielen jazykovú, ale i kultúrnu dimenziu komunikátu, ktoré sú vyjadrením ich hybridných identít“ (Hevešiová, 2009: 24). Vo vzťahu originál – preklad potom možno vnímať východiskový text ako prienik dvoch kultúr, ktoré sú následne v prekladovom procese konfrontované s kultúrnym systémom prijímajúceho prostredia. Prekladový text v tomto ponímaní predstavuje množinu zastrejúcu prienik troch a viacerých rozličných kultúrnych systémov. V snahe zachovať kultúrne a komunikačné špecifická reflektované v origináli samotnom by mal preto prekladateľ podľa nej zvoliť koncepciu orientovanú kultúrno-komunikačne, a to nielen v smere k cieľovému textu a prostrediu ako tomu bolo doteraz, ale i v smere opačnom. Takáto koncepcia by mala podmieňovať volbu všetkých ďalších postupov v procese prekladu, a to od výberu použitých lexikálnych a štylistických prostriedkov až po stanovenie miery expresivity prekladu a pozície na osi exotizácia – naturalizácia. Iba tak možno zabezpečiť, aby sa preklad umeleckých diel stal plnohodnotným nástrojom interkultúrneho dialógu, a to aj v prípade takej zložitej kultúrno-komunikačnej situácie, akú sprostredkúva preklad prózy amerických autorov etnických menšíň.

Hevešiová je v našom kontexte jednou z mála, ktorí sa téme zobrazenia kontaktov kultúr v literatúre a preklade venujú v užšom, konkrétnejšom vymedzení. Vo svojich prácach čerpá z novších prístupov zahraničného myslenia o preklade z poslednej dekády 20. storočia, ktoré najmä v súvislosti so skúmaním postkolonialej translatológie a prekladu textov etnických autorov menšíň vnášajú do translatológie úplne nové koncepcie. V súvislosti so sledovaním nových translatologických trendov upozorňuje v štúdiu *K problematike postkoloniálnej translatológie* (2007), že v zahraničnom kontexte sa do popredia dostáva koncepcia kultúry ako formy prekladu⁴⁹, ktorá jazyk literárneho diela považuje len za jeden z určujúcich komponentov kultúry a kultúru definuje ako priestor pre interakciu komponentov translačného procesu.

Novodobá slovenská veda o preklade danú problematiku taktiež reflektuje, avšak zväčša sa sústredí na možnosti prepojenia nových prístupov s tradičnými alebo na ich rozmer v sociológii a praxeológii prekladu. Počnúc začiatkom nového storočia sa zameriava prevažne na skúmanie translačného procesu ako interkultúrnej komunikácie, pričom sa venuje najmä skúmaniu interakcie rôznych skupín alebo kultúr pomocou jazykových kódov a snaží sa nájsť východiská v tézach o preložiteľnosti alebo nepreložiteľnosti kultúrnych atribútov. Zaujímavý pohľad v tejto súvislosti vnáša etnologická prekladová koncepcia Dariny Pallovej, ktorá za kultúrne

⁴⁹ Culture as translation; pozri: Wolf, M. *Culture as Translation - and Beyond. Ethnographic Models of Representation in Translation Studies* (2002).

orientovaný preklad nepovažuje preklad z jazyka do jazyka, ale všíma si ho v širšej rovine ako „preklad od slova k textu, k diskurzu a sociálnemu kontextu“ (Pallová, 1999: 32). Tvrdí, že preklad je v interkultúrnych súradniciach reprezentantom cudzích kultúr, a že pri jeho analýze sa netreba zameriavať len na jazykovo-lexikálnu rovinu, ale aj na kultúrny a kultúrno-politickej rámec, čím prekladový text odôvodňuje antropologicky, kultúrno-teoreticky, ale aj kultúrno-politickej. Takéto chápanie prekladu implicitne vymedzuje aj istý ideologickej rozmer v rámci uchopenia prekladateľského procesu a taktiež poukazuje na potrebu interdisciplinárnej spolupráce na poli kultúrno-spoločenského skúmania. Podobným smerom sa überajú i práce predstaviteľov slovenskej vedy o preklade, ktoré vymedzujú preklad ako nástroj interkultúrnej komunikácie – práca Edity Gromovej a Daniely Müglovej *Kultúra – Interkulturalita – Translácia* (2005), práca Jany Rakšányiovej *Preklad ako interkultúrna komunikácia* (2005) a monografia Márie Kusej *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru* (2005). Autorky zdôrazňujú interkultúrny aspekt v preklade umeleckej spisby a potrebu jeho včlenenia do myšlenia o prekladateľskom procese súčasnosti, čím v súvislosti s predmetom záujmu článku utvárajú vhodné podmienky pre opis prekladu prózy amerických autorov etnických menšíni ako osobitného typu zložitej interkultúrnej komunikácie.

Do úvah v myšlení o preklade tejto prózy však treba začleniť i také prístupy, ktoré sú akoby protipólom ku kulturologickému chápaniu v domácej translatológií. Vďaka nim totiž možno sledovať mieru inklinovania ku kulturologickému spracovaniu prekladu, ale i neupúšťanie od základných princípov prekladania samotného. V tejto súvislosti si všimame predovšetkým domáce i zahraničné parciálne prístupy, pertraktujúce vnímanie prekladu cez prizmu kultúry, ktoré poukazujú na nebezpečenstvo odklonu od chápania prekladu ako takého alebo sa zaoberajú otázkou možnosti vytvorenia plnohodnotnej – a vyrovnanej – interkultúrnej komunikácie v procese prekladu.

Tejto problematike sa v štúdii *Questionable Identity in Intercultural Monologue* (2011) venujú aj Martin Djovčoš a Ľubica Pliešovská, pričom ich postoj vyjadruje už samotný názov štúdie. Djovčoš a Pliešovská sa v nej zaoberajú práve problematicostou pojmu „interkultúrna komunikácia“ a zamýšľajú sa, do akej miery ovplyvňuje mocensky definované chápanie kultúr prekladateľské cinnosti. Naznačujú, že i dnes môže preklad slúžiť posilneniu kultúrnych a ideových manipulácií a následne implicitne spochybňujú súčasnú konцепciu prekladu ako interkultúrnej komunikácie. Tú totiž nepovažujú za vyrovnanú a „dialóg“, ktorý dnešná literatúra a preklad sprostredkúvajú, vnímajú ako formu komunikácie determinovanú nielen kultúrno-spoločensky, ale i kultúrno-politickej, pričom zdôrazňujú najmä vplyv takejto situácie na domáci kontext. Ďalej poukazujú i na praxeologickú skutočnosť, ktorá naznačuje vplyv dominantnej ideológie a mocenských štruktúr nielen na prekladovú produkciu, ale i na výber prekladaných diel. Echo vyčlenenia mocenských štruktúr a vplyvu silnejšej kultúry pozorujú aj v prípade vzťahu dominantnej anglofónnej produkcie a domáceho kontextu, ktorý v tejto relácii vnímajú ako slabší.

Štúdia Djovčoša a Pliešovskej v náznakoch reflekтуje novú vlnu v zahraničnom myšlení o preklade, ktorá sa zdvíhla na začiatku nášho storočia práve v reakcii na kultúrne prístupy k chápaniu literatúry a prekladu, vznikajúce pri postkolonialnej a menšinovej etnickej spisbe. Čiastočný odklon od kulturologického uchopenia prekladu signalizuje i jedna z najnovších prác slovenskej teoretičky prekladu Libuše Vajdovej, ktorá v kapitole *Preklad medzi jazykom a kultúrou* (2011) nie veľmi pozitívne hodnotí prístupy posledného obdobia. Vajdová tu vyjadruje svoje zdanie, že „interdisciplinárna alebo prepojenie s kultúrou akoby boli na vine, že translatológia sa na celé roky odklonila od prekladu samotného a zaplieta sa do zvláštnych súvisostí s politickými tendenciami a do takmer marxistickej teórie

odrazu pri hľadaní vinníka za postoje minulosti videné výlučne optikou mocenských konfliktov“ (Vajdová, 2011: 60). Ďalej kritizuje posunutie dimenzie kultúry v preklade až do oblasti kultúrnych štúdií⁵⁰, ktoré z úvah o preklade vylúčili skutočný kultúrny rozmer a nahradili ho kultúrno-politicky determinovaným opisom prekladateľského procesu.

Odlíšné náhľady vnášajú do tejto problematiky i ďalšie prístupy, taktiež spochybňujúce europocentrické kulturologické smerovanie myšlenia o preklade, prítomné v prácach amerických teoretikov prekladu Lawrenca Venutiho⁵¹, Marie Tymoczko⁵² alebo Edwina Gentzlera⁵³, ktoré sa sústredia najmä na mieru preložiteľnosti kultúrnych špecifík v texte a následne sa zamýšľajú nad otázkou, či vlastne možno vnímať preklad ako interkultúrnu komunikáciu smerujúcu k plnohodnotnému dialógu a či nejde skôr o akúsi adaptáciu najpríznačnejších prvkov diela pre odlišný kontext. Ďalší rozmer zas otvárajú práce z pera Chantal Wright⁵⁴, Chang Nam Fung⁵⁵ alebo Douglasa Robinsona⁵⁶, ktoré volajú po odpolitizovaní kultúrno-komunikačne orientovaných prekladateľských postupov, pretože negatívne vnímajú práve ich vplyv na literárnu a prenesene i kultúrnu diverzitu.

Prezentované prístupy a možnosti uchopenia prekladu ako interkultúrnej komunikácie sú pri spracovaní problematiky prekladu prózy súčasných amerických autorov etnických menšín v mnohom prínosnými. Kultúrno-komunikačné prístupy, ktoré v ostatných desaťročiach vystúpili v myšlení o preklade do popredia, ponúkajú platformu teoretických východísk, v nových súvislostiach pertraktujúcich vzťah medzi pôvodným či prekladovým textom a kultúrou vysielajúceho a prijímajúceho prostredia, ich jazykovými špecifikami, či príznačnosť osobitých kultúrno-komunikačných stratégii alebo hľadania ekvivalencie pri ich transfere v procese prekladu. Tieto aspekty sú pri špecifickej situácii v preklade daného typu prózy najsignifikantnejšimi. Nazdávame sa preto, že po podaní ucelenejšieho pohľadu na osobitosti prózy amerických autorov etnických menšín, ako i po zasadení problematiky transferu týchto špecifík do širšieho kontextu, je možné objektívne zhodnotiť východiská klíčové pri prekladovej interpretácii a modelovaní prekladového textu a zdôrazniť tak potrebu naplnenia interkultúrneho dialógu iniciovaného autorom originálu.

6 O prekladoch do slovenského jazyka

O obľube diel amerických autorov etnických menšín v našom prostredí dnes už naozaj niet pochybnosti. Hoci na rozdiel od anglofónneho prostredia u nás nie sú tými najpredávanejšími, rozšírený čitateľský záujem, zvýšená prekladová produkcia, ako i o čosi výraznejší záujem literárnych kritíkov a kritíkov prekladu naznačujú, že tieto diela majú u nás oddané publikum. Z diachronického hľadiska v posledných troch dekádach zaznamenávame v prípade prekladu prózy amerických autorov

⁵⁰ Pozri *Cultural studies*.

⁵¹ Pozri napríklad *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference* (1998).

⁵² Pozri napríklad *Enlarging Translation, Empowering Translators* (2007).

⁵³ Pozri napríklad *Translation and Identity in the Americas: New Directions in Translation Theory* (2008).

⁵⁴ Pozri napríklad *Exophony and Literary Translation. What it Means for the Translator When a Writer Adopts a New Language* (2010).

⁵⁵ Pozri napríklad *Repertoire Transfer and Resistance: The Westernization of Translation Studies in China* (2009).

⁵⁶ Pozri napríklad *22 Theses on Translation* (1998).

etnických menšíň tri výrazné línie, ktorým venuje značnú pozornosť čitateľská, literárno-kritická, prekladateľská aj akademická obec.

Prvú z týchto línií predstavuje prekladová séria románov africko-americkej spisovateľky Toni Morrisonovej, ktorej začiatok možno datovať do roku 1981 vydaním prekladu románu *Pieseň o Salamúnovi* a o päť rokov neskôr vydaním prekladu románu *Najmodrejšie oči*. Autorkou prekladov je Jarmila Samcová. Tá neskôr vypracovala i preklady ďalších Morrisonovej diel – románu *Džez* v roku 1996 a románu *Láska* v roku 2005 – s jedinou výnimkou, ktorou je román *Milosrdenstvo*. Ten vyšiel v roku 2009 v preklade Jany Kantorovej-Bálikovej. Druhú líniu reprezentujú preklady diel amerického spisovateľa židovského pôvodu Philipa Rotha, nastupujúcu v slovenskom kontexte o čosi neskôr, keďže väčšina Rothových diel u nás bola najmä v 90. rokoch 20. storočia distribuovaná v českých prekladoch. V roku 2007 však v slovenskom preklade Otakara Kořínka vyšiel román *Everyman/Ktokolvek*, ktorý už v roku 2009 nasledoval preklad Jána Vilikovského *Rozhorčenie*, v roku 2010 preklad románu *Pokorenie* a v roku 2012 románu *Nemezis*. Tretia línia, predstavujúca v prekladoch do slovenčiny texty novších autorov amerických etnických menšíň, je zastúpená prekladmi kontroverzných románov amerického spisovateľa afganského pôvodu Khaleda Hosseiniho – v roku 2008 prekladom románu z pera Danice Hollej *Majster šarkanov* a v roku 2009 románom *Tisíc žiarivých slnok*, ktorý preložila Mária Galádová.

Prirodzene, v slovenskom prostredí sa príležitostne vyskytli i preklady diel ďalších amerických autorov etnických menšíň, avšak vzhľadom na záujem, ktorý vzbudili, vyčleňujeme ako najsilnejšie práve tieto tri línie. Tie sú taktiež vhodným materiálom v spojitosti s predmetom nášho záujmu, v snahe zmapovať odlišné východiskové, interpretačné, kompozičné, ale i prekladové špecifika danej prózy, ktoré sme vymedzili v predchádzajúcich kapitolách.

Parciálne komparatívne analýzy spomenutých diel a ich prekladov⁵⁷ nás privádzajú k hypotéze, že charakter americkej etnickej menšinovej prózy a jej preklad ovplyvňujú okrem idiolektu toho-ktorého autora či špecifík kultúrno-spoločenského pozadia autora i všeobecnejšie reálie. Tie v prvom rade predstavuje obdobie a spoločensko-kultúrna situácia vo východiskovom i prijímaciicom prostredí, ktorá v prípade textu originálne v značnej miere stanovuje autorove stratégie pri konštruovaní textu na tematickom i jazykovom pláne. V prípade prekladu podmieňuje tento diskurz pravdepodobnosť náležitej interpretácie kompozičných prvkov, ale aj zvolené prekladateľské stratégie. Tento element sa v slovenskom myšlení o preklade často opomína. Zväčša sa vníma implicitne, keďže prekladateľ si „často ani neuvedomuje, že pri rozhodovaní a výbere jednotlivých riešení je sloboda jeho rozhodovania pri voľbe stratégie, prostriedkov a metód prekladu dopredu stanovená dobovou prekladateľskou normou a konvenciou. Tú si uvedomí až vtedy, keď sa ju chystá porušiť“ (Gromová, 2004: 62 – 63). Ďalším signifikantným aspektom je pozícia autora i prekladateľa vo vzťahu k zobrazovaným kultúram, či už v prostredí originálu alebo prekladu, ktorá markantne ovplyvňuje zobrazenie interkultúrneho napäťa nielen v texte originálu, ale i vo výslednom prekladovom komunikáte. Opomenúť nemožno ani informovanosť prekladateľa o kultúrno-komunikačných špecifikách východiskového textu, ktorá je hlavným determinantom adekvátnej interpretácie a voľby prekladateľovej koncepcie pri tvorbe prekladového textu.

⁵⁷ Pozri články autorky práce *Multikultúrne špecifiká v preklade americkej etnickej prózy: Láska a Milosrdenstvo Toni Morrisonovej* (2010), *Jazyk ako nástroj interkultúrnej komunikácie v preklade americkej etnickej prózy* (2011) alebo *Americká šalátová misa v slovenskej prekladovej kuchyni. O preklade americkej etnickej prózy* (2011).

Analýzy spomínaných diel poukazujú na skutočnosť, že pri preklade prózy amerických autorov etnických menších do slovenského jazyka v rôznych obdobiach možno badať obdobné stratégie, ktoré najmä v snahe pomôcť príjemcovi tohto textu vyrovňávajú napäťie nielen medzi originálom a prekladom, ale i medzi kultúrno-spoločenskými kontextami implicitne alebo explicitne obsiahnutými v texte originálu. Hoci sa takéto riešenie v prípade prekladu prózy amerických autorov etnických menších hodnotí skôr ako negatívne, často sa pri percepции prekladového textu zabúda na mieru premostenia, ktorú prekladateľovi umožňuje – alebo neumožňuje – už autor originálu. Nazdávame sa totiž, že jednotlivé stratégie možno adekvátnie identifikovať len v prepojení so stratégiami autora originálu, ktoré vo veľkej mieri ovplyvňujú, akú koncepciu si prekladateľ do slovenského jazyka zvolí.

Ukazuje sa, že najmenej problémov spôsobujú prekladateľom diela, ktoré interkultúrne napätie v origináli prezentujú prevažne na úrovni tematickej výstavby. Ako sme už uviedli, medzi tieto patria skoršie diela, ktoré boli prijaté ako prelomové už len vďaka odlišnej perspektíve a kultúrno-komunikačne podmienenému tematickému plánu. Tieto diela reprezentuje v origináli i v preklade napríklad aj spomínaný román Toni Morrisonovej *Najmodrejšie oči*, ktorý implicitne podáva svedectvo o kontakte a vzájomnom pôsobení kultúr a ich vplyve na černošskú komunitu v Spojených štátach amerických v 60. rokoch 20. storočia. Vzhľadom na odlišnosť kontextu v našom prostredí v 80. rokoch 20. storočia je zrejmé, že najzávažnejšou úlohou pri preklade tohto románu bola snáď práve interpretácia a následne spôsob sprostredkovania špecifickej výpovede čitateľovi z prijímajúceho prostredia tak, aby pochopil i nevypovedané skutočnosti, prezentované v texte originálu len v názvach. Prekladateľka Jarmila Samcová sa však s touto neľahkou úlohou vyrovnala náležite a to, čo sa jej nepodarilo obsiahnuť priamo v texte alebo čo považovala v danej situácii pre čitateľa za nedešifrovateľné, reflekтуje v doslove k slovenskej verzii tohto románu. V nom čitateľovi objasňuje širší kontext diela a vysvetľuje, že tento román je „*odrazom politického kvasu búrlivých šesťdesiatych rokov, ked' sa v Spojených štátach rozšírilo masové hnutie obyvateľstva za občianske práva*“ (Samcová, 1986: 183). Samcová okrem toho v doslove čitateľa nepriamo upozorňuje aj na hlbšie interpretáčne aspekty, ked' mu vysvetľuje, že hlavná hrdinka románu, malá černoška Pecola „*verí, že ju nel'úbia preto, lebo je škaredá, lebo je čierna, lebo nespĺňa ideál belošskej krásy – a to je špecifický černošský problém*“ (ibid.: 186). Hoci z dnešnej perspektívy sa nám môže zdáť, že nejde o nič výnimočné, v 80. rokoch minulého storočia ponúklo takéto doplňujúce vysvetlenie úplne nový interpretáčny rozmer, vďaka ktorému čitateľ mohol pochopiť hľídku v korenenej nenávisti k vlastnej etnicite v rámci černošskej komunity daného obdobia. Je totiž otázne, do akej miery by bol v bežnej recepcii odhalený jeden z hlavných komunikačných zámerov tohto diela – poukázanie na sociologickú a psychologickú ukotvenosť hodnôt prezentovaných optikou dominantnej kultúry.

Trochu odlišná je napríklad situácia v románe Philipa Rotha *Rozhorčenie*, sprostredkúvajúceho čitateľovi príbeh z obdobia Kórejskej vojny, v ktorom mladý židovský chlapec Marcus Messner, v snahe vymaniť sa spod vplyvu svojej rodiny, odchádza z malého amerického mesta na provinčnú vysokú školu v Ohiu. Hoci židovský pôvod bol dovtedy jednou z dominantných tém Rothových románov (Halvoník, 2009), v tomto diele stojí v úzadí a je len jedným z motívov, dotvárajúcich atmosféru života v Spojených štátach amerických v 50. rokoch 20. storočia, čo sa markantne zrkadlí v jazykovej, ale i tematickej kompozícii textu. Tá však na druhej strane v tomto prípade odkazuje na etnickosť explicitne, a teda pre prekladateľa nie je obzvlášť náročným orieškom zachytiť zobrazenú kultúrno-komunikačnú situáciu i v prekladovej podobe diela. Nazdávame sa taktiež, že židovský kontext je pre nášho čitateľa z historického hľadiska bližší ako napríklad kontext africko-americký alebo

afgansko-americký, čo taktiež v značnej miere ovplyvňuje zvolené prekladateľské stratégie. Keďže sa prekladateľ s komplikovanejšími momentmi vyrovnáva v preklade tohto diela len príležitostne, premosťuje kultúrne podmienené rozdiely vysielajúcemu a prijímajúceho kontextu v poznámkach prekladateľa uvedených za textom románu. Hoci takáto stratégia sa dnes využíva už len zriedkavo, v tomto prípade má svoje opodstatnenie. Poznámky čitateľovi sprostredkúvajú doplňujúce informácie, ktoré prekladateľ hodnotí ako komunikačne nosné, ako napríklad v prípade narážky *statočný Marcus* (Roth, 2009: 127), ktorá je alúziou na označenie amerického prezidenta Abrahama Lincolna⁵⁸ alebo v prípade, keď prekladateľ predsa len uzná za potrebné doplniť vysvetlenie istých kultúrnych reália, ktoré považuje pre nášho čitateľa za neznáme a pre dej podstatné, ako napríklad vysvetlenie podstaty židovského sviatku *seder* (ibid.: 128), ktorý je predmetom deju na nasledujúcich stranách textu. Takýmto riešením sice prekladateľ napomáha príjemcovi výsledného komunikátu, avšak zaradením poznámkového aparátu na koniec románu, bez vnútrotextového odkazovania či vôbec čislovania odkazov, rešpektuje zámer autora originálu, nemarúša plynutie deju a čitateľovi ponúka možnosť oboznámiť sa s cudzími kultúrnymi prvkami len v prípade potreby alebo záujmu.

Ako sa však vyrovnať so situáciou, v ktorej sú exotické kultúrno-komunikačné prvky začlenené do jazykovej a tematickej kompozície v oveľa väčszej miere a tvoria jednu zo základných kultúrno-komunikačných stratégii textu? Dnes je už mälo textov, ktoré by sa v snahe reflektovať interkultúrnu skúsenosť neusilovali ostat' zrozumiteľnými pre väčšinového čitateľa. Práve preto diela súčasných amerických autorov etnických menší – hoci využívajú množstvo exotických elementov – zakomponovávajú do textu i objasňujúce vsuvky a komentáre, vďaka čomu uľahčujú úlohu nielen potenciálnemu čitateľovi, ale i prekladateľovi.

Exemplárnym príkladom takéhoto postupu je román Khaleda Hosseiniho, ktorý vyšiel v slovenčine pod názvom *Majster šarkanov* (2008) alebo román *A Thousand Splendid Suns* (2007), ktorý v roku 2009 vyšiel v slovenskom preklade pod názvom *Tisíc žiarivých slnka*. Oba tieto romány podávajú čitateľovi príbeh o špecifickej afganskej alebo afgansko-americkej realite, v práci s ktorým si autor i prekladateľ uvedomujú osobitosť reflektovaného prostredia. Autor túto situáciu zobrazuje na tematickom i jazykovom pláne, pričom do textu vnáša jazykové, materiálne i kultúrno-komunikačné prvky charakteristické pre toto prostredie. V orientácii na čitateľa väčšinovej kultúry sa ich však vždy snaží priblížiť tak, aby boli dešifrovateľné, pretože len tak naplnia želaný kultúrno-komunikačný zámer. Tieto stratégie vo svojich textoch využívajú Hosseini v snahe dokresliť kolorit daného prostredia prostredníctvom umiestňovania prvkov afganských tradícií a reália, náboženských zvyklostí či osobitých kultúrnych čít. Tým zjednodušuje úlohu aj prekladateľovi, ktorý v takejto situácii môže imitovali jeho postupy.

Pre názornosť uvádzame niekol'ko príkladov autorských i prekladateľských riešení v takto vymedzenej prekladateľskej a kultúrno-komunikačnej situácii, konkrétnie v prípade prekladu Hosseiniho románu *The Kite Runner*, ktorý do slovenčiny preložila významná prekladateľka Danica Hollá. V snahe reflektovať osobitosť v preklade tohto textu sa opierame o tradičné chápanie kultúrne podmienených špecifík, ktorého autorom je Ján Vilikovský (1984: 130), a to oblasť špecifík materiálnych, jazykových a kultúrno-kontextových. Vilikovský v súvislosti s transferom špecifík v procese prekladu konštatuje, že prekladateľ sa pri volbe prekladateľskej koncepcie rozhoduje, do akej miery s nimi bude čitateľa konfrontovať (ibid.), čo práve v prípade prekladu prózy amerických autorov etnických menší môže v značnej miere ovplyvniť, v akom rozsahu bude naplnený pôvodný kultúrno-

⁵⁸ Pozri *Honest Abe*.

komunikačný zámer autora originálu. Pri vybraných príkladoch si všímame výber prekladateľských stratégii a postupov a zamýšľame sa nad ich adekvatnosťou a následne mierou zachovania – a vôbec možnosti zachovania – výpovednej hodnoty originálu v preklade do slovenčiny.

7 Niekoľko konkrétnych príkladov

Afgansko-americký spisovateľ Khaled Hosseini často explicitne priznáva, že cieľom jeho tvorby je vypovedať o prostredí a kultúre, z ktorej pochádza. V rozhvore pre magazín BookBrowse konštatuje, že hoci „pre autora je pocit zodpovednosti a povinnosti písat o vlastnej kultúre niekedy bremenom“ (Hosseini, In: Stuhr, 2009: 6), predsa len cíti potrebu sprostredkovať svedectvo o tradíciách, kultúre a živote – či už prostredníctvom príbehov odohrávajúcich sa v Afganistane alebo v príbehoch o exile do zahraničia (ibid.). V románe *Majster šarkanov* nám podáva obe perspektívy, keďže sa sústredí na afganských Američanov, ktorí sú sice stále ideovo späť s hodnotami prostredia, z ktorého pochádzajú, avšak počas príbehu sa do istej miery dokážu prispôsobiť kultúrnemu kontextu krajiny, ktorá sa stala ich novým domovom (ibid.). V texte sa tak motivicky, ale i jazykovo profiluje prienik dvoch hlavných kultúrnych prostredí – v tomto prípade amerického, ktoré však nefiguruje ako dominantné ani podradené, len odlišné, a afganského, ktoré implicitne reflekтуje interakciu s viacerými kultúrnymi kontextami v krajinе v druhej polovici 20. storočia. Motivické východiská príbehu ďalej tvarujie jazykové stvárnenie textu, ktoré je, ako bolo spomenuté, jedným z najsilnejších prostriedkov daného typu literatúry.

V snahe podať text v čo najzrozumiteľnejšej podobe, je novým trendom práve zmierňovanie formálnych špecifík reprezentujúcich medzikultúrne napätie. Takáto stratégia v teste originálu však nemá zotriť rozdiely medzi obsiahnutými kontextami, práve naopak. Dáva im priestor, aby boli pre čitateľa zrozumiteľní, čo reflekтуje multikultúrnu realitu súčasného sveta. Zároveň taktiež odráža úsilie autora sprostredkovať skúsenosť a komunikačnú situáciu čitateľovi spôsobom, ktorý mu umožní identifikovať ju. S cieľom zachovať multikultúrny dialóg tak Hosseini často siaha po zmiešanom jazykovom vyjadrení, ktoré pripomína akúsi formu prekladu už v pôvodnom teste. Je zaujímavé sledovať, ako sa s týmto jazykom v preklade vyrovná prekladateľka Danica Hollá. Sústrediť sa budeme na otázku zachovania interkultúrneho napäcia v preklade do slovenského jazyka, a to v dvoch situáciach – v prípade, že adaptačné stratégie sú použité už v samotnom origináli (pozri tabuľku č. 1) a v situáciach, kde autor originálu tieto špecifík čitateľovi ďalej neobjasňuje (pozri tabuľku č. 2).

Tabuľka č. 1: Prehľad prekladateľských stratégii pri preklade materiálnych a jazykových špecifík v románe *Majster šarkanov* (2008).⁵⁹

Materiálne a jazykové špecifiká v origináli	Materiálne a jazykové špecifiká v preklade	Kultúrno-komunikačné prekladateľské stratégie
We sat at a picnic table on the banks of the lake, just Baba and me, eating boiled eggs with <i>kofta</i> sandwiches – meatballs	Sedeli sme na brehu jazera za piknikovým stolíkom, len my dvaja s Babom, jedli na tvrdo uvařené vajíčka, mäsové	Prekladateľka špecifiká značne naturalizuje, čím čiastočne posúva význam výpovede (špecifické jedlo prezentované v origináli sa

⁵⁹ Grafickú úpravu vo všetkých ukážkach uvádzame presne podľa knižného vydania románu.

and pickles wrapped in <i>naan</i> (s. 12)	guľky a nakladanú zeleninu v chlebovej placke. (s. 17)	v preklade stáva odlišným pokrmom). Zároveň čiastočne ochudobňuje výpoved' o interkultúrny aspekt.
[...] those who would drank would answer for their sin on the day of <i>Qiyamat</i> , the Judgement Day. (s. 14)	[...] tí, čo toto prikázanie nedodržia, budú za svoje hriechy potrestaní v deň Posledného súdu – <i>Qiyamatu</i> . (s. 19).	Prekladateľka zachováva stratégie použité v origináli, reálne čiastočne prispôsobuje pravidlám slovenského pravopisu.
“Good morning, <i>kunis!</i> ” Asef claimed. “Fag,” that was another of his favourite insults. (s. 34)	„Dobré ráno, <i>kunil!</i> “ mával na mňa Asef. <i>Kuni</i> bola jeho ďalšia obľúbená nadávka. (s. 40)	Prekladateľka čiastočne zachováva stratégie použité v origináli, avšak v druhej časti sa od nich odkláňa, čím čiastočne neutralizuje vyznenie výpovede. Tá tak pre príjemcu v našom prostredí nie je celkom zrozumiteľná.
Everyone agreed that my father, my Baba, had built the most beautiful house in the district. (s. 4)	Všetci sa zhodli na tom, že môj otec, môj Baba, postavil najkrajší dom v štvrti. (s. 9)	Prekladateľka zachováva stratégie použité v origináli v plnom rozsahu, čím zachováva aj výpovednú hodnotu textu originálu.

Na uvedených príkladoch možno pozorovať, že riešenia prekladateľky v niektorých prípadoch zachovávajú komunikačný zámer autora a aj napriek menším zásahom a adaptačným postupom reflektujú kultúrne napätie zobrazené v texte originálu. Pozitívne hodnotíme zachovávanie adaptačných stratégii použitých už autorom pôvodného textu ale i voľbu prispôsobenia cudzozájazčných prvkov pravidlám slovenského pravopisu. Prekladateľkine riešenia však nie sú celkom jednotné, nakoľko na niektorých miestach textu možno badať neopodstatnenú kultúrno-komunikačnú stratu. Hoci prekladateľkou volené postupy nevedú k výrazným významovým posunom, pri ich častom opakovaní by mohlo dojst' k skresleniu autorovho kultúrno-komunikačného zámeru. Nazdávame sa, že ideálnym riešením by v tomto prípade mohlo byť dôslednejšie reflektovanie stratégii použitých autorom, ktorý sám priblížuje špecifíká, ktoré vníma v prípade čitateľskej recepcie ako neznáme, prípadne nedešifrovateľné. Prirodzene, takáto stratégia nemusí byť uplatnitelná vo všetkých prípadoch, avšak neskôr, v porovnaní so stratégiami pri preklade špecifík, ktoré autor zámerne ponecháva bez priblíženia čitateľovi, sa javí ako funkčná.

Oveľa náročnejšimi sú z prekladateľského hľadiska miesta, kde autor originálu jazykové či materiálne špecifíká bližšie nešpecifikuje. Tu musí prekladateľ dôsledne zvážiť, aká prekladateľská koncepcia je najvhodnejšia. Lucia Horňáková sa v takomto prípade zamýšľa nad procesom kreolizácie, keďže práve tá „nepotláča individualitu a originalitu ani jednej z kultúr, ale formuje medzi nimi vzájomnú harmóniu, čím vytvára priestor pre medzikultúrny dialóg, ktorý slúži rovnako ako mediátor recipročného priblíženia a pochopenia tradícií, zvykov, mravov stretávajúcich sa kultúr“ (Horňáková, 2007: 423). V súvislosti s analyzovaným prekladom si však dovoľujeme upozorniť, že takéto riešenie nie vždy vystihuje autorský zámer a často spôsobuje, že výsledný preklad vyznie až príliš explikatívne. Pre názornosť uvádzame niekoľko príkladov využitých prekladateľských stratégii

z prekladu románu *Majster šarkanov*, kde sa prekladateľka s interkultúrnym napäťom zväčša vyrovnáva náležite a volené koncepcie zachováva vo väčšine textu. Taktiež však upozorňujeme na príklady, v ktorých možno v porovnaní s originálom pozorovať isté narušenie nielen kultúrno-komunikačnej, ale i estetickej hodnoty diela (pozri tabuľku č. 2).

Tabuľka č. 2: Prehľad prekladateľských stratégii pri preklade materiálnych a jazykových špecifík v románe *Majster šarkanov* (2008).

Materiálne a jazykové špecifiká v origináli	Materiálne a jazykové špecifiká v preklade	Kultúrno-komunikačné prekladateľské stratégie
Maybe he'd call me <i>Amir jan</i> like Rahim Khan did. (s. 49)	A možno by ma aj volal <i>Amir džan</i> , tak ako Rahim Chán“ (s. 55)	Prekladateľka pri špecifických osloveniach zachováva strategiu použitú v origináli, špecifiká čiastočne foneticky prispôsobuje prijímajúcemu kontextu. Túto koncepciu pri osloveniach zachováva v celom texte.
<i>Mashallah</i> , Amir agha. (s. 29)	<i>Mašalláh</i> – Nech Ti Boh žehná! (s. 35)	Prekladateľka špecifické oslovenia foneticky prispôsobuje prijímajúcemu kontextu a dopĺňa ich význam. Túto koncepciu pri osloveniach zachováva s malými odchýlkami v celom texte.
Some day, <i>Insallah</i> , you will be a great writer. (s. 29)	Jedného dňa, <i>inšalláh</i> , dá Boh, a staneš sa veľkým spisovateľom. (s. 35)	Prekladateľka špecifické oslovenia foneticky prispôsobuje prijímajúcemu kontextu a dopĺňa ich význam. Túto koncepciu pri osloveniach zachováva s malými odchýlkami v celom texte.
I remember one day, when Ali was taking me to the bazaar to buy some <i>naan</i> . (s. 7)	Ali ma zobraľ na trh kúpiť chlieb <i>naan</i> (s. 12)	Prekladateľka zachováva grafické odlišenie špecifík a nenásilne dopĺňa ich význam.
He lectured us about the virtues of <i>zakat</i> and the duty of <i>hadj</i> ; he taught us the intricacies of performing five daily <i>namaz</i> prayers. (s. 14)	Učil nás o mravnej čistote <i>zakat</i> – poviňne náboženskej dani, a povinnostiach každého moslima vykonáť <i>hadž</i> – pút' do Mekky, hovoril o zložnostiach <i>namazu</i> – piatich denných modlitieb. (s. 19).	Prekladateľka zachováva grafické odlišenie špecifík a v snahe napomôcť čitateľovi dopĺňa ich význam. Takéto riešenie však v podobných situáciách narúša kultúrno-komunikačný ale aj estetický rozmer textu, pretože výsledný komunikát pôsobí príliš explikatívne.

Autorova voľba neprriblížiť čitateľovi isté reálne je pre prekladateľa bezpochyby veľkou výzvou a musí sa strategicky rozhodnúť, pre akú koncepciu sa v tomto prípade rozhodne. Ak totiž bude nasledovať výlučne postupy využité v originálni hrozí, že niektoré časti budú pre príjemcu z našej kultúry nezrozumiteľné, avšak otázne je, či práve to neboli zámer autora originálu. Na druhej strane môže prekladateľ zvoliť prístup naturalizačno-kreolizačný, čím sa text stane pre prijímateľa zrozumiteľným, no ochudobní ho o jeho príznačné kultúrno-komunikačné prvky.

V preklade románu *Majster šarkanov* zaznamenávame obe koncepcie, pričom ako najproblematickejšie hodnotíme miesta, kde prekladateľka v snahe napomôcť domácomu čitateľovi zbytočne opisuje a vysvetľuje niektoré reálne. Nazzávame sa totiž, že v situáciách, akou je tátu ani príjemca originálu nie je oboznámený s ich presným významom a práve ich použitie mu približuje špecifickosť krajiny a zároveň slúži ako nástroj rozprávačovej kultúrnej sebareprezentácie. Autor s týmto nástrojom pracuje veľmi opatrné a využíva ho len vtedy, ak verí, že príjemca dokáže obsah špecifík intuitívne vytušiť. Naopak, slovenský preklad s touto schopnosťou domáceho čitateľa nepočítia a spomenuté špecifiká mu často ponúka s detailným, niekedy až encyklopédicky vyznievajúcim vysvetlením. O to problematickejšie sú pasáže, kde je takéto riešenie naozaj neopodstatnené, ak napríklad preklad približuje významy, ktoré sú pre dnešného čitateľa známe, na úkor ďalších kultúrnych špecifických prvkov, ktoré výrazne neutralizuje. Pre názornosť uvádzame nasledujúci príklad:

Tabuľka č. 3: Prehľad prekladateľských stratégii pri preklade materiálnych a jazykových špecifík v románe *Majster šarkanov* (2008).

Materiálne a jazykové špecifiká v origináli	Materiálne a jazykové špecifiká v preklade	Kultúrno-komunikačné prekladateľské stratégie
We'd finally gone to Dadkhoda's Kabob House afterward, across from Cinema Park, had lamb kabob with freshly baked <i>naan</i> from the <i>tandoor</i> . (s. 74)	Potom sme dokonca šli do reštaurácie oproti kinu a dali sme si čerstvý <i>kebab</i> – jahňaciu na ražni, s čerstvou chlebovou plackou priamo z pece. (s. 81)	Prekladateľka opomína viaceré kultúrne podmienené špecifiká a volí nové, ktoré v texte odlišuje kurzívou. Takéto riešenie je podľa nášho názoru neopodstatnené a neadekvátnie.

Uvedená koncepcia sa v preklade do slovenského jazyka nepoužíva často, avšak z hľadiska hodnotenia výslednej kultúrno-komunikačnej úrovne prekladového textu ju hodnotíme ako najrizikovejšiu. Prekladateľka ťa v značnej mieri niveliuje exotickosť a tým aj interkultúrne napätie, pričom v niektorých prípadoch takéto riešenie nie je potrebné a text originálu je modifikovaný zbytočne. Konkrétnie v tomto prípade čitateľ dostáva informáciu o tom, čo je kebab, hoci s veľkou pravdepodobnosťou sú mu takéto reálne známe. Na druhej strane však úplne stráca informáciu o ďalších špecifických, ktoré mohli byť do textu pretransformované nenáročným spôsobom, napríklad v podobe „chlieb *naan*“ alebo „chlebová placka *naan*“ z „pece *tandoor*“, čo sú ekvivalenty, ktoré sa v oblasti gastronómie v posledných rokoch udomáčňujú i v našom prostredí. Takéto riešenia v slovenskom preklade románu, zvolené pravdepodobne v snahe uľahčiť čitateľovi recepciu diela, zotierajú osobitosti originálu a oslabujú jeho expresivitu.

Z analýzy vybraných kultúrno-komunikačných stratégii použitých pri transfere kultúrne podmienených špecifík v preklade do slovenského jazyka vyplýva, že zvolená prekladateľkina koncepcia vo väčšine prípadov volí približenie cudzích

prvkov slovenskému príjemcovi. Na mnohých miestach je táto stratégia funkčná a nedostatky v preklade, ktoré zdôrazňujeme, nesvedčia o neadekvatnosti slovenského textu, ale slúžia len ako upozornenie na problematickejšie aspekty prekladu v oblasti nášho záujmu. Ak sa zameriame na preklad kultúrne podmienených špecifík v románe *Majster šarkanov* zistíme, že na mnohých miestach prekladateľka zachováva napätie medzi jednotlivými kultúrnymi systémami prítomnými v texte originálu, ako i napätie v relácii originál – preklad. Nenivelizovať toto napätie sa jej darí najmä v pasážach, kde príznačné prvky ponecháva v tvare pôvodnom alebo ich len čiastočne prispôsobí slovenskej fonetickej podobe, prípadne volí explikáciu podľa spôsobu využitého v texte originálu, čím nedochádza k nežiaducej neutralizácii či výrazovému zoslabeniu. Odklony od tejto stratégie však miestami naštrbujú kultúrno-komunikačný zámer autora, a to najmä v prípadoch, kde prekladateľka explikuje i ostatné reálne, narúša plynulosť textu a negatívne tak ovplyvňuje jeho estetickú hodnotu. Vzhľadom na opísané východiská prózy súčasných autorov amerických menšíh hrozí, že takto volená koncepcia by mohla pri použití vo väčšom rozsahu potierať výrazové vlastnosti textu a opomínať autorský zámer, ktorého cieľom je prostredníctvom textu prezentovať špecifík tej-ktorej kultúry, ako i vzťahu knej. Príliš explikatívne vyznenie potom v procese recepcie prekladovej podoby románu môže znemožniť účasť príjemcu na interkultúrnej komunikácii, ktorú ponúka originál.

Záver

Potreba adekvátneho interkultúrneho dialógu vo svete 21. storočia je neodškripteľná. K nadviazaniu takého dialógu v značnej miere prispieva i tvorba amerických autorov etnických menšíh, ktorá sa čoraz viac teší priazni nielen domáceho, ale i medzinárodného publiku. Slovenskí čitateľia siahajú po spomenutom type diel s rovnako veľkou obľubou, avšak nie vždy majú možnosť stretnúť sa s kvalitnou prekladovou podobou tejto literatúry. V našom príspevku sme sa preto snažili identifikovať, čo kvalitu výsledných prekladových diel ovplyvňuje najviac.

Tak ako naznačovali i naše predošlé parciálne výskumy, ukázalo sa, že väčšina problémov pri danom type prózy pramení najmä z nepoznania a nerešpektovania špecifík tohto typu textov, ktoré sú v značnej miere podmienené osobitým kultúrno-komunikačným autorským zámerom. Ak teda prekladateľ tento aspekt nepozná a v prekladateľskom procese ho opomene, vo veľkej miere negatívne ovplyvní nielen estetickú hodnotu výsledného komunikátu, ale aj jeho výpovednú hodnotu. V príspevku sme sa preto snažili uchopíť problematiku prekladu prózy amerických autorov etnických menšíh komplexne, rešpektujúc jej špecifické kultúrno-spoločenské, jazykové i tematické osobitosti, a to nielen optikou translatológie, ale vymedzením jej pozície v rámci širšieho kultúrneho a literárneho kontextu. Len tak totiž možno stanoviť, aké východiská sú v prípade interpretácie či prekladu tohto osobitného typu literatúry najpríznačnejšie a aké postupy by mal potenciálny prekladateľ voliť, aby ich v prekladovej podobe textu zachoval v čo najväčšej možnej miere a naplnil tak interkultúrny dialóg, ku ktorému pozýva autor originálu.

Použitá literatúra

- ALBRECHT, M. C. The Relationships of Literature and Society In American Journal of Sociology [online]. 1954, roč. 59, č. 5, s. 425 - 436. [cit. 2011. 03. 04.]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2772244?uid=3739024&uid=2129&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=56207431933>>.
- ANDERMAN, G. - ROGERS, M. Translation today. Trends and Perspectives. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney : Multilingual Matters Ltd., 2003. 248 s. ISBN 1-85359-618-3.

- ANDRUŠKA, P. Literárne kontexty a menšinové literatúry. In Kultúra a súčasnosť' 10. Nitra : UKF, 2011. ISBN 978-80-8094-032-7. s. 43 – 52.
- ANZALDÚA, G. E. *Borderlands: The New Mestiza: La Frontera*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1987. 250 s. ISBN 978-1-879960-56-5.
- BASSNETT, S. – LEFEVERE, A. *Translation, History and Culture*. London and New York: Pinter, 1990. 182 s. ISBN 978-0-304-33622-7.
- BHABHA, H. K. *The Location of Culture*. New York : Routledge, 1994. 304 s. ISBN 978-041505406-5.
- BILOVÉSKÝ, V. – ŠRAMKOVÁ, M. Anglofónne vnímanie prekladu. In *Myslenie o preklade*. Bratislava : Kalligram a Ústav svetovej literatúry SAV, 2007. ISBN 978-80-8101-006-4. s. 83 – 95.
- BINDER, W. – BREINIG, H. *American Contradictions. Interviews with Nine American Writers*. Hannover and London : Wesleyan University Press, 1995. 187 s. ISBN 0-8195-6288-2.
- BOELHOWER, W. *Through a Glass Darkly: Ethnic Semiosis in American Literature*. New York : Oxford University Press, 1987. 154 s. ISBN 0-19-504195-X.
- BOOKBROWSE.COM – HOSSEINI, K. Author Interviews: Khaled Hosseini. [online].
- Bookbrowse.com, 2007. [cit. 2012. 03. 04]. Dostupné na internete: <http://www.bookbrowse.com/author_interviews/full/index.cfm?author_number=900>.
- BRONFEN, E. – MARIUS, B. *Hybride Kulturen: Beiträge zur anglo-amerikanischen Multikulturalismusdebatte*. Tübingen: Stauffenburg, 1997. 296 s. ISBN 3-86057-032-3.
- CUTTER, M. J. *Lost and Found in Translation. Contemporary Ethnic American Writing and the Politics of Language Diversity*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 2005. 326 s. ISBN 0-8078-5673-1.
- DELABASTITA, D. *Functional Approaches to Culture and translation*. Amsterdam : John Benjamins, 2006. 226 s. ISBN 90-272-1677-6.
- DJOVČOS, M. – PLIEŠOVSKÁ, L. *Questionable Identity in Intercultural Monologue*. In *Identity in Intercultural Communication. Slovak Studies in English 3*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-8106-047-2. s. 257 – 264.
- DOBRÍK, Z. *Jazyk a kultúra z pohľadu lingvokulturológie*. In *Preklad a tlmočenie 8. Preklad v interdisciplinárnej reflexii*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2009. ISBN 978-80-8083-745-7. s. 128 – 129.
- DOLNÍK, J. *Translatologická transpozícia a kreácia*. In *Preklad a kultúra 2*. Nitra : FF UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-233-5. s. 48 – 55.
- DOLNÍK, J. *Teoreticko-poznávacia koncepcia prekladania*. In *Preklad a tlmočenie 8. Preklad v interdisciplinárnej reflexii*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2009. ISBN 978-80-8083-745-7. s. 7 – 10.
- DOLNÍK, J. *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava : Kalligram, 2010. 224 s. ISBN 978-80-8101-377-5.
- EDGERTON, S. *Translating the Curriculum: Multiculturalism into Cultural Studies*. New York : Routledge, 1996. 224 s. ISBN 0-415-91400-0.
- FANON, F. *Black Skin, White Masks*. New York : Grove Weidenfeld, 1968. 232 s. ISBN 0-8021-5085-5.
- FERNÁNDEZ, R. G. *Raining Backwards*. Houston : Arte Publico Press, 1988. 223 s. ISBN 1-55885-223-9.
- FERRARO, T. J. *Ethnic Passages: Literary Immigrants in Twentieth-Century America*. Chicago : University of Chicago Press, 1993. 237 s. ISBN 0-226-24442-3.
- FUNG, CH. N. *Repertoire Transfer and Resistance: The Westernization of Translation Studies in China*. In *The Translator*. ISSN 1-905763-14-X, 2009, roč. 15, č. 2, s. 305 – 325.

- GATES, L. Black Literature and Literary Theory. New York : Routledge, 1994. 224 s. ISBN 0-416-37230-9.
- GATES, L. Race, Writing and Difference. Chicago : University of Chicago Press, 1986. 422 s. ISBN 0-226-28435-2.
- GAŽOVÁ, V. V osidlach multikulturalizmu. In Multikulturalita, Interkulturalita, Transkulturalita. Bratislava: Asco art & science, 2001. ISBN 80-88820-19-7. s. 17-25.
- GENTZLER, E. Contemporary Translation Theories. London – New York : Routledge, 1993. 248 s. ISBN 978-1-85359-513-4.
- GENTZLER, E. Translation and Identity in the Americas: New Directions in Translation Theory. New York : Routledge, 2007. 232 s. ISBN 978-0-415-77451-2.
- GREENBLATT, S. Culture. In Critical Terms for Literary Study. Chicago – London : The University of Chicago Press, 1995. ISBN 0-226-47203-5. s. 225 – 232.
- GROMOVÁ, E. Interpretácia v procese prekladu. Nitra : Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1996. 136 s. ISBN 80-8050-076-2.
- GROMOVÁ, E. Teória a didaktika prekladu. Nitra : FF UKF, 2003. 188 s. ISBN 80-8050-587-X.
- GROMOVÁ, E. Preklad a kultúra. Nové interdisciplinárne trendy v translatologickom výskume. In Preklad a kultúra. Nitra: FF UKF, 2004. ISBN 80-8050-703-1. s. 59 – 66.
- GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D. Kultúra – interkulturalita – translácia. Nitra : FF UKF, 2005. 97 s. ISBN 80-8050-946-8.
- GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D. Psychologické a sociologické aspekty interkultúrnej komunikácie. In Text a kontext. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-7329-176-1. s. 34 – 42.
- GROMOVÁ, E. Preklad a čitateľská kultúra. In Tajemná translatologie? Cesta k souvislostem textu a kultury. Praha : FF UK, 2008. ISBN 978-80-7309-247-5. s. 96 – 100.
- GUERIN, W. at al. A Handbook of Critical Approaches to Literature. New York, Oxford : Oxford University Press, 1992. 392 s. ISBN 0-19-506948-X.
- HALL, S. Cultural Identity and Diaspora. In Contemporary Postcolonial Theory. A reader. London : Arnold. ISBN 0-340-65288-8. s. 110 – 121.
- HEVEŠIOVÁ, S. Preklad ako forma interkultúrneho dialógu v postkoloniálnej ére. In Preklad a tlmočenie 7. Banská Bystrica: FF UMB, 2006. ISBN 80-8083-342-7. s. 59 – 64.
- HEVEŠIOVÁ, S. K problematike postkoloniálnej translatológie. In Preklad a kultúra 2. Nitra : FF UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-233-5. s. 410 – 420.
- HEVEŠIOVÁ, S. Language: a Medium of Resistance. In Multicultural Awareness. Reading Ethnic Writing. Nitra : UKF, 2008. ISBN 978-80-8094-439-1. s. 99 – 110.
- HEVEŠIOVÁ, S. Lingvistické aspekty postkoloniálneho prekladu. In Veda v praxi - prax vo vede. Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-80-8094-486-5. s. 23 – 27.
- HEVEŠIOVÁ, S. Preklad umeleckých textov optíkom postkoloniálnej translatológie. In Tvorivé prekladateľské reflexie. Umelecký preklad v teórii a praxi. Brno : Tribun EU, 2011. ISBN 978-80-7399-352-8. s. 10 – 28.
- HALVONÍK, A. Philip Roth: Rozhorčenie. In Knižná Revue. ISSN 1210 - 1982, 2009, roč. 19, č. 16 – 17, s. 1.
- HOCHEL, B. Preklad ako komunikácia. Bratislava : Slovenský spisovateľ. 148 s. ISBN 80-220-0003-5.
- HORŇÁKOVÁ, L. Echo interkultúrneho dialógu v preklade románu Out of Furnace. In Preklad a kultúra 2. Nitra : FF UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-233-5. s. 421 – 431.
- HOSSEINI, K. The Kite Runner. New York : Bloomsbury, 2003. 372 s. ISBN 978-0-7475-6653-3.
- HOSSEINI, K. Majster šarkanov. Preložila Danica Hollá. Bratislava : Ikar, 2008. 336 s. ISBN 80-551-1536-2.

- HOSSEINI, K. *A Thousand Splendid Suns*. New York : Bloomsbury, 2007. 432 s. ISBN 1-59448-950-5.
- HOSSEINI, K. Tisíc žiarivých sínk. Preložila Mária Galádová. Bratislava : Ikar, 2009. 328 s. ISBN 978-80-551-865-9.
- HRDLIČKA, M. Překlad a překladání dnes – posuny v jejich pojští? In *Preklad a kultúra 2*. Nitra : FF UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-233-5. s. 148 – 153.
- HUNG, E. *Translation and Cultural Change: Studies in History, Norms, and Image Projection*. Amsterdam : John Benjamins, 2005. 190 s. ISBN 90-272-1667-3.
- HUNTINGTON, S. Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha : Rybka Publishes, 2001. 448 s. ISBN 80-86182-49-5.
- HUŤKOVÁ, A. Vybrané kapitoly z dejín prekladu literárno-umeleckých textov. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2003. 86 s. ISBN 80-8055-830-2.
- INGHILLIERI, M. *Habitus, Field and Discourse: Interpreting as a Socially Situated Activity*. In *Target*. ISSN 0924-1884, 2003, roč. 15, č. 2, 2003 , s. 243 – 268.
- INGHILLIERI, M. *The Sociology of Bourdieu and the Construction of the Object in Translation and Interpreting Studies*. In *The Translator*. ISSN 1-900650-86-X, 2005, roč. 11, č. 2, s. 125 – 145.
- JACQUEMOND, R. *Translation and Cultural Hegemony*. In *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. London – New York : Routledge, 1992. ISBN 978-0-415-06051-6 . s. 138 – 158.
- JANECOVÁ, E. Multikultúrne špecifiká v preklade americkej etnickej prózy: Láska a Milosrdenstvo Toni Morrisonovej. In *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume*. Nitra: UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-740-8. s. 49 – 54.
- JANECOVÁ, E. *The Immigrant Experience and its Representation in Literature*. In *Literature and Culture*. Nitra : UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-790-3. s. 61 – 85.
- JANECOVÁ, E. (Re)Creating Ethnic Identity in American Writing. Roberto Fernández: Raining Backwards. In *Identity in Intercultural Communication*. Slovak Studies in English III. Bratislava : Univezita Komenského, 2011. ISBN 978-80-8106-047-2. s. 156 – 162.
- JANECOVÁ, E. Americká šalátová misa v slovenskej prekladovej kuchyni. O preklade americkej etnickej prózy. Brno : Tribun EU, 2011. ISBN 978-80-7399-352-8. s. 28 – 40.
- JANECOVÁ, E. Jazyk ako nástroj interkultúrnej komunikácie v preklade americkej etnickej prózy. In *Slavica iuvenum XII: mezinárodní setkání mladých slavistů pořádané pod záštitou Slavistické společnosti Franka Wollmana*. Ostrava : OU, 2011. ISBN 978-80-7368-637-6. s. 320 – 327.
- JANECOVÁ, E. Multikultúrne špecifiká v preklade americkej etnickej prózy. [Dizertačná práca]. Nitra : UKF, 2012. 120 s.
- JETTMAROVÁ, Z. Společenská a sociologická orientace dnešní západní translatologie. In *Myslenie o preklade*. Bratislava: Kalligram a Ústav svetovej literatúry SAV, 2007. ISBN 978-80-8101-006-4. s. 56 – 82.
- JETTMAROVÁ, Z. Czech and Slovak Translation Theories: the Lesser-known Tradition. In *Tradition versus Modernity: from the Classic Period of the Prague School to Translation Studies at the Beginning of the 21st Century*. Praha : Univerzita Karlova, 2008. ISBN 978-7308-211-5. s. 15 – 47.
- JORDAN, G. – WEEDON, CH. *Cultural Politics. Class, Gender, Race and the Postmodern World*. Padstow : T. J. Press. 624 s. ISBN 0-631-16228-3.
- KATAN, D. *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester : St. Jerome Publishing, 2004. 270 s. ISBN 1-900650-73-8.
- KAVOLIS, V. Art Content and Social Involvement. In *Social Forces [online]*. 1964, roč. 42, č. 4, s. 467 – 472. [cit. 2011. 06. 10.]. Dostupné na internete: <<http://sf.oxfordjournals.org/content/42/4/467.full.pdf+html>>.

- KIŠŠOVÁ, M. Kultúrne špecifické slovenského prekladu diela Jacqueline Wilsonovej Tetovaná mama. In Preklad a kultúra 2. Nitra : FF UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-233-5. s. 443 -452.
- KYMLICKA, W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford : Calderon Press, 1995. 296 s. ISBN 0-19-827949-3.
- KYMLICKA, W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. Oxford : University Press, 2007. 352 s. ISBN 978-0-19-928080-7.
- KUSÁ, M. Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2005. 173 s. ISBN 80-88815-15-0.
- LEAL, L. The Rewriting of American Literary History. In Criticism in the Borderlands. Durham : Duke UP, 1994. ISBN 978-0-8223-1143-0. s. 21 – 27.
- LEE, A. R. Multicultural American Literature: Comparative Black, Native, Latino/a, and Asian American Fictions. Jackson : University Press of Mississippi, 2003. 307 s. ISBN 978-1-57806-645-2.
- LOTMAN, J. M. Text a kultúra. Bratislava : Archa, 1994. 100 s. ISBN 80-7115-066-5.
- MARCIK, J.: Sitcoms: A Case for Stereotypes. In: XLinguae, Volume 4 Issue 2, 2011, s.26-31. ISSN 1337-8384.
- MATTOVÁ, I. Medzikultúrny dialóg: vzájomný dialóg kultúr v podmienkach Európskej únie. In Medzikultúrny dialóg : stav - kontexty – perspektívy. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2009. ISBN 978-80-555-0000-3. s. 38 – 44.
- MAVER, I. Ethnic Literature and Culture in the U.S.A., Canada, and Australia. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1996. 305 s. ISBN 3-631-49747-4.
- MISTRÍK, E. Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra : UKF, 2006. 128 s. ISBN 80-8050-909-3.
- MORRISON, T. The Bluest Eye. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1970. 164 s. ISBN 978-0375411557.
- MORRISON, T. Najmodrejšie oči. Preložila Jarmila Samcová. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986. 186 s.
- MURPHY, R. F. Cultural and Social Anthropology. New Jersey : Prentice Hall, 1998. 277 s. ISBN 978-0-13-195273-7.
- NELSON, E. The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature. Westport : Greenwood Press, 2005. 2483 s. ISBN 0-313-33059-X
- NÜNNING, A. Lexikon teorie literatury a kultury. Brno : Host, 2006. 912 s. ISBN 80-7249-170-4.
- OMI, M. – WINANT, H. Racial Formation in the United States from the 1960s to the 1990s. New York : Routledge, 1994. 240 s. ISBN 0-415-03986-X.
- OTRÍSALOVÁ, L. Naming and Identity in Lawrence Hill's Someone Knows My Name. In Identity in Intercultural Communication. Slovak Studies in English 3. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-8106-047-2. s. 182 - 189.
- OTRÍSALOVÁ, L. – JAVORČÍKOVÁ, J. Slovakia and Canada: Bridging Two Nations. In Migrating Memories: Central Europe in Canada – Volume 1 – Literary Anthology. Brno : CEACS/AECEC, 2010. ISBN 978-86-7746-233-8. s. 325 – 386.
- PALLOVÁ, D. Preklad ako interkultúrna komunikácia. In Preklad a tlmočenie. Banská Bystrica : UMB, 1999. ISBN 80-8055-314-9. s. 28 – 32.
- PERKINS, M. How To Write Fiction Without The "Right" Ethnic Credentials [online]. 2011. [cit. 2011. 06. 10.]. Dostupné na internete: <<http://www.mitaliblog.com/2011/09/how-to-write-fiction-without-right.html>>.
- POKRIVČÁK, A. Multiculturalism, Transcendentalism, and the Fate of American Literature. In Literature and Culture. Nitra : UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-790-3. s. 9 – 33.
- POKRIVČÁK, A. Americká imaginácia : pohľady na klasickú americkú literatúru. Nitra : UKF, 2005. 122 s. ISBN 80-8050-887-9.

- POKRIVČÁK, A. New Criticism in the Age of Multiculturalism. In Insights into the Dynamics of the English Language and Culture. Prešov : Prešovská univerzita, 2005. ISBN 80-8068-377-8. s. 83 - 93.
- POPOVIČ, A. Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie. Bratislava : Tatran, 1975. 293 s.
- POPOVIČ, A. a kol. Originál/Preklad. Interpretácia terminológia. Bratislava : Tatran, 1983. 362 s.
- POPOVIČ, A. – LIBA, P. a kol. Interpretácia umeleckého textu. Bratislava : SPN, 1981. 168 s.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. Preklad ako interkultúrna komunikácia. In Preklad ako interkultúrna komunikácia. AnaPress: Bratislava, 2005. ISBN 80-89137-09-1. s. 9 – 75.
- RICO, R. - MANO, S. American Mosaic: Multicultural Readings in Context. Boston : Houghton Mifflin Company, 1997. 736 s. ISBN 0-395-71899-6.
- ROBINSON, D. 22 Theses on Translation. [online]. 1998. [cit. 2011. 05. 06.]. Dostupné na internete: <<http://home.olemiss.edu/~djr/pages/writer/articles/html/22theses.html>>.
- ROEMER, M. Telling Stories: Postmodernism and the Invalidation of Traditional Narrative. Boston, Oxford : Rowman & Littlefield, 1995. 499 s. ISBN 978-0-8476-8041-2.
- ROTH, P. Goodbye, Columbus. Boston : Houghton Mifflin Company, 1959. 315 s. ISBN 0-395-51850-4.
- ROTH, P. Rozhorčenie. Preložil Ján Vilikovský. Bratislava : Slovart, 2009. 208 s. 978-80-8089-275-3.
- SAID, E. Clash of Ignorance. [online]. In The Nation, 2001. [cit. 2012. 02. 04.]. Dostupné na internete: <<http://www.thenation.com/article/clash-ignorance>>.
- SHUTTLEWORTH, M. – COWIE, M. Dictionary of Translation Studies. Manchester : St. Jerome Publishing, 2007. 240 s. ISBN 978-1900650-03-8.
- SMIEŠKOVÁ, A. – HEVEŠIOVÁ, S. – KIŠŠOVÁ, M. Multicultural Awareness. Reading Ethnic Writing. Nitra : FF UKF, 2008. 148 s. ISBN 978-80-8094-439.
- SMIEŠKOVÁ, A. Mýtus. Realita. Rozprávanie. Prípad Philip Roth. Nitra : UKF, 2011. 144 s. ISBN 978-80-668-002-6.
- SOLLORS, W. Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture. New York : Oxford University Press, 1986. 320 s. ISBN 0-19-505193-9.
- SOLLORS, W. The Invention of Ethnicity. New York : Oxford University Press, 1989. 294 s. ISBN 0-19-505047-9.
- SOLLORS, W. Ethnicity. In Critical Terms for Literary Study. Chicago – London : The University of Chicago Press, 1995. ISBN 0-226-47203-5. s. 288 – 305.
- SPRINGER, C. B. Contemporary U.S. Literature: Multicultural Perspectives. [online]. 2000, roč. 5, č. 1. [cit. 2012. 02. 02.]. Dostupné na internete: <<http://www.ait.org.tw/infousa/zhtw/DOCS/ijse0200/toc.htm>>.
- STEINER, G. After Babel: Aspects of Language and Translation. New York : Oxford University Press, 1998. 560 s. ISBN 0-19-288093-4.
- STUHR, R. Reading Khaled Hosseini. Santa Barbara, Denver, Oxford : Greenwood Press, 2009. 139 s. ISBN 978-0-313-35512-7.
- TAN, A. The Opposite of Fate. New York : Putnam Adult, 2003. 416 s. ISBN 978-0-399-15074-6.
- TYMOCZKO, M. Post-Colonial Writing and Literary Translation. In Postcolonial Translation. Theory and Practice. New York : Routledge, 1999. ISBN 0-415-14745-X. s. 19 – 40.
- TYMOCZKO, M. Enlarging Translation, Empowering Translators. Manchester : St. Jerome Publishing, 2007. 360 s. ISBN 1-900650-66-5.

- VAJDOVÁ, L. Myslenie o preklade. Bratislava : Kaligram a Ústav svetovej literatúry SAV, 2007. 184 s. ISBN 978-80-8101-006.
- VAJDOVÁ, L. Sedem životov prekladu. Bratislava : VEDA, 2009. 256 s. ISBN 978-80-224-1101-1.
- VENUTTI, L. The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference. New York : Routledge, 1998. 224 s. ISBN 978-0415169301.
- VILIKOVSKÝ, J. Preklad ako tvorba. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984. 234 s.
- WALKER, A. The Color Purple. Stamford, CT. : Longmeadow Hall. 266 s. ISBN 0-681-40181-8.
- WORSLEY, P. Three Worlds: Culture and World Development. Chicago : University of Chicago Press, 1984. 409 s. ISBN 0-226-90754-6.
- WOLF, M. Culture as Translation – and Beyond Ethnographic Models of Representation in Translation Studies. In Cross-cultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues. Manchester : St. Jerome Publishing, 2002. ISBN 1-90065-047-9. s. 180 – 192.
- WRIGHT, CH. Exophony and Literary Translation. What it Means for the Translator When a Writer Adopts a New Language. In Target. ISSN 09241884 , 2010, roč. 22, č. 1, s. 22 – 39.
- WRIGHT, D. Voicing Identity. [online]. Frederick : Hood College, 2011. [cit. 2012. 05. 03.]. Dostupné na internete: <<http://www.hoodblogs.com/athousandsplendidsons/>>.
- ZELENKA, M. Interkulturní výzkumy a imagologie v komparatistické perspektívě. In Minoritné kultúry, kultúra minorít. Nitra : UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-8016. s. 27 – 34.

Words: 15 600

Signs: 116 976 [65 standard pages]

Emília Janečová, PhD.

Department of Translation Studies

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University in Nitra

Štefánikova 67

949 74 Nitra, Slovakia

mail: ejaneccova@ukf

Reviewers: prof. PhDr. Edita Gromová, CSc., Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia, prof. PhDr. Anton Pokrivčák, PhD., Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia

Odliašnosti štýlu slovenskej a anglickej korešpondencie v prekladateľskej praxi

Johana Jakabovičová

Anotácia

Preklad ako transfer zo zdrojového jazyka do cieľového zohráva dôležitú úlohu v multilingválnom svete a v interkultúrnej komunikácii. Prelínanie sa dvoch kultúr je pre translatológiu výzvou. Málo výskumu sa venovalo žánrovým konvenciám ekonomickej komunikácie, obzvlášť v anglickom a slovenskom jazyku. Cieľom príspevku je predstaviť niektoré kontrasty v preklade rôznych typov textov v oblasti obchodnej korešpondencie.

Kľúčové slová: administratívny štýl, informatívne textové žánre, obchodná korešpondencia, jazyk a kultúrne rozdiely, translatologický aspekt, interkultúrna komunikácia

1 Charakteristika administratívneho štýlu

Základnými charakteristickými vlastnosťami administratívnych textov sú písomnosť a monologickosť. Administratívny štýl nie je závislý od štýlu hovorených prejavov, realizuje sa výlučne v písomných prejavoch, čím si udržuje tretiu vlastnosť, a to knižnosť. Mistrík ho charakterizuje ako štýl úradný, praktický, odborný, rokovací, štýl úradných dokumentov. Je to štýl verejného styku a týka sa mnohých administratívnych útvarov. Patria sem dokumentárne textové útvary. Prevažne ide o písané prejavy. Ich príznačnou funkčnou vlastnosťou je adresnosť. Rozsahovo sú rôznorodé. Vyznačujú sa jazykovo-štylistickou vecnosťou, výrazovou stručnosťou, významovou jednoznačnosťou a kompozičnou prehľadnosťou (Gromová, 2003).

2 Typológia administratívnych textov

Administratívny štýl je žánrovo pestrý a neustálený. Jeden z faktorov, prečo je tomu tak je skutočnosť, že je najmladší zo štýlov a musí držať krok s rýchlo sa rozvíjajúcou spoločnosťou, vedou a priemyslom. Na formovanie a ustaľovanie žánru má vplyv niekoľko činiteľov, ktoré prihliadajú na funkciu administratívnych prejavov a na požiadavky ich praktickej stránky. K najdôležitejším činiteľom patria:

- administratívno-právne predpisy, ktorým sa musí vyhovieť z vecného hľadiska,
- forma, ktorá zahŕňa rozsah a úpravu žánru,
- vecnosť výrazu, ktorú si vynucuje účelnosť administratívnych prejavov (Mistrík, 1997).

Podľa Mistríka v administratívnom štýle rozlišujeme tri druhy žánrov: dokumentárne, oznamovacie, heslové.

V našom príspevku sa sústredíme na druhú skupinu žánrov – oznamovacie žánre, pretože obchodná korešpondencia patrí jednoznačne do tejto skupiny žánrov.

3 Oznamovacie žánre

Oznamovacie žánre sa odlišujú od dokumentárnych žánrov tým, že sú vždy adresované niekomu. Poznáme v nich podávateľa a zároveň vieme, komu sú adresované. Mistrík ich ďalej charakterizuje ako „obsahom menej všeobecné, no svojou štylizáciou a celkovým slohovým usporiadáním sú rôznorodejšie. Je v nich menej schematizmu, hoci v porovnaní so žánrami ostatných štýlov sú relatívne aj ony ešte pomerne dosť schematizované a stereotypné“ (Mistrík, 1997). Zaraďujeme sem: vyhlášky a oznamenia, smernice, obežníky, správy a hlásenia, prípisy, listy, žiadosti a

prihlášky, dotazníky, dopyty a ponuky, sprievodné listy a objednávky, oznámenia zásielok, upomienky, reklamácia, pozvánky, inzeráty.

Z tohto bohatého členenia oznamovacích žánrov administratívneho štýlu sa v našom príspevku sústredíme na jednu skupinu prejavov, ktorú tvorí obchodná korešpondencia.

V súčasnosti existujú len ojedinelé komplexnejšie skúmania žánrových konvencí v rámci tzv. ekonomickej komunikácie, ktoré sa špeciálne zameriavajú na jazykový pár anglický jazyk – slovenský jazyk. Cieľom nášho príspevku je preto pokúsiť sa kontrastívne naznačiť jazykovo a kultúrne determinované rozdiely medzi jednotlivým žánrami odborného textu, konkrétnie v oblasti obchodnej korešpondencie. Rozdiely medzi jednotlivými jazykovými systémami sú veľké. Naším cieľom nie je porovnávať tieto rozdiely zo syntaktického alebo lexikálneho hľadiska, ale z hľadiska translatologického.

Translácia je osobitným druhom interkultúrnej komunikácie. Na základe toho vzniká potreba bikultúrnej kompetencie prekladateľa. Prekladateľ sa musí vyznať ako vo svojej, tak aj v cieľovej kultúre. Pri preklade je potrebná tzv. vedomá kultúrna kompetencia. V opačnom prípade vzniká nebezpečenstvo falosných interpretácií alebo nedorozumení a z toho vyplývajúcich konfliktov.

Pri preklade obchodnej korešpondencie do akéhokoľvek jazyka je potrebné brať do úvahy kultúrne špecifika, ako napr. zdvirolostné signály, rutinné formulácie, štrukturálne aspekty, terminológiu, ustálené slovné spojenia vo východiskovom jazyku aj v cieľovom jazyku.

ZáZNAM prekladovej analýzy obchodnej korešpondencie

- Typ textu: text informačného charakteru, formálny prejav, oznamovací štylistický útvar.
- Zámer textu: korešpondencia medzi obchodnými partnermi alebo obchodnou spoločnosťou a potenciálnym zákazníkom, komunikácia s bankami a poisťovacou spoločnosťou.
- Príjemca: obchodná spoločnosť, banka, poisťovňa.

Jazyková charakteristika

I Morfológico-syntaktické osobitosti

- Východiskový text (VT) je v anglickom jazyku a je písaný prevažne v čase prítomnom, minulom, predminulom a budúcom.
- V anglickom teste sa nachádzajú vety jednoduché rozvité a súvetia. Dĺžka viet VT je úmerná dĺžke viet prekladu. Súvetia VT boli v niektorých prípadoch v preklade rozdelené do jednoduchej vety rozvitej a súvetia.

„Durafloor is one of the most hardwearing materials of its kind on the market and we were surprised to hear that it had worn away within six months, so we made a close inspection.“

Preklad do SJ:

„Durafloor je jeden z najodolnejších materiálov svojho druhu, ktorý je dostupný na trhu. Prekvapilo nás, že sa opotreboval v priebehu šiestich mesiacov, a preto sme urobili dôkladnú kontrolu.“

- Slovosled východiskového jazyka je „pevný“, zatiaľ čo slovosled cieľového jazyka je „voľný“.

,,The electrical contractor, who put the wiring in in February tells me that the wall was dry at the time he replaced the old wires.“

Preklad do SJ:

,,Dodávateľ elektroinštalácie, ktorý inštaloval elektrické vedenie vo februári sa vyjadril, že v čase výmeny pôvodného elektrického vedenia bola stena suchá.“

- Zmena aktíva na pasívum alebo pasíva na aktívum ako ďalšia syntaktická zmena v preklade. V texte sa nachádzajú pasívne konštrukcie, príznačné pre anglický jazyk.

,,The damage you described in your letter has now been inspected.“

Preklad do SJ:

,,Poškodenie, ktoré ste opísali vo Vašom liste sme prešetrili.“

- Elipsa – patrí k zmenám na úrovni kohézie textu. Táto syntaktická konštrukcia vzniká vypustením niektorých častí výpovede.

,,However, we will arrange for repairs to be made and seal off that section.

Preklad do SJ:

,,Napriek tomu zabezpečíme opravu a utesníme túto časť.“

,,The faults in the wiring appear to have been caused by dripping water from the floor above.

Preklad do SJ:

,,Poruchy v elektrickom vedení boli spôsobené kvapkajúcou vodou zo stropu.

,,We were pleased to receive your enquiry, and to hear that...“

Preklad do SJ:

,,S potešením sme prijali Vašu žiadosť a sme radi, že...“

,,If I may, I would like to suggest...“

Preklad do SJ:

,,Navrhujem Vám...“

- Rozkazovacie alebo optytovacie vety, ktoré nesú určitú mieru expresivity takmer úplne absentujú, až na nasledovnú výnimku.

,,May I suggest that you approach a finance corporation as this type of organization might be in a better position to help in the current financial climate?“

Táto veta je použitá len ako zdvorilostná fráza s úmyslom poradíť klientovi. Preložili sme ju oznamovacou vetou.

Preklad do SJ:

,,Odporučam Vám obrátiť sa na vhodnejší nebanskový subjekt, ktorý by Vám mohol pomôcť vo Vašej súčasnej finančnej situácii.“

• Preklad infinitív

a) infinitív prekladáme infinitívom a v preklade ho ponechávame

,,I am writing to inform you that you now have an overdraft of £1,358.63 on your current account.“

Preklad do SJ:

Dovoľujeme si Vás informovať o prečerpaní Vášho bežného účtu o sumu vo výške 1 358,63 libier.“

b) infinitív prekladáme vedľajšou vetou

,,However, to avoid a repetition I have transferred £ 1,500.00 from my deposit account...“

Preklad do SJ:

„Aby som sa vyhol opakovanému prečerpaniu, na svoj účet som previedol 1 500,00 libier z môjho sporiaceho účtu.“

c) infinitív prekladáme plnovýznamovým slovesom

„I would like to make an appointment with you...“

Preklad do SJ:

„Rád by som si s Vami dohodol stretnutie.“

• Preklad particípií

a) particípiá prekladáme príčastím

„We are a large warehouse selling furnishings...“

Preklad do SJ:

„Sme veľkosklad predávajúci zariadenie...“

b) particípiá prekladáme vedľajšou vetou, v tomto prípade vedľajšou vetou prívlastkovou

„I had received a post-dated cheque for £1,700.00 from a customer, and this had not been cleared.“

Preklad do SJ:

„Od zákazníka som dostal postdatovaný šek na 1 700 libier, ktorý neboli zúčtovaný.“

• Preklad gerundia

a) gerundium prekladáme plnovýznamovým slovesom

„We are opening a new branch of „Superbuys“...“

Preklad do SJ:

„Otvárame novú pobočku Superbuys...“

b) gerundium prekladáme vedľajšou vetou

„Thank you for passing the credit transfer to Homemakers despite the debit balance it created.“

Preklad do SJ:

„Ďakujem, že ste uskutočnili bankový prevod spoločnosti Homemakers, aj napriek debetnému zostatku, ktorý tým vznikol.“

c) gerundium prekladáme ako podstatné meno

„.... the premises were once used as a warehouse and would need extensive alterations which would include putting in counters...“

Preklad do SJ:

„....priestory boli predtým využívané ako sklad, a preto si budú vyžadovať rozsiahle úpravy vrátane inštalačie pultov...“

2 Lexikálne osobitosti administratívnych textov

• Formálna lexika

• Termíny súvisiace s problematikou obchodu, bankovníctva a poisťovníctva

Príklady formálnej lexiky:

„overdraft“ – „prečerpanie účtu, debetné saldo“

„if you require overdraft facilities on your current account“ – „ak žiadate o možnosť prečerpania vášho bežného účtu...“

„one-year guarantee against normal wear and tear“ – „ročná záruka vzťahujúca sa na bežné opotrebovanie“

„the current credit squeeze“ – „obmedzenie poskytovania pôžičiek“

„post-dated cheque“ – „postdatovaný šek“

Príklady lexiky z oblasti bankovníctva:

„credit transfer“ – „prevedenie platby v prospech účtu“

„the money will be credited to your current account...“ – „peniaze budú prevedené na vás bežný účet...“

„half-year balances“ – „polročné účtovné výkazy“

„I enclose an audited copy of the company's current balance sheet...“ – „prikladám overenú kopiu súvahy firmy za bežné účtovné obdobie“

3 Typografické znaky

- Veľké písmená – angličtina vs. slovenčina
- označenie organizácie (Regional Office – Regionálne zastúpenie)
- označenie funkcie (Sales Manager – obchodný riaditeľ)
- označenie dňa a mesiaca (Monday, May – pondelok, máj)
- Číslice
- označenie číslic (£350,000 – 350 000 libier)

4 Oslovenia a zdvorilostné frázy

Oslovenia a zdvorilostné frázy neprekladáme doslovne, ale nahradzame ich vhodnými slovenskými ekvivalentmi.

Príklady:

„Dear Mr.Shane“ – „Vážený pán Shane“

„Yours sincerely“ – „S pozdravom“

„Yours faithfully“ – „S úctou“

„I look forward to hearing from you“ – „Teším sa na ďalšiu spoluprácu“ alebo „Za kladné vybavenie tejto záležitosti vopred ďakujem“

V súvislosti so snahou čo najviac prispôsobiť prekladaný text slovenským konvenciam sme v niektorých prípadoch vynechali zdvorilostné frázy, ktoré by v slovenskom jazyku zneli príliš expresívne.

Príklady:

„I regret to inform you that we will not be able to offer the credit“ – „Oznamujeme Vám, že Vám nebudeme môcť poskytnúť úver“

„I am sorry that we have to disappoint you in this matter, and hope that we may be of more help in the future.“ – „Veríme, že v budúcnosti Vám budeme schopní pomôcť.“

Záver

V multilingválnej a interkultúrnej komunikácii zohráva preklad ako transfer textu z východiskového do cieľového jazyka veľmi dôležitú úlohu. Globalizácia a neustály vývoj v oblasti vedy o preklade kladie nové požiadavky a nároky na prekladateľa a jeho povolanie sa tým stále modifikuje. V priebehu rozširovania Európskej únie je potrebné, aby bola zachovaná rôznorodosť jazykov a jazyková a kultúrna identita jednotlivých národov. Dialóg medzi dvomi kultúrami je konfrontovaný s novou výzvou, ktorej riešenie je predmetom translatológie v kontexte interkultúrnej tolerancie. Dôležitosť sa prikladá aj tzv. „malým jazykom“.

Do procesu prekladu vstupuje translátor ako expert, ktorého kultúrna kompetencia by mala byť vyššia ako textová a jazyková kompetencia napr. inžiniera bez lingvistického a prekladateľského vzdelania. Translátor zároveň preberá zodpovednosť za obsahovú, gramatickú a štylistickú správnosť prekladu, ktorá je adekvátna textovým konvenciam cieľového jazyka. Do akej miery si môže dovoliť zásah do originálu, závisí od viacerých faktorov: cieľ prekladu (skopos) a zadávateľ prekladu.

Použitá literatúra

- BURCL, P.: A few comments on the Analysis of the Achieved Level of Minority Skills in the English Language of the Primary School Learners (9th grade) in Nitra Self-Governing Region. In: XLinguae, Volume 4 Issue 1, 2011. S. 34-41. ISSN 1337-8384
- DYNDA, A.- DYNDOVÁ, E.: Slovensko-anglická obchodná korešpondencia. Ister Science, 2001, 512 s. ISBN 80-88683-25-4
- FLUCK, H.-R.: Didaktik der Fachsprachen. Aufgaben und Arbeitsfelder, Konzepte und Perspektiven im Sprachbereich Deutsch. Gunter Narr Verlag. Tuebingen 1992. ISBN 3-8233-4524-9
- FRANEK, L.: Štýl prekladu. VEDA, ÚSL SAV, Bratislava 1997.
- GADUŠOVÁ, Z.-GROMOVÁ, E.: Teória a prax v príprave prekladateľov. In: Preklad a tlmočenie,
- FiF UMB, Banská Bystrica 1999, s.225-230. ISBN 978-80-213-1615-7
- GENTZLER, E.: Contemporary Translation Theories. Routledge, London 1993.
- GROMOVÁ, E.: Teória a didaktika prekladu. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2003. 190 s.
- ISBN 80-8050-587-X
- GROMOVÁ, E.: Interpretácia v procese prekladu. Vysoká škola pedagogická v Nitre, Nitra 1996.
- GROMOVÁ, E. – MŰGLOVÁ, D.: Preklad a prekladateľské kompetencie. In: Lingua et communicatio. Ostravská univerzita, Ostrava 2001, s. 137-141.
- GROMOVÁ, E.: Vzdelávanie prekladateľov odbornej literatúry na Slovensku v epoche globalizácie. In: Rády, A.- Richter, M.-Šebestová, A.-Šoltys, J. (Hrsg.): *Preklad z/do málo rozšírených jazykov. Translation from/into European Languages of Limited Diffusion*. Bratislava: 2002, s.47-51
- HOCHEL, B.: Preklad ako komunikácia. Bratislava 1990.
- HRDLIČKA, M.: Odborný text a jeho translace. In: HRALA, M., ed. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica 4/1990. Translatologica Pragensia IV*. Praha: Karolinum, 1992. ISSN 0567-8269, s. 69-80
- JAKABOVIČOVÁ, J.- WREDE, O.: Interkultúrny aspekt odborného prekladu. In: Preklad a tlmočenie 7, 2009, s. 339-344. ISBN 80-8083-342-7
- JAKABOVIČOVÁ, J. – WREDE,O.: Pragmatické aspekty prekladu administratívnych a právnych textov v anglickom a nemeckom jazyku. In: Odborný jazyk na vysokých školách III. ČZU, Praha 2007, s. 77-80. ISBN 978-80-213-1615-7
- JETTMAROVÁ, Z.: Ideologie cizosti v teorii prekladu. In: Preklad a kultúra 4, 2012, s.34-44.
- ISBN 978-80-558-0143-8
- KŘEČKOVÁ, V.: Práca s termínni v odbornom preklade. In: Preklad a kultúra 2, 2007, s.291-299. ISBN 978-80-8094-233-5
- NEWMARK, P.: About Translation, Multilingual Matters, 1991.
- MISTRÍK, J.: Štýlistika 3. Bratislava: SPN, 1997. 598 s. ISBN 80 08-02529-8
- OZDÍNOVÁ, Ž.: K niektorým prekladateľským postupom pri vyučovaní odborného prekladu. In: Teaching Foreign Languages to Adults. Conference Proceedings, 2000, pp. 311-317. ISBN 80-8050-317-6
- RAKŠANYIOVÁ, J.: Niektoré otázky odborného prekladu z interdisciplinárneho hľadiska.
- In: *Translatologica Pragensia IV*. Universita Karlova, Praha 1990, s. 63-67.

- STOLZE, R.: *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. Tübingen:1994. ISBN 3-8233-4956-2
- ŠKRLANTOVÁ, M.: Intralinguálny preklad právnej terminológie v procese didaktizácie právneho prekladu. In: Preklad a kultúra 2, 2007, s. 328-341. ISBN 978-80-8094-233-5
- TRIZULIAK, M.: Špecifická prekladu odborných textov. In: Preklad a kultúra 2, 2007, s.342-349. ISBN 978-80-8094-233-5
- TRIZULIAK, M.: Kultúrna kompetencia prekladateľa v subžánroch odborného textu – na príklade nemecko-slovenskej obchodnej korešpondencie. In: Kultúra-priestor interdisciplinárneho myslenia, 2005, s. 114-119.
- VERMEER, Hans,J.: Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby (Hrsg.),1986, S. 30-53.
- WREDE, O. – JAKABOVIČOVÁ, J.: Kulturologický aspekt v preklade špecifických typov textov.
In: Preklad a kultúra 2, 2007, s.350-355. ISBN 978-80-8094-233-5
- WREDE, O.: Pragmatické aspekty prekladu administratívnych a právnych textov v anglickom a nemeckom jazyku. In: Odborný jazyk na vysokých školách III. ČZU, Praha 2007, s.1-3.
- ISBN 978 802 1316157
- WREDE,O.: Využitie blended learningu na prekladových seminároch. In: Cudzie jazyky, odborná komunikácia a interkultúrne fenomény II. Vysoká škola medzinárodného podnikania, Prešov 2010,
s. 263-272. ISBN 978-80-89372-19-5
- WREDE, O.: Vermittlung von Fachwissen via Internet in der Übersetzerausbildung (am Beispiel der Übersetzung von Rechttexten, 2011). In: Der Fremdsprachenunterricht im 21. Jahrhundert. Univerzita Palackého, Olomouc 2011, S.142-147. ISBN 978-80-244-2700-3

Words: 2 292

Signts: 16 650 [9,25 standard pages]

PhDr. Johanna Jakabovičová, PhD., M.A.

Slovak University of Agriculture in Nitra

Faculty of Economics and Management

Department of Foreign Languages

Tr.A.Hlinku 2

949 76 Nitra

johana.jakabovicova@uniag.sk

Psychosociálne aspekty tlmočenia

Soňa Hodáková – Katarína Welnitzová

Anotácia

Článok sa zameriava na psychosociálne aspekty v procese tlmočenia. Opisuje záťažové faktory, ktoré vplývajú na tlmočníka a vyzdvihuje význam efektívneho zvládania záťažových situácií tlmočníkom z hľadiska zachovania kvality tlmočníckeho výkonu (obsahu i formy cieľového diskurzu). V rámci interpersonálnych tlmočníckych zručností sa zameriava na opis a význam neverbálnych prejavov, ktoré sa uplatňujú v jednotlivých realizačných formách tlmočenia a ktoré úzko súvisia so stresom, resp. emocionálnym prežívaním tlmočníka.

Klúčové slová

Tlmočenie, záťaž, neverbálna komunikácia

Úvod

Proces tlmočenia by sme z hľadiska charakteru komunikačnej situácie mohli klasifikovať ako proces interlingválny a interkultúrny, do ktorého však výrazne vstupuje aj prvak intrapersonálny a interpersonálny. Preto sa na osobnosť tlmočníka kladú nároky z najrôznejších oblastí. Niektoré z nich sú na prvý pohľad zrejmé i laickej verejnosti. Význam iných si uvedomujú až tlmočníci v praxi, resp. odborníci po hlbšom skúmaní.

Požiadavky na tlmočníka možno rozdeliť do niekoľkých kategórií. Vyžaduje sa od neho *lingvistická kompetencia* vo všetkých pracovných jazykoch (v cudzích i v materinskom), *interkultúrna kompetencia* (schopnosť rozpoznať a sprostredkovať interkultúrne rozdiely na verbálnej i neverbálnej rovine), *psychické schopnosti a zručnosti* (napr. výkon pracovnej pamäti, schopnosť koncentrácie pozornosti, flexibilita myšlenia, ideačná fluencia), *všeobecný rozhľad, odborná kompetencia* vzhľadom na tematické zameranie diskurzu, *fyziológické predispozície* (napr. hlasové a rečové charakteristiky), *intrapersonálne charakteristiky* (napr. frustračná tolerancia, schopnosť zvládania záťažových situácií), *interpersonálne zručnosti* (vzťahy tlmočníka k rečníkovi, poslucháčom a iným tlmočníkom v tlmočníckej kabíne, produkcia a percepcia neverbálnych prejavov), *etické charakteristiky* (napr. takt, lojálnosť).

Pre potreby tohto článku sa budeme zameriavať na elementy, ktoré sa primárne nespájajú s procesom tlmočenia, ale majú signifikantný vplyv na cieľový diskurz. Takýmito faktormi sú práve intrapersonálne a interpersonálne charakteristiky osobnosti tlmočníka. V rámci intrapersonálnych charakteristík sa zameriame na schopnosť tlmočníka zvládať záťažové situácie na takej úrovni, aby negatívne neovplyvnili jeho tlmočnícky výkon. V kategórii interpersonálnych charakteristík nás budú zaujímať neverbálne prejavy, a to ich recepcia i percepcia tlmočníkom.

Záťažové situácie v tlmočení

Povolanie tlmočníka by sme vzhľadom na jeho charakter mohli považovať za akýsi prototype „stresujúceho“ povolania. Tlmočníci zväčša intuitívne vedia identifikovať faktory, ktoré sú pre nich v ich profesií viac či menej záťažujúce. Medzi záťažové faktory nepochybne patria vysoké nároky na koncentráciu, pamäť, časová tieseň, náročnosť a dĺžka tlmočených diskurzov, nekooperatívnosť rečníka, umiestnenie a podmienky v tlmočníckej kabíne, zlý výhľad na rečníka, príp. na prezentáciu, problémy s ozvučením a iné.

Otázkou však zostáva, do akej miery záťaž v tlmočení súvisí so spomenutými objektívnymi faktormi a aký vplyv má na vnímanie záťažovej situácie jej subjektívne vyhodnotenie osobnosťou samotného tlmočníka.

Chápanie pojmov – záťaž a stres – je interkultúrne diferencované. Vychádzajúc najmä z novších záverov výskumov budeme pojmy záťaž a stres odlišovať. Pojem záťaž chápeme v širšom význame ako nadradený pojem pre rôzne psychické stavby a s nimi spojené psychické a fyziologické reakcie vyvolané záťažovými situáciami. V prípade záťažovej situácie ide o protiklad k stabilizovaným podmienkam činnosti, teda k normálnemu stavu. Pojmom stres budeme označovať krajné formy záťažových stavov, ktoré zapričinujú extrémne požiadavky prostredia. Záťažové činitele v nich vystupujú vo forme ohrozenia existencie človeka škodlivými podnetmi, prípadne priamym útokom alebo naňho pôsobia nepretržite dlhší čas (napr. hluk, teplo) (Bratská, 1992).

Pri posudzovaní záťaže je rozhodujúci vzťah medzi vonkajšími vplyvmi a vnútornými podmienkami. Stupeň záťaže vyvolanej rovnakými podmienkami vonkajšieho prostredia môže byť odlišný u rôznych ľudí, ale aj u toho istého človeka (ak sa zmenia jeho vnútorné podmienky, napríklad psychický stav). V tlmočníckej praxi to môže znamenať, že kým napríklad kapacitné nároky na pamäť pri informačne nasýtenom diskurze sú u jedného tlmočníka ešte akceptabilné, u iného môže dôjsť k zlyhaniu. Ale rovnako ten istý tlmočník môže obdobnú situáciu raz zvládnuť a inokedy v nej naopak zlyhať v dôsledku únavy súvisiacej s dĺžkou tlmočeného diskurzu.

Veľkosť a kvalita prežívanej psychickej záťaže závisia od rozporu medzi súhrnom požiadaviek vonkajšieho prostredia a predpokladmi človeka vyrovnať sa s nimi. Spôsob, akým sa s nimi človek vyrovňáva, nezávisí ani tak od skutočných požiadaviek a objektívne zmerateľného tlaku, ktorým na neho pôsobia, ale predovšetkým od toho, aký tlak subjektívne pocítuje, aký má k nim vzťah a aký význam im pripisuje (Bratská, 1992). Napriek tomu možno nepochybne identifikovať v jednotlivých povolaniach faktory, ktoré pre väčšinu ľudí predstavujú zvýšenú záťaž. V profesií tlmočníka medzi takéto objektívne záťažové faktory možno zaradiť napr. zlyhanie technického zariadenia, hluk, teplo, tma v kabíne a iné.

Na otázku, ktoré z faktorov (objektívne vs. subjektívne) chápeme v prežívaní záťaže ako primárne, nenájdeme v odbornej literatúre jednoznačnú odpoveď. R. Lazarus (1966) zastáva názor, že záťaž a stres sú vysoko individuálne, a teda rozhodujúcim faktorom je kognitívne hodnotenie záťažovej situácie, to znamená, že osobnostné charakteristiky individua určujú, čo bude vnímať ako zvýšenú záťaž a čo nie. Naopak napr. Americký inštitút pre bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci NIOSH (*National Institute for Occupational Safety and Health*) vychádzajúc z rôznych štúdií zastáva názor, že práve pracovné podmienky v prevažnej miere spôsobujú záťaž a stres na pracovisku. Medzi tieto objektívne faktory patria napr. rozporuplné pokyny, príliš veľké požiadavky, nedostatočné pracovné skúsenosti alebo vplyvy prostredia (hluk, teplo).

Pri hodnení záťažových faktorov v tlmočení vychádzame z troch dimenzií narušenia rovnováhy regulačných procesov v povolaní – *problémy súvisiace s regulačnou kapacitou, regulačnou neistotou a neistotou dosiahnutia cieľa* (Semmer, Dunckel, 1991). V prípade problémov súvisiacich s regulačnou kapacitou individua ide o tzv. kvantitatívnu záťaž, ktorá vyplýva najmä z požiadaviek úlohy (napr. vysoké nároky na koncentráciu). V súvislosti s tlmočením môžeme hovoriť o záťaži spojenej s kapacitnými nárokmi, ako ich formuluje D. Gile (1995) vo svojom *modèle d'efforts*: počúvanie a analýza, produkcia reči, pamäť. Tlmočník disponuje určitým druhom „mentálnej energie“, ktorej množstvo je však kapacitne obmedzené a tlmočenie si

vyžaduje takmer všetku túto energiu (v niektorých prípadoch dokonca viac, ako má k dispozícii). V takomto prípade dochádza k zhoršeniu kvality tlmočníckeho výkonu. Okrem požiadaviek vyplývajúcich z úlohy, predstavujú kvantitatívnu záťaž aj faktory pracovného prostredia (napr. podmienky v tlmočníckej kabíne, hluk atď.).

O regulačnej neistote hovoríme v prípade, že dosiahnutie cieľa je ohrozené. Ide o kvalitatívnu záťaž, pri ktorej vzniká nepomer medzi výkonovými predpokladmi jedinca a komplexom úkonov potrebných na dosiahnutie cieľa. V prípade tlmočenia môžeme v tejto súvislosti všeobecne hovoriť o rozpore medzi zručnosťami, vedomosťami, schopnosťami tlmočníka a nárokmi komunikačnej situácie. Regulačná neistota súvisí aj s konfliktami v rozhodovaní medzi rozličnými spôsobmi dosiahnutia cieľa.

Neistota dosiahnutia cieľa vzniká, ak je formulácia cieľov nejednoznačná, či dokonca rozporuplná. Takáto situácia vzniká napríklad pri nejasných rolových očakávaniach, rolových konfliktoch (etické aspekty tlmočníckeho povolania, rozpor medzi obsahom východiskového prejavu a morálnymi zásadami tlmočníka).

Záťažové situácie v profesii tlmočníka sa vedci pokúšajú empiricky overiť a bližšie špecifikovať najmä od osemdesiatych rokov minulého storočia (Cooper a kol., 1982; Kurz, 1997; Moser-Mercer et al. 1998 a inď). S podporou AIIC (Association Internationale des Interprètes des Conférences) C. Cooper so skupinou výskumníkov realizoval (1982) prieskum zameraný na určenie príčin záťažových situácií, ktorým sú vystavení konferenční tlmočníci. Autori identifikovali štyri skupiny stresorov, ktoré v rozličnej miere vplyvajú na prežívanie záťaže u tlmočníkov: fyzikálne podmienky prostredia (*physical environmental factors*), faktory súvisiace so samotnou úlohou (*task-related factors*), interpersonálne faktory (*interpersonal factors*) a vzťah medzi pracovným a súkromným životom (*home/work interface*). Do skupiny fyzikálnych faktorov prostredia pritom patrili najmä nedostatky súvisiace s tlmočníckymi kabínami (odvetranie, osvetlenie, zlá akustika atď.). Faktory súvisiace so samotnou úlohou predstavovali najmä zvýšené kognitívne nároky, ale napr. i problematická spolupráca s rečníkom, nezrozumiteľnosť východiskového diskurzu, či problémy organizačného charakteru. Do kategórie interpersonálnych faktorov patrili vzájomné vzťahy medzi tlmočníkmi v kabíne, vzťahy tlmočníka s rečníkmi, poslucháčmi a organizátormi konferencií. Posledná kategória hovorí o spôsobe, akým súkromný život tlmočníkov ovplyvňuje ich profesionálny výkon. Všetky identifikované skupiny pritom možno považovať za objektívne faktory.

Na subjektívne faktory záťaže v tlmočníckom procese sa zamerala I. Kurzová (1997). Použila dotazník STAI na meranie úzkosti ako momentálnej premennej a úzkostlivosti ako trvalej osobnostnej charakteristiky. U väčšiny tlmočníkov vo výskume autorka identifikovala nižšie skóre úzkostlivosti ako v referenčnej skupine a rovnako u väčšiny bola momentálna úzkosť vyššia ako trvalá úzkostlivosť, čo podporilo predpoklad, že záťaž má na väčšinu tlmočníkov pozitívny vplyv. Potvrdil sa tiež predpoklad, že väčšina tlmočníkov disponuje dobrými stratégiami zvládania záťaže resp. stresu.

Takéto efektívne copingové stratégie sú v tlmočení obzvlášť dôležité, nakoľko vonkajšie prejavy stresu – fyziologické (napr. zrýchленé dýchanie, červenanie, pocit sucha v hrdle, zlyhávanie hlasu) i psychické (napr. znižená schopnosť koncentrácie, neistota, zlyhávanie myšlienkovej regulácie, rezignácia) významne ovplyvňujú obsah aj formu výsledného diskurzu, a teda majú vplyv na kvalitu tlmočníckeho výkonu z pohľadu zachovania intencie rečníka i z hľadiska jeho vnímania poslucháčom.

Neverbálna komunikácia v tlmočení

Neverbálna komunikácia v tlmočení predstavuje doposiaľ neprebádanú oblasť translatologickej vedy a rovnako i účastníci tlmočíckeho procesu v praxi jej zväčša pripisujú oveľa menší význam v porovnaní s inými zložkami (napr. verbálnou). Úloha neverbálnej komunikácie v tlmočení má však svoje opodstatnenie a výrazne ovplyvňuje celkový dojem z tlmočíckeho výkonu. V našom článku sa primárne budeme sústreďovať na prvky neverbálnej komunikácie, ktoré sú prejavom osobnosti tlmočníka a jeho vzťahu k okoliu a komunikačným partnerom (interpersonálna zručnosť tlmočníka), nie na neverbálne prvky, ktoré sa spájajú s konkrétnou kultúrou rečníka resp. tlmočníka.

Komunikácia tlmočníka sa realizuje prostredníctvom verbálneho, paraverbálneho a neverbálneho systému. Verbálny systém zahŕňa systém lexikálnych a gramatických prvkov jazyka. Pod pojmom paraverbálny systém rozumieme systém prozodických neverbálnych prvkov. Neverbálny systém zahŕňa reč tela.

V simultánnom tlmočení je podiel paraverbálneho a neverbálneho systému diskrepantný, nakoľko sa v ňom neverbálny systém realizuje len minimálne, vzhľadom na špecifické podmienky tlmočenia prostredníctvom technického zariadenia v tlmočíckych kabínach. Takýto typ tlmočenia obmedzuje celkovú percepciu a produkcii neverbálnych prostriedkov v komunikačnom trojuholníku rečník-tlmočník-poslucháč. V takomto type tlmočenia sa teda primárne uplatňuje paraverbálny systém prvkov, poslucháč spravidla vníma len prozodické charakteristiky tlmočníkovho prejavu.

Naopak v konzukutívnom tlmočení (a sčasti i v šušotáži), kde lokalizácia tlmočníka je odlišná ako v simultánnom tlmočení (spravidla stojí alebo sedí v blízkosti rečníka), sa neverbálne prvky budú realizovať v podstatne vyšej miere. Poslucháči vnímajú nielen prozodické charakteristiky, ale aj reč tela tlmočníka/rečníka.

F. Poyatos (2002) považuje paraverbálny systém za systém prenosu emócií. Tento systém by sme mohli označiť aj ako systém neverbálnych dlhodobých hlasových kvalít a ich modifikátorov. Hlasové prostriedky sa v komunikácii používajú vedome i nevedome na podporu, popretie, sprevádzanie alebo nahradzanie lingvistických a kinetických obsahov. Hlas považujeme za indikátor emócií individua, súvisí s emocionálnym prezívaním danej situácie. Medzi hlasové charakteristiky, ktoré sa uplatňujú v tlmočení, zaraďujeme intonáciu, výšku, silu a zafarbeniu hlasu, tempo reči, frázovanie - pauzy a hezitácie, narábanie s dychom.

Niektoré z hlasových charakteristík sú fyziologicky podmienené, teda vrodené (výška a zafarbenie hlasu), iné je možné ovplyvňovať tréningom, resp. modifikovať v závislosti od typu diskurzu, tempa rečníka atď.

Intonácia rečníka má pozitívny vplyv na tlmočníkovu percepciu diskurzu a uľahčuje mu zároveň aj produkciu, nakoľko mu umožňuje anticipovať budúci obsah výpovede, rečníkov postoj k predmetu alebo obsahu výpovede a odráža vzťah rečníka k poslucháčovi. Intonácia často býva jediným prostriedkom na rozlišenie dvojzmyselnosti výpovede (Müglová, 2009).

Modulácia hlasu (intenčné striedanie silnejšieho a slabšieho hlasu) umožňuje rečníkovi a tlmočníkovi vyzdvihnuť exponované miesta prejavu, okrem toho slúži tlmočníkovi na lepšie porozumenie, anticipáciu, segmentáciu diskurzu a s tým súvisiacu notáciu v konzukutívnom tlmočení. Zároveň indikuje mieru apelatívnosti východiskového diskurzu.

Tempo reči rečníka je jedným z najvýznamnejších faktorov, ktoré ovplyvňujú všetky tri zložky v procese tlmočenia – porozumenie, pamäť a produkciu. Problém s vysokým tempom východiskového diskurzu vzniká najmä v prípade nekooperujúceho, resp. neskúseného rečníka a v informačne nasýtených diskurzoch.

Tempo reči je interkultúrne odlišné a súvisí aj s typom jazyka. Vysoké tempo reči sa používa zväčša, ak ide o všeobecne známe a menej podstatné obsahy. Pomalšie tempo sa používa, ak ide o nové fakty, dôležité časti výpovede a informácie, ktoré rečník subjektívne považuje za významné. Úlohou tlmočníka v takomto prípade je reflektovať intenciu rečníka nielen na úrovni verbálnej, ale aj neverbálnej.

Pauzy sú spolu s intonáciou dôležitým prostriedkom segmentácie diskurzu a zdôraznenia výpovede. Vznikajú na miestach, kde rečník a tlmočník potrebujú čas na premyslenie a naplánovanie ďalšej výpovede alebo pri hľadaní adekvátneho výrazu. Súvisia tiež s fyziológiou dýchania. V konzukutívnom tlmočení vznikajú aj v dôsledku prerušenia prehovoru. S plynulosťou rečníkovho/tlmočníkovho prejavu a s anticipáciou ďalšieho priebehu súvisia aj hezitácie. Miera používania hezitácií je ovplyvnená aj lingvistickej kompetenciou a úrovňou ovládania tlmočníckych techník a stratégíj. Hezitácie u tlmočníka môže spôsobať aj nekvalitný tlmočnícky zápis, resp. problémy s jeho dekódovaním, logická nekonzistentosť prejavu rečníka a psychický a fyzický stav tlmočníka.

V konzukutívnom tlmočení sa okrem spomínaných paraverbálnych prostriedkov uplatňujú najmä nasledovné somatické neverbálne prostriedky (reč tela): mimické prejavy, gestika, proxemické prejavy, haptické prejavy, posturické prejavy a kolorika.

Prvky somatického jazyka realizované samostatne alebo spolu s verbálnym či paraverbálnym systémom sú nositeľmi významnej komunikačnej hodnoty (Poyatos, 2002). Výskumy ukazujú (Mehrabian, 1972), že verbálna zložka tvorí len 7% obsahu správy, paraverbálny systém 38% a reč tela až 55%, tzn., že poslucháč má tendencie všímať si, resp. uveriť viac reči tela než samotným slovám. Forma prejavu teda výrazne ovplyvňuje názory publika na samotné schopnosti tlmočníka a hodnotenie jeho výkonu.

Pre naše potreby pod pojmom mimika chápeme nielen pohyby tvárovej časti tela, ale zároveň aj pohyby očí a zrakový kontakt (okulezika). Mimické prejavy patria k najdôležitejším prostriedkom sociálnej komunikácie. V tlmočení mimika plní niekoľko funkcií. Slúži na vyjadrenie emócií rečníka, interpersonálnych vzťahov (rečník ↔ tlmočník, rečník↔poslucháč, tlmočník↔poslucháč), záujmu o aktérov a predmet komunikácie. Je odrazom temperamentu rečníka/ tlmočníka a jeho momentálneho fyzického a psychického stavu (stres, napätie, únava, choroba). Zrakový kontakt je indikátorom porozumenia/neporozumenia výpovede recipientom a sprievodným prvkom odovzdávania slova najmä v konzukutívnom tlmočení bez zápisu.

Gestá majú význam pri nahradzanej verbálnej zložke výpovede, pri vyjadrovaní emócií, pri vzbudzovaní a udržiavaní pozornosti, pri zdôrazňovaní a naznačovaní. Frekvencia pohybov časti tela závisí od rečníkovho/ tlmočníkovho temperamentu, momentálneho psychického a fyzického stavu, od pohlavia, od skúsenosti s vystupovaním na verejnosti. Ďalšími faktormi môžu byť typ diskurzu, priestorové a iné realizačné faktory tlmočenia (rečnícky pult, mikrofón a iné).

Proxemika (vzdialenosť medzi komunikantmi) vo všeobecnosti determinuje vzťah a stupeň oficiálnosti komunikačnej situácie a dôvernosti medzi účastníkmi komunikácie. V tlmočení však o vzdialenosť často rozhoduje skôr typ a realizačná forma tlmočenia. V simultánnom tlmočení predstavuje výrazné obmedzenie samotná tlmočnícka kabína i jej umiestnenie v priestore (často i v inej miestnosti). Naopak pri šušotáži, i napriek oficiálnosti situácie alebo menej dôvernemu vzťahu tlmočníka a poslucháča, vstupuje tlmočník do intímnej zóny recipienta (recipientov).

V protokolárnom konzukutívnom tlmočení sú proxemické vzťahy striktne vymedzené. Haptika, posturika a kolorika v kontexte konzukutívneho tlmočenia majú skôr doplňujúci význam, pomáhajú vytvárať celkový dojem z rečníkovho/

tlmočníkovho výkonu. Ich význam si recipient uvedomí až v prípade, keď ich rečník/tlmočník používa neadekvátné a na recipienta pôsobia rušivo.

Všeobecne možno konštatovať, že pre vnímanie neverbálnych prejavov rečníka/tlmočníka je rozhodujúca adekvátnosť ich využívania. Pod týmto pojmom rozumieme druh, intenzitu a frekvenciu využívania jednotlivých prejavov vzhľadom na daný komunikačný kontext.

Záver

Záverom by sme mohli skonštatovať, že i keď spomínané požiadavky na tlmočníka – intrapersonálne charakteristiky a interpersonálne zručnosti – možno považovať za sekundárne a v kontexte tlmočníckej situácie za dopĺňujúce, je ich význam pre kvalitu tlmočenia zrejmý. Výrazne totiž ovplyvňujú nielen formu ale i obsah výpovede. Možno ich preto jednoznačne zaradiť ku kľúčovým kompetenciám úspešného tlmočníka.

Použitá literatúra

- BRATSKÁ, M.: Vieme riešiť záťažové situácie? Bratislava: SPN, 1992, ISBN 80-08-01592-6
- BREITUNG, H.: Thesen zum Berufsbild des Dolmetschers und Übersetzers. In:Dolmetscher- und Übersetzerausbildung. Materialien eines internationalen Produktionsseminars 17.-21.12.1993. München: Goethe Institut, Sprachen-und Dolmetscher-Institut, 1994. s. 39-41.
- ČEŇKOVÁ, I.: Neverbální komunikace při tlumočení. In: Čeština doma i ve světě. Vol. roč.IV., 1996, No.2., s. 114-116 ISSN 1210-9339
- ČEŇKOVÁ, I. a kol.: Teorie a didaktika tlumočení I. Praha: Univerzita Karlova, 2001. ISBN 80-85899-62-0
- COOPER, C. L., DAVIES, R., TUNG, R. L.: Interpreting Stress: Sources of Job Stress among Conference Interpreters. In: Multilingua 1(2), 1982, s. 97-107.
- FLEISCHMANN, E., KUTZ, W., SCHMITT, P.A.: Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1997. ISBN 3-8233-4630-X
- GILE, D.: Using the Effort Models of Conference Interpretation in the Classroom. In: Králová, J., Jettmarová, Z. (Edit.): Folia Translatologica. Praha: Univerzita Karlova, 1993. S. 135- 143 ISBN 80-85899-04-3
- GILE, D.: Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 1995. ISBN 9-027216-22-3
- GROMOVÁ, E.: Developing translation competence in translation trainers. In: Developing translation competence. 18. - 20. IX.1997, Birmingham : Aston University, 1997 s. 11-12.
- GROMOVÁ, E., JANECOVÁ, E.: Preklad pre audiovizuálne médiá na Slovensku : prekladateľské kompetencie a oborná príprava. In: Preklad a kultúra 4. Nitra : UKF, 2012. - ISBN 978-80-558-0143-8, s. 135-143.
- GROMOVÁ, E., MUGLOVÁ, D.: Evaluácia translačných výkonov. In: Preklad a tlmočenie. 3. Banská Bystrica : UMB, 2001. ISBN 80-8055-588-5. s.142-147.
- GROMOVÁ, E., MÚGLOVÁ, D.: Kultúra – Interkulturnalita – Translácia. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. ISBN 80-8050-946-8
- HUPKOVÁ, M.: Reziliencia a coping v adolescencii. In: XLinguae European Scientific Language Journal. Volume 2, Issue 4, October 2009, ISSN 1337-8384
- JONES, R.: Conference Interpreting Explained. Manchester: St.Jerome Publishing, 1998. ISBN 1-900650-09-6

- KALINA, S.: Strategische Prozesse beim Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen. Tübingen: Gunter Narr, 1998. ISBN 3-8233-4941-4
- KURZ, I.: Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung. Wien: WUV-Universitätsverlag, 1996. ISBN 3-85114-262-4
- KURZ, I.: Interpreters: Stress and Situation-Dependent Control of Anxiety. In: Kinga, K., Kohn, J. (ed.): Transferre Necesse Est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting. Budapest: Scholastica, 1997, s. 201-206.
- LAZARUS, R. S. : Psychological Stress and the Coping Process. New York: McGraw-Hill, 1966
- LEPILOVÁ, K.: Řečová komunikace verbální a neverbální. Pro tlumočníky a průvodce vo sfére podnikání a cestovního ruchu. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998. ISBN 80-7042-585-7
- MEAD, P.: Exploring Hesitation in Consecutive Intepreting (An empirical study). In: Selected papers from the 1st Forlí Conference on Interpreting Studies, 9-11 Nov 2000. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2002.
- MEHRABIAN, A.: Nonverbal Communication. New York: Aldine and Atherton, 1972.
- MOSER-MERCER, B., KÜNZLI, A., KORAC, M.: Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress. *Interpreting* 3(5), 1998, s. 47-65 ISSN 1384-6647
- MUNKOVÁ, D., STRANOVSKÁ, E., ĎURAČKOVÁ, B.: Impact of Cognitive-Individual Variables on Process of Foreign Language Learning. In: *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 43, no. 46, 2012. ISSN 1877-0428 s. 5430-5434.
- MŮGLOVÁ, D.: Komunikácia, tlmočenie, preklad. Nitra: ENIGMA PUBLISHING, 2009. ISBN 978-80-89132-82-9
- MŮGLOVÁ, D.: Socio-kultúrne relácie medzi komunikantmi ako dôležitá súčasť prospektívnej fázy konzefuktívneho tlmočenia. In: Preklad a tlmočenie. Zborník Katedry slovakistiky FF UMB. Banská Bystrica: FF UMB, 2006, s. 439-451. ISBN 80-8083-342-7
- NIOSH Publication No. 99-101: Stress at Work.
<http://www.cdc.gov/niosh/pdfs/stress.pdf> (20.11.2009)
- PEASE, A.: Reč tela. Bratislava: Ikar, 2004. ISBN 8055106916
- POYATOS, F.: Nonverbal Communication in Simultaneous and Consecutive Interpretation, A theoretical model and new perspectives. In: *The Interpreting Studies Reader*. Ed. F. Pöchacker, M. Shlesinger. London - New York: Routledge, 2002. s.235-246. ISBN 0-415-22477-2
- POYATOS, F.: The Reality of Multichannel Verbal-nonverbal Communication in Simultaneous and Consecutive Interpretation. In: Nonverbal communication and translation: New perspectives and challenges in literature, interpretation and the media. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2002. s.249-282. ISBN 90-272-1618-5
- POYATOS, F.: Nonverbal Communication Across Disciplines, Vol 1 Culture, Sensory Interaction, Speech, Conversation. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2002. ISBN 90-272-2181-2
- PRŮCHA, Z.: Interkulturní psychologie. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-885-6
- SEMMER, N., DUNCKEL, H.: Streßbezogene Arbeitsanalyse. In: Greif, S., Bamberg, E., Semmer, N. (ed.): Psychischer Streß am Arbeitsplatz. Göttingen: Hogrefe, 1997, s. 57-90. ISSN 1432-2080

- STRANOVSKÁ, E.: Tolerancia nejednoznačnosti v cudzom jazyku. In: XLinguae European Scientific Language Journal. Volume 6 Issue 1, January 2013, ISSN 1337-8384
- ŠKVARENINOVÁ, O.: Rečová komunikácia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. ISBN 80-10-00290-9
- TEGZE, O.: Neverbální komunikace. Praha: Computer Press 2003. ISBN 80-251-0183-5
- VILÍMEK, V.: Tlumočení a vizuálne vnímané neverbálne informace. In: Preklad a kultúra /2/. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2007. s. 585-594. ISBN 978-80-8094-233-5
- VYBÍRAL, Z.: Psychologie lidské komunikace. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2
- WELNITZOVÁ, K.: Neverbálna komunikácia vo svetle konzukutívneho tlmočenia. Nitra: UKF, 2012. ISBN 978-80-558-0077-6
- WILSS, W.: Knowledge and Skills in Translator Behavior. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 1996. ISBN 90-272-1615-0

Words: 3 261

Signs: 25 298 [14,05 standard pages]

Mgr. Soňa Hodáková, PhD.
Department of Translation Studies
Faculty of Arts,
Constantine the Philosopher University
Štefánikova 67
949 74 Nitra, Slovakia
shodakova@ukf.sk

Mgr. Katarína Welnitzová, PhD.
Department of Translation Studies
Faculty of Arts,
Constantine the Philosopher University
Štefánikova 67
949 74 Nitra, Slovakia
kwelnitzova@ukf.sk

Pragmatické aspekty civilizačno-kultúrnych procesov v translácií v národnom i nadnárodnom kontexte

Edita Gromová – Daniela Müglová

Anotácia

V predkladanej štúdii sa zaoberáme fenoménom translácie v dynamickom vývoji civilizačno-kultúrnych procesov (modernizácia, multikulturalizmus, globalizácia, lokalizácia, glokalizácia, regionalizácia) v národnom i nadnárodnom kontexte. K popisu týchto javov pristupujeme holisticky, t. j. s využitím interdisciplinárnych a transdisciplinárnych pohľadov na skúmanú problematiku. Pokúsili sme sa vyzdvihnuť pragmatické aspekty dosahu civilizačno-kultúrnych procesov na prekladateľskú a tlmočnícku činnosť a zmapovať, aké pozitívna a negatívna prinášajú za posledných dvadsať rokov v slovenskom a medzinárodnom kontexte.

Kľúčové slová: civilizačno-kultúrne procesy, translácia, globalizácia, glokalizácia, lokalizácia, národný kontext, nadnárodný kontext

1 Úvod

Translácia sa v zložitom vývoji civilizačno-kultúrnych procesov mení tak, ako sa dynamicky mení spoločnosť. Ak chceme tento fenomén sledovať v čo najväčšej komplexnosti, vyžaduje si to holistické prístupy, založené na využívaní interdisciplinárnych a transdisciplinárnych pohľadov. Komplementárnosť v myslení o preklade je evidentná a odráža kľúčové, hoci často ambivalentne prijímané civilizačno-kultúrne procesy: *modernizáciu* a *multikulturalizmus*, ktoré zastrešuje relatívne vägny – a v ostatnom období už i dôst sprofanovaný – pojem *globalizácia*. Skôr ako pristúpime k reflexii civilizačno-kultúrnych procesov v translácii, pokúsime sa popísť a nadväzne aj analyzovať ich prejavy v slovenskom sociokultúrnom prostredí.

2 Reflexia civilizačno-kultúrnych procesov v nadnárodnom a slovenskom sociokultúrnom prostredí

F. Fukuyama (1992) vo svojej publikácii *The End of History and the Last Man* konštatuje, že „modernizácia spočívajúca v šírení trhového hospodárstva a liberálnej demokracie predstavuje historickú silu, ktorej sa tradičné kultúry nemôžu ubrániť.“ V podobnom duchu, ale oveľa razantnejšie, s podtextom pesimistických vízií hodnotí procesy modernizácie aj nemecký sociológ H. Müller (2001: 39): „Modernizácia je výzvou pre tradičné kultúry. To, čo v nich platí, sa dá len ľažko zlúčiť s radikálnou premenou, ktorou teraz prechádzajú. Na tejto výzve môže stroskotať spoločenská súdržnosť aj politická stabilita. Modernizácia vytrháva kultúrnu revolúciu z jej pozvolného vývoja a nútí ju ku krkolomnému tempu. Všetky kultúry sú prinútené vrhnúť sa do víru radikálnych a často bolestivých premien. Vlastné zákonitosti procesu modernizácie obmedzujú šance kultúr na sebapotrždzovanie sa. Úplné prispôsobenie modernizácie nezmenenej tradičnej kultúre nie je možné. Prispôsobovanie sa musí byť vzájomné a tým sa rozširuje oblasť spoločenského medzi kultúrami.“ Český antropológ I. Budil (2003:33) konštatuje: „Globalizácia predstavuje vrchol modernizácie a s konečnou platnosťou vytrháva lokálne kultúry z ich autentického bytia a vrhá ich do chladného a odcudzujúceho technokratického priestoru.“

Ďalším z pojmov, ktorý vyjadruje súčasné civilizačno-kultúrne procesy, je *multikulturalizmus*, pod ktorým sa tradične chápú problémy spolužitia viacerých

kultúr v rámci jednej spoločnosti. Usiluje sa hľadať a nachádzať šance pre toleranciu, porozumenie, akceptovať iné kultúry a predchádzať či vyhýbať sa medzikultúrnym konfliktom, resp. hľadať spôsoby ich terapie.

Stret kultúr nie je v dejinách ľudstva ničím novým. Existoval vždy a vo svojej prapodštate pôsobil na jednotlivé kultúry ako hybný prvok ďalšieho vývoja, rastu a recipročného obohacovania sa. V súčasnosti však tento proces nadobúda iné rozmery. Výrazné migračné pohyby, rozvoj komunikačných systémov a splet hospodárskych, politických i sociálnych prepojení už prekročili hranice bežnej akulturácie, t. j. sociálneho procesu, v ktorom dochádza k preberaniu, resp. modifikácii prvkov z inej kultúry. Akulturácia predpokladá trvalý kontakt spravidla dvoch a niekedy i viacerých kultúr, ktoré tvoria relativne uzavreté štruktúry. Súčasný multikulturalizmus prerastá do vyššieho celku, ktorý W. Welsch (1995) nazýva *transkulturalitou*. Tento posun od multikulturalizmu k transkulturalite výstižne charakterizuje E. Mistrík (2005: 58), keď tvrdí, že „súčasnú podobu mnohosti kultúr nepostihneme, ak využijeme herderovské chápanie kultúry ako relativne uzavretej štruktúry, či ako systému existujúceho tu a teraz. Súčasný multikulturalizmus je možný práve vtedy, ak sa tieto relativne uzavreté štruktúry premieňajú na každodennej báze, ak sa neustále vnútorné diferencujú. Súčasné procesy akulturácie sú také prudké, že niekedy je len veľmi ťažko možné zachytiť charakter určitej kultúry – pretože, kým ju zachytíme, akulturačné procesy ju premenia [...]. V kultúrnej výmene už nestoja vedľa seba či proti sebe uzavreté entity, systémy, ktoré medzi sebou komunikujú. A ďalej konštatuje, že “v transkultúrnosti fungujú vedľa seba a spolu systémy, ktoré sú od seba vzájomne závislé. Ich vzájomná súvislosť je taká úzka, že zánikom jedného zaniká aj druhý [...]. Potom to nie sú dva samostatné systémy, ale vlastne jeden veľký diferencovaný kultúrny systém, ktorý v sebe obsahuje množstvo skupinových subkultúr alebo kultúrnych vrstiev. Kultúrnou križovatkou sa však dnes už stal celý svet [...]. Namiesto kontaktu izolovaných kultúr v minulosti tak vzniká globálna kultúra, v ktorej definovanie odlišností medzi „svojím“ a „cudzím“ už často ani nie je možné.“

Mnoho sociológov, kulturologov, antropológov a literárnych vedcov u nás i v zahraničí sa zamýšľa nad otázkou, či práve transkulturalita nepredznačuje model nového uniformného svetoobčana, pretože mnohosť monokultúrnych spoločenstiev sa stráca a namiesto toho sa rozvíja mnohosť rozmanitých foriem a podôb života transkultúrneho strihu (porovnaj Gažová, 2003: 55). P. Liba (2005: 21) sa v podobných intenciach zamýšľa nad kultúrno-antropologickým a sociologickým rozmerom identity. Kladie si otázky: *Ako prežívame samých seba v európskej súčasnosti (problém odcudzenia, maximalizácia individuality, strata súčitu a spolupatričnosti so skupinou, sociálna neistota, autonómnosť – nezávislosť človeka a i.)? Buduje sa u nás európska identita na účet národnej identity? Vzniká kontinentálna identita ako prejav nadnárodnej identity v rámci celoeurópskej integrácie?* A. Remišová (1998: 31) vidí hrozbu v zmene národnej identity takto: „Moderný svet je svet interakcie rozličných kultúrnych identít, ktoré sa doposiaľ nenachádzali v poli vzájomných siločiar. Je zrejmé, že niektoré kultúrne identity sa otvoria tomuto vzájomnému prenikaniu, iné, naopak, sa zamknú a budú hľadať imunitu voči inému a odlišnému.“

Tieto úvahy majú svoje opodstatnenie, pretože dané civilizačno-kultúrne javy spustili lavínu transformačných procesov, ktoré chtiac-nechtiac zasahujú do štruktúry kultúrnej i národnej identity jednotlivých spoločenstiev. K najvýznamnejším procesom patria:

- voľný tok informácií, ideových a názorových prúdov
- obrovský rozvoj nových technológií a vedeckých poznatkov

- prudký vpád kultúr severoamerického kontinentu, ktorý sa reflektuje v pragmatickej rovine a nadväzne aj v jazyku – prílev anglicizmov
- transnacionalizácia médií a ich audiovizuálnych produktov zameraných na masovú produkciu
- napodobňovanie médiami prezentovaných kultúrnych vzorov, typických pre dnešnú konzumnú spoločnosť
- integračná unifikácia a jej dôsledok – nivelizácia kultúry a jazyka

Väčšina z týchto procesov pôsobila na kultúrnu i národnú identitu transformujúcich sa krajín ako potenciálna – a do istej miery – aj reálna hrozba. Viedla k obranným reakciám, ktoré vyústili až do požiadavky na redefiníciu pojmu kultúrnej identity, väčšinou v súvislosti s pojmom národnej identity, ako aj na vymedzenie európskej kultúrnej identity. J. W. Berry et all. (2002 : 47) definuje kultúrnu identitu ako „súhrn presvedčení a postojov, ktoré majú ľudia o sebe ako o členoch istej kultúrnej skupiny. Táto identita je „utlmená“ a prejavuje sa len v situáciách, keď ľudia prichádzajú do styku s inou kultúrou.“ Národnú identitu charakterizuje M. Piscová (1997: 89) z aspektu pozitívnej funkcie, ktorú plní. Za najvýznamnejšiu považuje integračnú funkciu, ktorá sa prejavuje v tom, že pôsobí ako prostriedok formovania solidarity medzi členmi spoločenstva a pocitu spolupatričnosti.

Súčasné civilizačno-kultúrne procesy nastolili aj aktuálnosť vzťahu medzi národnou identitou a tzv. európskou identitou. Európska identita je konštruktom tých politikov a sociálnych vedcov, ktorí presadzujú integráciu krajín v rámci Európy často až do federalistickej podoby. Európska identita je postulovaná ako stotožnenie sa občanov s integrovanou či federalizovanou Európou. Preto sa národná identita vymedzuje v protiklade či disharmónii k európskej identite. D. Hajko (2005:13) v tejto súvislosti konštatuje: „V súčasnosti sme svedkami prelínania dvoch skutočností, dvoch významových sústav, dvoch fenoménov európskej každodennosti: prvým je realita Európy, ktorá sa vyvíja k multietnickej a multičiastočnej identite, druhým je realita národa, ktorý buduje svoju reflektovanú identitu na nevyhnutnej báze relatívnej nacionálnej izolovanosti svojej kultúry.

Nosnou binárnu opozíciu v období radikálnych premien je *globalizácia* (integračné snahy o unifikovanú Európu) a *lokalizáciu* („lokálpatroticke“ snahy o zachovanie kultúrnej a národnej identity jednotlivých štátov). Medzi nimi vzniká napätie, ktoré sa prejavuje v rôznych formách a podobách, ktoré v sebe občas nesú i nezmieriteľný antagonizmus ich dvoch krajných polôh: asimilácie a nacionalizmu. Od týchto opozícií sa odvíjajú ďalšie čiastkové opozičné fenomény:

<i>univerzalizmus</i>	<i>vs</i>	<i>individualita</i>
<i>masová kultúra</i>	<i>vs</i>	<i>tradícia</i>
<i>angličtina ako lingua franca</i>	<i>vs</i>	<i>národné jazyky</i>
<i>ovládanie cudzích jazykov</i>	<i>vs</i>	<i>potreba translácie a pod.</i> (bližšie Bohušová – Müglová 2005:13).

Ak sa pokúsime dosah globalizácie a jeho reflexiu na Slovensku hodnotiť v kontexte relatívne krátkeho časového horizontu (vyše 20 rokov), pozorujeme, že krajné polohy uvedených opozícií boli typické pre „prvú fázu“, t. j. pre obdobie bezprostredne po páde železnej opony, vzniku samostatnej Slovenskej republiky a integrácie Slovenska do európskych a transatlantických štruktúr. Absolútна kontrárnosť totiž v sebe vždy nesie simplifikáciu archetypálnej schémy *dobro vs zlo* (pripomínané konštitutívny prvok rozprávok) bez reflektovania vnútornnej dynamiky a predovšetkým dialektyky týchto procesov. Kontrárne pozície sú však prirodzené a pochopiteľné, ak si uvedomíme, že Slovensko sa v minimálnom časovom rozpári dostalo do epicentra doslova turbulentných zmien a protichodných procesov.

Zastrešoval ich pád reálneho, ale i pomyseľného múru, únik z izolácie, „otváranie sa svetu“, sloboda pohybu a prejavu. To, čo sme desaťročia poznali len „z počutia“, resp. sporadického pozorovania „klúčovou dierkou“, čo lákalo ako zakázané ovocie, sa v podstate zo dňa na deň stalo realitou. Niet divu, že potreba spoznávať nové – a keďže empirická skúsenosť chýbala – sa saturovala masovým preberaním a nekritickým obdivom ku všetkým materiálnym, kultúrnym, ale i pseudokultúrnym produktom Západu a hlavne USA.

Šíriteľmi kultúrneho importu sa stali predovšetkým printové a elektronické médiá, vrátane nových komunikačných technológií: internet, e-mail, web, chat, skype, i sociálnych sietí. Ak uvážime, že pojem „médiá“ pochádza z latinského výrazu *litteras in medium proffere*, čo v preklade znamená „uviesť vo verejnú známost“, ich poslanie sa naplnilo do poslednej bodky. Vo „verejnú známost“ médiá uviedli – a to často v súlade s reklamnými sloganmi mobilných operátorov – kozmickou rýchlosťou, obrovské množstvo informácií. Na mediálny, ale aj na knižný trh, tak prenikli nové textové žánre a renesanciu zažili žánre, ktoré sa sice sporadicky objavovali aj pred zlomovým rokom 1989, ale nepatriali do tradičného literárneho kánonu. V oblasti umeleckých textov to bol napr. literárny žáner *Fantasy*. Svoju „helenistickú fázu“ však zaznamenávajú neliterárne texty, ktoré sa prostredníctvom prekladov výrazne etablujú na slovenskom knižnom trhu a popri tradičných žánroch, publikáciách o počítáchoch, programovacích jazykoch, nových komunikačných metódach mapujú predovšetkým tie tematické okruhy, ktoré boli v starom režime viac či menej tabuizované: ezoterika, dispozičná prognostika, alternatívna medicína, alternatívne formy výživy, scientistické i rôzne iné náboženské smery a pod. Samostatnú kapitolu tvoria reklamné žánre vo všetkých svojich formách a podobách: krátke televízne spotty, bannery na internetových stránkach, printové reklamy, bilbordy a pod.

Prenos informácií sa, prirodzene, nezaobídze bez svojho inherentného transferového média – jazyka a reči. Ich prostredníctvom sa explicitne šíria informácie v tom najširšom zmysle slova v obidvoch komunikačných módach – verbálnom i neverbálnom a implicitne sa prenášajú aj nové kultúrne aspekty, iná hodnotová orientácia, iné videnie sveta. Vplyv cudzích kultúr sa u nás naplno prejavil práve preto, že sa preberal nereflektované. Bol pozorovateľný v trendoch nového životného štýlu, latentnej zmene tradičnej hodnotovej orientácie, komercionalizácií všetkých oblastí života, vrátane kultúrnej sféry ako takej, ale hlavne jej mediálnej zložky. Programy televíznych stanic zaplavili rôzne reality show, nekonečné pseudoromantické seriály, americké sitkomy, ezoterické či astrologické relácie, televízne veštenie, nočné erotické vysielania hraničiace s pornom. Klasické rozprávky – symbol našich vianočných sviatkov, vytiesnili nespočetné variácie na „santa-klausovské“ témy. Stručne povedané, stali sme sa vďačnými príjemcami rôznych foriem importovaných kultúrnych fenoménov, ale i pseudokultúrneho módneho braku. Jedna zo zložiek vyššie uvedenej binárnej opozície – globalizácia, sa v pragmatickej rovine premietla do vnútornej opozície na osi „in – out“. V kurze bolo všetko, čo imitovalo mediálne prezentované kultúrne vzorce a americký životný štýl. Zrazu sme oslavovali Valentína, Deň matiek, Deň otcov (čo by samo o sebe nebolo zlé, veď prečo si neuetiť partnera či rodiča), horšia bola prehnana (a tým často i kontraproduktívna), komercionalizácia týchto nových sviatkov. Štruktúra vysokoškolského štúdia sa diferencovala na bakalársky a magisterský stupeň (čo opäť nemusí byť v dlhodejšom horizonte negatívom), ale problém bol v tom, že profilu absolventa – bakalára spočiatku chýbala bližšia špecifikácia a jeho uplatnenie na pracovnom trhu bolo viac než otázne. Uniformita sa prenesla i do promočných aktov v podobe jednotných čiernych talárov a čapíc v typický americkom štýle. Stavovská hrdosť absolventa si zaslúži aj vizualizáciu, ale prečo mechanicky preberať tradície

inej kultúry a nebudovať svoju vlastnú, ktorá by reprezentovala napr. aj typ ukončeného vysokoškolského vzdelania? Nakoniec – a to je tiež porevolučné „importované“ nôvum – si každá väčšia firma buduje svoj jednotný vizuálny štýl patriaci ku firemnej kultúre (corporate identity) so všetkými vonkajšími atribútmi (logo a/alebo logotyp, farba, uniforma) i súborom externých a interných pravidiel, ktorými sa riadi ich vystupovanie smerom navonok, ale aj vnútrosfiremné vzťahy.

2.1 Prejav globalizácie v jazyku

Globalizačné a unifikáčne trendy sa však najvýraznejšie prejavili v jazyku. V 90. rokoch vzniklo veľa komerčných televíznych a rozhlasových staníc i printových médií, ktoré nás jazyk zaplavili množstvom anglicizmov. Prienik cudzích prvkov sa týkal všetkých jazykových rovin i pragmatickej sféry jazyka. Najmarkantnejšie sa prirodene prejavil v najdynamickejšie sa rozvíjajúcej lexikálnej rovine, a to vo všetkých štýlových registroch: *termíny* (budujeme *holding*, praktizujeme *homebanking*, využívame *brainstorming*, prechádzame *checkingom*, *skrúningom*, hrozí nám *by-pass* atď.); *profesionalizmy* (*browsujeme*, *upgradujeme*, *downloadujeme* a vždy musíme niečo *sejvnúť*); *publicizmy* (organizujeme *mítiny*, *brifingy*, *unplugged koncerty*, *open-air festivaly*, *on-line kampane*, *workshopy*); *slangové* výrazy (sme *happy*, sme *down*, sme *in*, sme *out*, sme *cool*, pestujeme *image*, máme *filing*, ale nemáme *job*).

V prvej porevolučnej fáze sa anglicizmy preberali do slovenského jazyka v neadaptovanej podobe, zasahovali do jeho gramatickej stavby, narúšali paradigmy a ignorovali základné pravidlá slovenského pravopisu. Až neskôr dochádzalo k ich lexikálnej, morfológickej, fonetickej i ortografickej adaptácii (preto sme aj príklady uviedli v autentickej podobe) a tento proces je stále aktívny. L. Aszalayová (2011: 28) upozorňuje ešte na jeden – podľa nášho názoru – dosť symptomatický trend. K zaujímavému javu dochádza medzi anglicizmami, ktoré „slovenčina prevzala už dávnejšie a ktoré sa stihli ortograficky prispôsobiť. Ide napr. o slová *bigbít*, *triler*, *šoubiznis*, *plejbek*, hoci ich Krátky slovník slovenského jazyka uvádzá v tejto podobe, súčasná jazyková prax však vo väčšine prípadov uprednostňuje pôvodnú anglickú ortografiu, t. j. podoby *bigbeat*, *thriller*, *showbusiness*, *fanclub*, *playback*. Možným dôvodom tohto javu je fakt, že hoci tieto slová prenigli do slovenčiny už dávnejšie, v ostatných rokoch sa výrazne zvýšila frekvencia ich používania, čo mohlo vyvolať dojem, že boli prebraté len nedávno a nestihli ešte prejsť adaptáčnym procesom. Samozrejme, používanie pôvodnej ortografickej podoby namiesto kodifikovanej adaptovanej môže [...] svedčiť o neznalosti jazykovej normy.“ My si dovolíme uviesť, že tu zohráva úlohu i poplatnosť módnym trendom. Vplyv angličtiny, ako sme už uviedli, sa netýka len lexikálnej roviny. Jej vplyvy sú prítomné aj vo fonetike, konkrétnie v jej suprasegmentálnej zložke, kde sa jej prispôsobuje – predovšetkým v mediálnej sfére – výrazná akcelerácia rečového tempa, rytmus i melódia reči. Masívny prienik anglicizmov do národných jazykov, tzv. westernizácia jazyka a anglicizácia vo všetkých rovinách, prirodzene nie sú špecifickom Slovenska. Týmto vplyvom sú vystavené všetky európske jazyky. Zápsia s týmto globalizačným fenoménom a viac či menej úspešne sa mu bránia veľké i malé národy, veľké i malé jazyky, resp. – aby sme nepoužívali toto, ako uvádz A. Raasch (2002: 31), diskriminačné označenie – uprednostníme aktuálnejší pojem, ktorý je akronymom francúzskeho *langues modimes* s významom „menej rozšírené, menej používané v jazyku“, ku ktorým patrí aj slovenčina. Práve preto nás táto problematika zaujíma bytosťne, lebo našu slovenskú identitu budujeme v tieni ekonomickej silných národov a „veľkých“ jazykov (porovnaj Bohušová, Müglová, 2005: 14).

Angličtina ako lingua franca je podľa Raascha (ibid.) „nesmierne expanzívny a pragmatický, ale v podstate kultúrne prázdny inštrumentom

dorozumievania, teda formálnou angličtinou; naproti tomu pojmom kultúrna angličtina – *lingua culturales* – sa označuje jazyk ako jeden z národných atribútov, prvkov národnno-kultúrnej identity.“ To, čo sa teda v našich kultúrach šíri, nie je štandardná angličtina, ale „sploštený“ unifikovaný variant *Basic English*, alebo, ako ju nazýva autor Cambridgskej encyklopédie anglického jazyka D. Crystal (2003), pracovná angličtina. Pozície a ciele tejto výlučne utilitárnej komunikácie výstižne komentoval V. Šabik (2011: 134-135): „Súčasné privilegovanie anglického jazyka ako univerzálneho média (predbežne) obchodu, politiky a vedy sleduje zjednodušovanie komunikácie. Či chce, alebo nechce, v skutočnosti pluralitu kultúr redukuje na unifikát kultúr, basic English nie je Shakespeare globish, ako hovoria Francúzi (ktorí po Rimanoch ako prví pochopili, že jazyk je médium integrácie, preto sa o svoj jazyk príkladne starajú od roku 1635, keď ho inštitucionálne zverili do starostlivosti Académie Francaise). Basic English je skôr approximativná angličtina – basic American, ktorá unifikuje aj životné a kultúrne formy, takže sa čoraz častejšie všade stretávame s prejavmi monokultúry (ktorá nám už prináša aj prvé plody, ako ich symbolizuje jazyk – *cresh, crack*).“ Cez jazyk ako kultúrny jav – hoci si uvedomujeme aj jeho antropologickú dimenziu, na ktorú upozorňuje L. Vajdová (2011: 61) – a možno práve preto, sa implicitne prenáša i to kultúrne špecifické, čo dané jazykovo-kultúrne spoločenstvo charakterizuje (napr. spôsob myslenia, tendencia k určitým argumentačným praktikám, videnie reality cez prizmu kultúrne determinovaných vzorcov a pod.). Anglofónne krajinu – na rozdiel od Slovenska – patria medzi krajinu s monochrónnym myslením a nízkym komunikačným kontextom (pozri Hall, 1976). Na tomto mieste uvedieme len „pragmatické“ dôsledky, ktoré transferom implicitných kultúrnych špecifík ovplyvňujú naše „videnie sveta“. Monochrónnosť a nízkotextovosť sa v komunikácii reflekтуje v inklinácii k stručnosti a skratkovitosti. Úzko súvisí s linearitou monochrónneho myslenia, pre ktoré je typická eliminácia textovej rekurzity a argumentácie, ktorá smeruje priamo in *medias res*. V prípade basic English, t. j. už a priori niveličovanej formy komunikácie, ktorá je predmetom našich úvah, to nevyhnutne vedie k nežiaducej technokracii jazyka. Na posun k pragmatizmu našej kultúry pod vplyvom angličtiny i civilizačno-kultúrnych procesov upozorňuje E. Mistrík (2005: 56). Konštatuje, že „Pragmatizmus ako spôsob myslenia neboli sice slovenskej kultúre v minulosti cudzí, rozhodne však neboli rozšírený. Vpäť angličtiny pomohol tomu, že sa v slovenskej kultúre vo väčšej mieri ako v minulosti dostávali do popredia prvky stručnosti, vernosti faktom a empírie.“

Približne od roku 2005 sa Slovensko dostáva akoby do „*druhej fázy*“ reflektovania nových civilizačno-kultúrnych procesov. Najostrejšie hrany binárnej opozície *globalizácia – lokalizácia* sa obrúsili a živelné, nereflektované preberanie západných kultúrnych vplyvov prešlo do inej, nazvime ju, selektívnej roviny. Začalo sa hľadanie osvedčenej „zlatej strednej cesty“. Kým v prvej fáze binárnej opozície dominoval „*globalizačný pól*“ a lokalizačný sa explicitne prejavoval hálam len v obranných reakciách proti nekontrolovanému prílevu anglicizmov do národného jazyka, v tomto období je už cieľnejší príklon k „*lokalačnému*“ pólmu. Možno najsignifikantnejšie sa to prejavilo v masmediálnej sfére. Tu musíme do istej mieri súhlasíť s názorom E. Mistríka (2005: 53), ktorý konštatuje: „Ukazuje sa však, že slovenská kultúra nefunguje mimo masmediálnej masovej kultúry. Všetky procesy formovania publika, povrchnosti tejto kultúry, jej „*klipovitosti*“, jej manipulatívnosti a gýčovitosti fungujú aj v rýdzco slovenských kultúrnych činoch, nie sú len importom zvonku“ To, čo však importom nesporne bolo, sú mediálne, hlavne televízne formáty. V tejto fáze ich však už nepreberáme so všetkými cudzími, predovšetkým americkými kultúrnymi vzorcami, ale slúžia ako „*matrice*“ pre ich napíňanie vlastným „*lokálnym*“ obsahom. Máme svoje reality šou, kde sa často premieta opozícia *my – oni* už v názve. Atribútni „*naše slovenské*“ sa zdôrazňuje, že ide o prezentáciu

vlastnej šíkovnosti (napr. „naše slovenské torty“), schopnosti „malého národa“ presadiť sa vo „vel'kom“ svete (napr. Zbohom, Slovensko), ale i nadstavbových formátov nadvážujúcich na klasické reality šou, kde sa (žiaľ, cez pofidérnu optiku hraničiacu s obscénosťou) prezentuje údajne „reálny“ život na slovenskom vidieku. Máme svoje sitkomy, kde sa pri stylizácii postáv často to národné akcentuje lokálnymi dialektmi. Máme svoje obľúbené nekonečné i konečné seriály, ktorých výpovedná hodnota pokrýva celú klasifikačnú škálu, jej posúdenie však nie je predmetom našich úvah.

V otázke obrany jazyka pred „anglikanizáciou“ sa tiež hľadajú cesty rovnováhy medzi kontroverzne vyhotovenými stanoviskami: jazykovým purizmom a neregulovaným prílevom anglicizmov, ktoré často disfunkčne nahradzali anglickým pendantom aj existujúci funkčný slovenský ekvivalent. V jazykovej politike by malo ísť o vybudovanie proporčného vzťahu medzi izolovanosťou a otvorenosťou. Nakoniec, úsilie o jazykové vymedzovanie nie je v histórii slovenského národa ničím novým. Jeho korene siahajú ešte do Rakúsko-uhorskej monarchie, potreby slovenskej kultúrnej sebaidentifikácie, ktorá vyvrcholila v kodifikácii spisovného jazyka. V našej histórii existujú dva medziny, ktoré E. Mistrik (2005: 53) popisuje takto: „Rozvoj jazykovej identifikácie slovenskej kultúry naplno spustili snahy o formovanie česko-slovenského jazyka J. Kollárom a neskôr podobná cieľavedomá politika pražských vládnucích špičiek v Československej republike v polovici 20. storočia. V obidvoch prípadoch slovenská kultúra reagovala dosť prudko a cieľavedome sa snažila o oddelenie od češtiny. Vyústením boli aj silné puristické nálady v slovenskej jazykovej kultúre, tie však zostali len ako krajné polohy identifikovania sa kultúry cez jazyk.“ Na druhej strane je slovenčina otvoreným jazykom. V prvom zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka sú, podľa vyjadrenia S. Ondrejoviča, vtedajšieho riaditeľa Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave, slová z 52 jazykov. Zostáva len veriť, že aj v 21. storočí, po vyše 150 rokoch od kodifikácie slovenčiny, uchránime náš jazyk po maďarčine a češtine aj pred angličtinou a dokážeme rozumne selektovať medzi prirodzeným funkčným obohacovaním sa jazyka cudzími slovami a tým, čo je len prechodným barometrom módy.

Positívom tejto druhej fázy vo všeobecnosti je, že sa relativizuje čiernobiele videnie vo forme binárnych opozícií, ktoré vždy vedie k extrémnym polohám a civilizačno-kultúrne procesy sa začínajú vnímať nielen v ich kontrárnej, ale i inkluzívnej rovine. Deje sa tak nielen v kontexte Slovenska, skôr ide o celoeurópsky trend, ktorý je výsledkom reformačných procesov v rámci samotnej globalizácie a v terminologickej rovine vyústil do nového synkretického pojmu *glokalizácia*. Glokalizácia reflekтуje cesty hľadania balansu medzi cudzím a svojím, pričom lokálne sa tu chápe ako aspekt globálneho (porovnaj Beck, 2004: 63), alebo „znárodnovania“ globalizácie (porovnaj Koška, 2003: 3). Tento termín je už dnes bežne používaný v rôznych vedných oblastiach, aj keď pôvodne vznikol v ekonómii a marketingu. J. Rakšányiová (2009: 14) popisuje glokalizáciu „ako vzájomné pôsobenie medzi celosvetovými transnacionálnymi javmi, hodnotami a normami (t. j. globalizáciou) a lokálnou kultúrnou náplňou a prispôsobením celosvetových javov na miestne podmienky (t. j. lokalizáciou) [...]. Glokalizácia teda označuje interakciu procesu globalizácie a jeho lokálnych, príp. regionálnych dôsledkov a súvislostí [...]. Vyjadruje príznačný trend – novú multidentitu, spojenie viacerých identít a kultúrnych osobitostí obyvateľov Európy. Vtedy, podľa odborníkov, nastáva príklon k identite jedinca. Glokalizácia je makrotrend, ktorý aktivizuje aj pohyby, aké môžu ekonómiu a spoločnosť trvalo zmeniť.“

Tento trend naznačuje aspoň možné odpovede, resp. načrtáva vízie istého riešenia otázok, ktoré sme si položili na začiatku našich úvah. Potvrdzuje, že „zjednocovanie Európy môže postupovať vpred iba s národmi, nie proti nim a proti

ich legitímnym zvláštnostiam a osobitostiam, rovnako ako zasa na druhej strane sa národy začínajú učiť², že ani ony nie sú v nijakom prípade „jediné a nedeliteľné, ale že sa skladajú z veľkého množstva etnických, jazykových a regionálnych jednotiek“ (porovnaj Schulze, 2003: 323). Dichotomické videnie civilizačno-kultúrnych procesov stráca svoje opodstatnenie. Ani kultúrna identita a transnacionálnosť kultúry chápaná ako permanentný proces vzájomnej výmeny a adaptácie nemusia byť opozitnými kategóriami, pravda, len vtedy, ak adaptácia bude nástrojom kultivácie, ak pôjde o zhodnocovanie, obohacovanie, inováciu, ak sa budeme reflektovať ako príslušníci istej národnej kultúry a neasimiluje sa v cudzom prostredí. V relácii opozície národná identita – európska identita sa nám zdajú byť symptomatické slová D. Hajka (2005: 13 et possim): „Stávame sa občanmi zjednotenej Európy, ale toto občianstvo samo o sebe viedie iba k nadobudnutiu určitého životného štýlu spojeného s niektorými výhodami i zodpovednosťami, než k vlastnému podielaniu sa na kultúre, ktoréj korene tkvejú hlboko v dejinách. Ako „svoju“ kultúru si zrejme ešte veľmi dlho budú príslušníci jednotlivých európskych národov a občania Európskej únie uvedomovať predovšetkým – ak nie výlučne – kultúru svojho vlastného národa [...]. Ak môže a má vzniknúť v nejakej ďalekej budúcnosti taká európska kultúra, ktorú by bolo možné vnímať ako národnú kultúru hypotetického európskeho národa, cestu k nej budú dláždiť národné kultúry v tom zmysle, ako ich poznáme teraz [...]. Realizáciu tejto výzie však musí predchádzať starostlivosť o kultúrne dedičstvo národov ako stavebný kameň európskeho kultúrneho dedičstva. Práve v tomto zmysle má národná kultúra svoju budúenosť aj v procesoch európskej integrácie a globalizácie.“

3 Prejav civilizačno-kultúrnych procesov v translingválnej komunikácii

Popri ekonomickej, politickej a kultúrnej dimenzií uvedených procesov sa ich reflexia čoraz viac prenika aj do oblasti interlingválnej, alebo, lepšie povedané, translingválnej komunikácie – prekladu a tlmočenia. Či už skúmame transláciu ako produkt alebo proces, či sa zameriame na preklad literárnych či neliterárnych textov, alebo na tlmočenie, narázame na interkultúrny fenomén, na stret kultúr, teda na transkultúrny faktor, ktorý hrá v rozhodovacom procese prekladateľa a tlmočníka dôležitú úlohu. Pre translatológa, ale i pre praktizujúceho prekladateľa a tlmočníka je vždy zaujímavé sledovať tento stret – povedané lotmanovsky – „vlastného s cudzím“ vo všetkých jeho jazykových i sociokultúrnych prejavoch. Úvahy o translácii ako o strete jazykov a kultúr a pôsobení transkultúrneho faktora v preklade a tlmočení sú staré ako ľudstvo samo. V civilizačno-kultúrnych procesoch hrala translácia vždy dôležitú úlohu, ktorá spravidla odzrkadľovala geopolitickú, ekonomickú a kultúrnu situáciu v tom-ktorom období ľudskej civilizácie. V staroveku sice jazyk neboli predmetom vedeckého skúmania, ale človek si už od zrodu ľudskej civilizácie uvedomoval potrebu vzájomnej komunikácie. Vznik multilingválnosti najskôr vo forme lokálnych dialektov, jazykových variantov, sústavne sa meniacich významov slov v genéze historického vývoja jazyka až po formovanie sa národov s celkom odlišným jazykom a kultúrou, bol sám osebe pozitívny fakt, ale zákonite vytvoril v procese dorozumievania komunikačnú bariéru. Bez bilingválneho sprostredkovateľa a zároveň i kultúrneho mediátora nebolo možné viesť obchodné, diplomatické rokovania či vojenské výboje. Bez tlmočníka v „predpisomnom“ období, resp. neskôr bez prekladateľa, sa nemohli realizovať nielen „pragmatické“, ale ani ideologicke multilingválne kontakty. V intuitívnej rovine si už starovek uvedomoval „dvojzložkovosť“ komunikačnej bariéry. Prameňom nedorozumenia neboli len jazyk ako systémovo-lingvistický fenomén, ale aj rozdiely v hodnotových orientáciách, postojoch, tradičiach a pod., skrátka komplex faktorov, ktoré súčasná terminológia označuje ako kultúrný vzorec. Dôležitosť osvojenia si jazyka v podmienkach kultúry

cieľového jazyka si už v 7. storočí uvedomuje faraón Psammetichos I., ktorý zveril Jónom a Karerom egyptské deti vo veku 7 – 14 rokov, aby sa naučili nielen gréčtinu, ale osvojili si a internalizovali grécke tradície ako aj celé kultúrne bohatstvo tohto národa. Bol presvedčený, že len tak budú môcť vykonávať povolanie bilingválneho sprostredkovateľa, pre ktoré boli predurčené. Dlhodobým pobytom v krajinе cieľového jazyka sa egyptské deti stali objektom procesu akulturácie. Akulturácia zahŕňa najmä preberanie prvkov z inej kultúry, ako aj eliminácie, resp. modifikácie iných prvkov. Zatiaľ čo Egyptfánia uznávajú kultúrnu pluralitu, ktorú by sme v dnešnej terminológii mohli označiť aj za princíp *kultúrneho relativizmu*, pozná starovek aj opačný postoj. Antický Rím napríklad uplatňuje antagonistický princíp *etnocentrizmu*. Rimania praktizovali etnocentrizmus, pretože považovali všetky etniká (predovšetkým Keltov a Germánov) za barbarov a ich kultúru, v porovnaní s kultúrou Ríma, za menej cennú. Koexistencia obidvoch postojov – jazykového relativizmu i etnocentrizmu – nebola špecifíkom antiky a jej reziduá sú pozorovateľné i dnes v tendenciach „dominancie a subsidiarity“ v relácii veľkých a malých jazykov a kultúr.

Transkultúrny faktor v preklade reflektoval aj raný stredovek (Hieronymus či Konštantín Filozof pri preklade evanjelií). Hoci má preklad sakrálnych textov svoje špecifika, dá sa na ich príklade či už Hieronyma pri preklade Biblie z gréčtiny do latinčiny (tzv. Vulgaty), alebo neskôr Konštantína Filozofa (preklad evanjelií do prvého slovanského liturgického jazyka – staroslovenčiny) dokumentovať úzke prepojenie jazyka s kultúrou. Preklady Biblie predstavovali vždy aj istý (kultúrne podmienený) výklad Svätého písma a šírenie kresťanstva ideologickou cestou. Z teoretického hľadiska priniesli zaujímavé poznatky výskumu problému preložiteľnosti a nepreložiteľnosti v raných slovanských koncepciách prekladu (porovnaj S. Mathauserová, 1989: 147 et possim). Napokon, preklad Biblie do vzdialených jazykov a kultúr najlepšie odráža problémy, ktoré spôsobuje transkultúrny faktor v preklade aj dnes (pozri Krupa, 2004: 71 et possim).

V kulturologickom chápaní v koncepcii Konštantínovho a Metodovho prekladu evanjelií sa objavuje dôležitá téza preložiteľnosti, vyplývajúca zo spoločenskej potreby doby, ktorá prekonáva tézu antickey gréckej kultúry o nepreložiteľnosti (s prekladom z a do gréčtiny sa nepočítalo – nebola spoločenská potreba). Pri preklade sa sice vyskytli isté, nazvime ich modernou translačnou terminológiou, straty (napr. pri preklade slova *aster*, ktoré je mužského rodu, ako *zvezda*, ktorá je ženského rodu, sa stráca alegorický význam slova *anjal*). Tieto straty sa však vyvážujú ziskom – obohatením slovanského jazyka. Na príklade prekladu evanjelií do staroslovenčiny sa pregnantne odhaľuje poslanie prekladu ako prostriedku, ktorý napomáha rozvoju vlastnej kultúry. S. Mathauserová (1989: 151) v tomto kontexte uvádzá: „Tento prvotný zreteľ k potrebám spoločnosti, pre ktorú sa prekladá, sa zdá byť najväčším vkladom, aký táto činnosť môže priniesť: preložiteľný obsah prehmočiť a nepreložiteľné previesť v podobe tvorivého princípu, t. j. podnietiť domácu tvorbu k vlastnému rozvoju. Pripraviť tak prostredie, v ktorom sám preklad cudzieho textu ožije a vrastie do domácej pôdy, aby vydával vlastné plody.“

Translácia zohrávala a zohráva spoločensky veľmi významnú úlohu pri transfere ideologických, kultúrnych hodnôt i ľudského poznania ako takého. Medzijazyková a transkultúrna výmena informačných obsahov, nová interpretácia reality súvisiaca s prekladateľským idiolektom translácie, ale v neposlednej miere i mocenské záujmy zadávateľov translačnej činnosti a nimi často determinované prekladateľské stratégie, vytvárali z translačnej činnosti aj nástroj ideologického či mocenského zápasu. V období renesancie stihol tento osud Martina Luthera, ktorý sa vo svojom preklade Biblie pokúsil o voľný preklad kresťanského posolstva tak, aby bolo prístupné nielen klerikom, ale i bežnému človeku. Luther bol presvedčený o priamej ceste človeka k Bohu prostredníctvom Biblie, bez zásahov či dokonca

cenzúry cirkevnej moci. Narušil tým monopolné postavenie cirkvi v interpretácii Božieho posolstva a tým si znepríateliel cirkevných hodnostárov. Oveľa fatálnejšie dôsledky mala translačná činnosť pre Williama Tyndalea, ktorý bol za voľný preklad piatich kníh Mojžisových, a teda za „neúctivé“ zaobchádzanie s Božím slovom, odsúdený na smrť.

Obraz o prekladateľských stratégiah v minulosti reflektujú aj výroky významných filozofov. Napríklad Nietzsche (1974: 137 in: Baker (ed.), 1998: 241) sa vyjadril o Horáciom preklade gréckych textov do latinčiny ako o forme okupácie. Latinskí prekladatelia totiž nielenže vynechávali kultúrne špecifické prvky, pridávali rímske alúzie, ale aj sa vydávali za autorov textov a preklady šírili ďalej ako texty vlastné. Metódami prekladu sa zaoberal aj teológ F. Schleiermacher (in: Baker, ed., 1998: 242), ktorý sa v prednáške z roku 1813 o rozdielnych metódoch prekladania vyjadril, že sú iba dve metódy: bud' prekladateľ autora rešpektuje a priblížuje k nemu čitateľa, alebo rešpektuje čitateľa a posúva k nemu autora, aj keď v podstate ide o repliku Cicerónových téz v opozícii *ut orator – ut interpres*.

Systematické skúmanie prekladu a tlmočenia ako transkultúrneho fenoménu však nemá v teoretických výskumoch dlhú tradíciu. V 50. – 60. rokoch 20. storočia nachádzame v teoretických publikáciach o preklade len sporadicky zmienky o dôležitosti vzťahu kultúry a prekladu, prevládajú však lingvistické alebo literárnovedné prístupy ku skúmanej problematike, ktoré sa viac sústrediajú na vnútrotextové faktory prekladu. Až v 70. – 80. rokoch 20. storočia sa kultúrnym aspektom v preklade začína venovať systematickejšia pozornosť. Preklad, najmä preklad literárnych textov, sa vníma nielen ako súčasť medziliterárnej, ale aj medzikultúrnej komunikácie (I. Even-Zohor, G. Toury, M. Snell-Hornbyová, K. Reissová, Ch. Nordová, S. Bassnettová, A. Lefevere, J. Lambert). V translatologickom výskume sa teda berú do úvahy aj mimotextové faktory (autor, autorský zámer, príjemca, realita, tradícia), ktoré nepopierateľne vplývajú na konцепciu prekladateľa i na použité prekladateľské metódy a postupy. Translatológia sa začína chápať ako interdisciplinárna veda a pohľad na preklad sa rozširuje aj na oblasť sociolingvistiky, v ktorej sa prejavuje záujem o štúdium kultúrno-spoločenskej podmienenosť používania jazyka, jeho pragmatickej a sociálnej funkcie i porozumenie a interpretácia významov v sociokultúrnom kontexte, ako aj výskumov v oblasti kultúrnej antropológie (E. Sapir, B. L. Whorf) a sociálnej antropológie (B. Malinowski). Semioticko-komunikačné chápanie prekladu ako interkultúrneho (neskôr transkultúrneho) javu, demonštrované lotmanovskou opozíciou *my – oni*, je vlastné aj slovenskej vede o preklade, ktorá sa rozvíjala hlavne v 70. – 80. rokoch minulého storočia. V tom čase už bola etablovaná nitrianska prekladateľská škola, ktorá sa formovala ešte v 50. rokoch minulého storočia. Metodologické východiská jej hlavných protagonistov – teoretika prekladu A. Popoviča a jazykovedca, literárneho teoretika F. Mika – sú dodnes aktuálne a aj po vyše päťdesiatich rokoch slúžia v translatológii ako inšpiračný zdroj pre nové výskumy a aplikáčné možnosti. Odkazy na práce obidvoch nestorov nitrianskej prekladateľskej školy nachádzame aj v najvýznamnejšej translatologickej encyklopédii *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (M. Baker, ed., 1998) a vo výkladovom slovníku základných translatologických pojmov *Dictionary of Translation Studies* (Shuttleworth – Cowie, 1997: 112). Autori v hesle *Nitra School* ich považujú za predchodcov manipulačnej školy a ako dôležité znaky ich výskumu uvádzajú: a) dôraz na zachovanie umeleckej hodnoty diela; b) výskum možností zachytania výrazových vlastností obsiahnutých v texte; c) dôležitosť výrazového posunu ako všeobecného prekladového javu; d) uvažovanie o preklade v súvislosti so širším pojmom metatext. Okruhy vedeckého záujmu A. Popoviča a F. Mika uvádzame preto, že svojimi prácami výrazne predbehli dobu. Je v nich zakódované moderné myšlenie o preklade, ktoré zdôrazňuje

myšlienku, že prekladateľovo rozhodovanie sa sice odohráva na úrovni textu, ale za ním sú aj širšie makrokontextuálne, resp. kulturologické súvislosti. A. Popovič (1983: 184-185) rozpracoval vo svojej teórii komunikácie veľmi progresívne chápanie prekladu ako interkultúrnej komunikácie, keď zaviedol pojmy ako *medzipriestorový činiteľ v preklade*, *faktor kultúry v preklade*, „*kreolizácia“ kultúry v preklade*, *čas kultúry v texte prekladu*, „*domáca“ kultúra v preklade*. Opiera sa pritom o semiotiku a semiotické pojmy, ktoré zaviedol ruský semiotik J. Lotman. Aplikuje ich na model literárnej komunikácie, keď popri prekódovaní a prekladovosti za rozhodujúceho činiteľa priebehu literárnej komunikácie považuje *vzájomný pomer medzi dvoma kultúrnymi systémami*. Popovič (1971:30) ho podľa ruskej semiotickej školy vyjadruje ako „*kreolizáciu*“ dvoch textov rozdielnych kultúr, pri ktorých ide zároveň o kombináciu dvoch štruktúr na sociálnej rovine. Túto teóriu ďalej rozvíja (ibid.: 106) v časti o medzikultúrnom faktore v preklade, keď typologicky podľa Lotmana rozlišuje tri pozície vzťahu kultúry originálu a kultúry prekladu nasledovne:

- a) *aktivita vonkajšieho prostredia je silnejšia ako aktivita vnútorného prostredia,*
- b) *aktivita vnútorného prostredia je silnejšia ako aktivita vonkajšieho prostredia,*
- c) *dochádza k vyrovnaniu napäťia medzi vonkajším a vnútorným prostredím.*

Pod vnútorným prostredím rozumie situáciu príjemcu, jeho kultúrny kód, schopnosť zaradiť fenomén prekladu do domáceho kontextu. Pod vonkajším prostredím chápe identifikáciu faktov za hranicou vnútorného prostredia, vzťah komunikátu k cudziemu prostrediu. Úlohou prekladateľa je vyvažovať toto napätie. Ak sú medzipriestorové dimenzie v preklade priveľké, vtedy príjemca pocituje tento vzťah ako *exotizmus* a dodáva, že to nemusí platiť len na kultúry vzájomne odlišné geograficky, historicky a sociokultúrne (Orient – Európa), ale aj na kultúry, ktoré geograficky nie sú vzdialené (napr. slovenská a albánska kultúra). Pojmy *exotizácia* (zámerné vnášanie prvkov cudzej kultúry), *naturalizácia* (vnášanie prvkov domácej kultúry), *kreolizácia* (proporčné zastúpenie prvkov domácej a cudzej kultúry) sa ukázali ako nosné aj v ďalších rokoch translatologického výskumu na Slovensku a ďalej sa rozvíjali najmä v oblasti štúdia dejín prekladu literárnych textov v Ústave svetovej literatúry SAV v Bratislave (K. Bednárová, D. Sabolová, L. Vajdová, M. Kusá, B. Suwara), ale i v prácach ďalších významných slovenských translatológov (napr. J. Rakšányiová, J. Vilikovský, B. Hochel, F. Koli, A. Keniž a iní).

Ak sa na tieto pojmy pozrieme cez prizmu súčasných civilizačno-kultúrnych procesov, zistíme, že v mnohých aspektoch vykazujú spoločné znaky s triádou *globalizácia – globalizácia – lokalizácia*.

3. 1 Globalizačné trendy

Pre globalizačné trendy je z translatologického hľadiska príznačné, že potláčajú aktivitu vnútorného prostredia a prioritizujú aktivitu vonkajšieho prostredia. V rovine textotvornej i sociokultúrnej sa to manifestuje v:

- *westernizácii cielového jazyka* – v našich podmienkach sa to týka predovšetkým prílevu anglicizmov a amerikanizmov do slovenčiny
- *anonimizácií východiskového textu* – pseudooriginály
- *kryptonizácií cielového textu* – skryté preklady
- *dekulturalizácií východiskového i cielového jazyka* – unifikácia, neutralizácia, internacionálizácia.

Kedže o nefunkčnom a často i nekontrolovanom prieniku anglicizmov a amerikanizmov sme už podrobnejšie hovorili v predchádzajúcej časti, teraz sa sústredíme na ostatné tri globalizačné vplyvy. Pod *anonimizáciou východiskového*

textu rozumieme fenomén, ktorý pod vplyvom kvantitatívneho nárastu multilingválneho informačného toku priniesol zmeny v textotvorbe z hľadiska originálu (ako východiskového textu) a nadväzne i textotvorby prekladu (ako cieľového textu). Týmto fenoménom je čoraz častejší posun od originálu k pseudooriginálu. V súčasnosti sa takmer každý oficiálne vydaný text (napr. v rámci EÚ) stáva potenciálnym originálom pre preklad do rôznych jazykov, takže prekladateľovi sa do rúk dostáva text, ktorý je už sám prekladom. Je prirodzené, že v pseudoorigináli mohlo dôjsť k nežiaducim posunom v mentálnej rovine (vyplývajúcich z viacnásobnej interpretácie textu) i v rovine jazykovej (vyplývajúcich z lingvistickej inkongruencie rôznych jazykových systémov) a prekladateľ je tak nútený poradiť si s prekladom z druhej ruky. Týka sa to i všetkých reklamných textov, propagačných brožúr, prospektov, návodov na použitie, ktoré sú určené pre globálny trh. Prekladateľ sa tak často ani nedopátra, v ktorej z krajin originálny text vznikol.

Princíp anonymity je typický aj pre *kryptORIZÁCIU cieľového textu*. Ide o skryté preklady, ktoré navonok vystupujú ako originály. Ide predovšetkým o publicistické texty rôzneho druhu, i keď najfrekventovanejšie sú správy tlačových agentúr. Tieto texty majú často fragmentárny charakter (preložené a použité sú len časti textov, napr. pre potreby redaktorov v oblasti publicistiky pre tlačové a audiovizuálne médiá). Zahraničné diskurzy sa preberajú prostredníctvom doslovného prekladu najmä z angličtiny (napr. *stay with us* preložené ako *Zostaňte s nami* na konci správ, alebo modifikácie anglických fráz *Have a nice day* ako *Majte pekný deň/večer, See you later* ako *Vidíme sa, resp. Vidíme sa neskôr* a pod.

Dekulturalizácia sa v translácii týka obidvoch pracovných jazykov (východiskového i cieľového) a ich produktu (translátu). Originálny text prospektívne vytvorený pre príjemcov z rôznych jazykových kultúr (máme tu na mysli informatívne texty v intenciách textovej klasifikácie K. Reissovej), vykazuje isté tendencie k schematizácii jazyka. V rovine lexičkovo-syntaktickej je to napr. internacionálizácia lexiky, neutralizácia syntaktických konštrukcií a pod. Na vyšších textových rovinách ide o isté „neutralizačné“ prvky v kultúrne podmienených rozdieloch, napr. v argumentačnej štruktúre odborného textu, v žánrovo-textových konvenciách, verbalizačných technikách, v tzv. intersiotických transformáciach (neverbálne prvky textu), v layoute a pod. Tieto neutralizačné techniky sú vlastne internacionálnym „pre-editingom“ originálneho textu.

Internacionalizácia prekladového textu je nôvum, ktoré priniesla globalizácia. Prekladateľa nútia využívať kultúrnu kompetenciu – t. j. schopnosť identifikovať, verbalizovať a reflektovať kultúrne špecifika východiskového textu a transferovať ich do cieľového jazyka – v opačnom garde: informatívne texty „dekulturalizovať“, t. j. preložiť ich v kultúrne nezávisлом „neutrálnom“ štýle. Práca prekladateľa sa tak čoraz viac približuje práci editora, resp. technického redaktora, ovládajúceho tzv. „technical writing“. V rovine cieľového textu (translátu) má tlak zvonka viaceré príčiny. Môžu to byť napr. integračno-politicke dôvody, ako je to v prípade prekladu inštitucionálno-právnych textov. Tu ide o diktát predpisov a konvencii Európskych inštitúcií, ktoré sa implantuje do prekladu inštitucionálno-právnych dokumentov Európskej únie. Aj keď v prípade legislatívy EÚ ide o preklad textu „internacionálneho práva“, ktoré má svoju vlastnú terminológiu, predsa vzniká problém, ako adaptovať politické a občianske zákony EÚ a harmonizovať ich s naším právnym systémom tak, aby sa terminologicky odlišila národná slovenská legislatíva od medzinárodnej legislatívy EÚ. Práve z týchto dôvodov sa neodporúčajú substitučné prekladateľské postupy a preferujú sa exotizačné stratégie, napr. vo forme kalku (porovnaj Škrilantová, 2005: 131-141). Tlak Európskej komisie sa demonštruje aj v zásahoch do ortografickej roviny. Napr. písanie malých a veľkých písmen v názvoch inštitúcií podľa predpisov Európskej únie (vo viacslovných názvoch inštitúcií sa každé slovo názvu píše veľkým

začiatočným písmenom), čo je v rozpore s normami slovenského pravopisu. Požiadavky EÚ teda stojí vyššie ako požiadavky normatívnosti slovenského jazyka a z nej vyplývajúcej prekladateľskej stratégii. Tento jav sa z prekladov dostáva potom aj do publicistiky a všeobecne pôsobí subverzívne na výklad slovenských pravidiel. Príčiny otvorenosti voči cudzej kultúre v prekladoch pre masmédiá spočívajú do značnej miery v komericalizácii (amerikanizácii) nášho života, diktáte trhu i zadávateľov a hlavne v prvej fáze pôsobenia globalizácie aj v módnosti preberania západných vzorov (obdiv k cudziemu). Pri preklade úžitkových textov je exotizácia skôr výsledkom neprofesionality a nekompetentnosti prekladateľa a zadávateľa. Avšak bez ohľadu na príčinu vede submisivita voči tlaku vonkajšieho dominantného prostredia k jazykovej i kultúrnej nivelizácii, k subštandardizácii prekladu, ktorú A. Popovič (1983: 228) definuje ako „preklad, ktorý nedodržuje pravidlá umeleckého prekódovania originálu. Vzniká vtedy, ak prekladateľ nemá dostatočnú odbornú prípravu, alebo individuálne pracovno-psychologické dispozície. Subštandardný preklad neplní špecifickú literárnu funkciu. V krajinom prípade plní len informatívnu funkciu vzhľadom k originálu, alebo úzko pragmatickú funkciu z hľadiska čitateľskej objednávky. Na rovine lexicálnej, morfológickej a syntaktickej sa prejavuje jeho šablónovitosť a nevýraznosť, na rovine textu ako podinterpretovanie, t. j. nepochopenie ideových a estetických vlastností predlohy, alebo ako výrazová nivelizácia textu. Teoreticky ich možno označiť ako nulový štýlistický postoj, pretože prekladateľ ničím neobohacuje domácu literatúru. Väčšia možnosť výskytu subštandardného prekladu je v próze, než v poézii, a to predovšetkým v próze podliehajúcej vplyvu komercionalizácie. Náročnejší čitateľ vníma takýto preklad ako deformáciu originálu, teda vyslovene ako nekvalitu.“

Uvedená Popovičova charakteristika je sice zameraná na umelecký preklad, ale pokojne sa dá aplikovať aj na iné žánre či typy textov. Oveľa znepokojujúcejši je však fakt, že ani po takej dlhej dobe nestratila nič zo svojej aktuálnosti. Naopak. Individuálne prekladateľské zlyhanie, v ktorom videl Popovič príčiny „subnormy“, sa rozrástlo do kolektívnych zlyhaní, pretože subnorma sa paradoxne – pod vplyvom civilizačno-kultúrnych procesov – stala v mnohých textových žánroch normou. Aby sme však nepodľahli čiernobielemu videniu, je potrebné uviesť, že internacionálny „pre-editing“ originálneho textu v istej rovine uľahčuje prácu prekladateľa – prinajmenšom v zmysle jednoduchejšej tvorby lexikografických prekladateľských databáz a rozšírenia strojového prekladu.

3.1. 2 Lokalizačné a glokalizačné trendy v translácii

Pre lokalizačné trendy je typické, že posilňujú aktivitu vnútorného prostredia a potláčajú aktivitu vonkajšieho prostredia. V textovej a sociokultúrnej rovine sa manifestujú v:

- *lokálizácia* – tlak zvonka
- *regionalizácia* – tlak zvnútra (renesancia subštandardných foriem)
- *glokalizácia* – vyrovnanie tlaku vonkajšieho a vnútorného prostredia

Etablovanie sa lokalizácie ako adaptačnej prekladateľskej stratégie je eklatantným príkladom stretu kultúr v komerčnej sfére. Bolo len otázkou času, kedy si zadávatelia (a možno i samotní prekladatelia) uvedomia, že empruntovanie cudzích kultúrnych prvkov (napr. v reklamných textoch), môže byť na domácom trhu kontraproduktívne. Na rozdiel od lokalizácie je regionalizácia skôr výsledkom tlaku zvnútra. Tento „antiglobalizačný“ fenomén sa prejavuje predovšetkým v ústnej komunikácii a metaforicky by sa dal nazvať renesanciou subštandardných foriem jazyka, sociolekta, regiolekta a dialektu. V psychologickej rovine predstavuje istú obrannú reakciu proti prílišnej anglikanizácii a univerzalizácii jazyka, ktorá vyplýva

z potreby zachovať si národnú identitu v širokom zmysle slova, ale aj potrebu identifikovať sa s nižšou „územnosociálnou“ štruktúrou, napr. regiónom. Subštandardné formy jazyka nachádzajú tak výraznejšie zastúpenie aj na fórách, ktoré boli donedávna doménou spisovného jazyka – napr. pri obchodných rokovaniach a kultúrnych podujatiach menej oficiálneho rázu. Keďže ide často o bi-, resp. multijazykové podujatia, komunikáciu zabezpečujú tlmočníci. Na rozdiel od umeleckého prekladu, kde majú jazykové variety funkciu – spravidla sa využívajú na charakterizáciu postáv – však prekladateľ musí hľadať analogické štýlistické prostriedky v cieľovom jazyku a cieľovej štruktúre. V tlmočení subštandardné prvky jazyka nie sú akcidenciálne, ale výlučne funkčne relevantné a v cieľovom jazyku sa často „neutralizujú“, t. j. nahradzajú sa prvkami spisovného jazyka. Pre tlmočníka – vzhľadom na procesuálne špecifická jednorazovej ústnej komunikácie – sú však tieto variety mimoriadne dôležité v receptívnej fáze. Obrazne povedané, tlmočník nehľadá ekvivalentný pendant londýnskeho regiolektu Lízy Doolittle v slovenčine, ale nevyhnutne mu musí rozumieť. Zároveň je používanie subštandardného jazyka úzko späté s kultúrou daného regiónu, intendované alebo podvedome charakterizuje postoj rečníka k výpovedi (a občas i jeho sociálny status), a tým sa stáva pre tlmočníka dôležitým anticipačným faktorom.

Glokalizačné trendy sa rovnako ako v translácii kreolizačné postupy usilujú proporčne rozložiť napäťie medzi vonkajším a vnútorným prostredím, to znamená, napäťie medzi cudzím a svojím riešiť kompromisom. J. Rakšányiová (2009: 14) uvádza, že „Glokalizácia je aj kompromisná aktivita jedincov vystavených globalizácii a vedomých si svojich lokálnych ukotvení. Konkrétnym príkladom môže byť aj dôsledné vyžadovanie etiket na výrobkoch a návodoch na používanie v domácom jazyku, odmietanie anglicizmov/amerikanizmov a tvorba vlastných pomenovaní, ale aj preferovanie domáceho jazyka ako rokovacieho jazyka medzinárodných kongresov.“

Stratifikáciu pojmov *globalizácia* – *glokalizácia* – *lokálizácia* v rovine translačných činností výstižne charakterizuje A. Huťková (2011: 73) takto:

Globalizácia	Glokalizácia	Lokálizácia
Zdôrazňovanie východiskovej kultúry, preberanie hotového	Akceptovanie východiskovej kultúry	Popieranie východiskovej Kultúry
Akomodácia, ignorovanie špecifík cieľovej kultúry	Akceptovanie cieľovej kultúry	Uprednostňovanie (v maximálnej miere) cieľového prostredia, adaptácia
Internacionalizácia, Exotizácia	Hľadanie rovnováhy (kreolizácia)	Naturalizácia, „znárodenie“

Prikláname sa k názoru mnohých slovenských translatológov (porovnaj napr. J. Rakšányiová, A. Huťková, M. Štefková a iní), že translácia ako proces sústavného vyrovnanenia napäťia medzi cudzím a svojím, je glokalizačným javom par exellance. Tieto javy vyplývajúce z dynamického vývoja civilizačno-kultúrnych procesov sa odražajú aj v dynamike vývoja slovenskej translatológie v porovnaní s vývojom tejto disciplíny vo svete. V ďalšej časti štúdie sa preto zameriame na tieto javy. Položíme si otázku, aké pozitíva a negatíva vnesli civilizačno-kultúrne procesy do slovenskej i svetovej translatológie a ako sa prejavovali:

1. Prekonanie izolovanosti vedeckého poznania

Retardačným faktorom v rozvoji slovenskej translatológie bola izolovanosť vedeckého poznania, pod ktorou rozumieme absenciu možnosti operatívnej výmeny poznatkov a skúseností medzi „Východom“ a „Západom“ z politických či ideologických dôvodov. V smere Východ – Západ vládlo v podstate až do prelomového roku 1989 politicky motivované informačné embargo. V smere Západ – Východ šlo skôr o prirodzené embargo spôsobené jazykovou bariérou. Publikácie autorov východného bloku (až na malé výnimky) v angličtine, nemčine či francúzštine absentovali, a tak sa bádateľom zo západu problematizoval prístup k týmu poznatkom. O životoschopnosti slovenskej translatológie a ambícii našich vedcov presadiť sa vo svete svedčí fakt, že využili aj krátke „pootvorenie sa svetu“ v období Pražskej jari, t. j. v roku 1968. Jednou z mála platform, z ktorých „hlás“ najvýznamnejších predstaviteľov nitrianskej prekladateľskej školy A. Popoviča a F. Mika prenikol aj za hranice Slovenska, bola medzinárodná konferencia FIT s názvom *Preklad ako umenie*. Konala sa v máji 1968 v Bratislave a z nej vyšiel v roku 1970 zborník materiálov pod názvom *The Nature of Translation*. Jeho editorom bol známy teoretik prekladu James Holmes a spolueditormi boli Frans de Haan a Anton Popovič. V zborníku bol uverejnený Mikov príspevok *Teória výrazu a preklad* vo francúzštine (*La théorie de l'expression et la traduction: 61–77*) a Popovičov príspevok v angličtine (*The Concept „Shift of Expression“ in Translation Analysis: 78–87*). Hoci išlo o fragmenty z rozsiahleho diela obidvoch bádateľov, práve vďaka týmto štúdiám sa zapísali do povedomia medzinárodnej vedeckej komunity. Celkovo sa však obetou totalitného režimu, ktorý vystaval politické a jazykové bariéry, stala paradoxne veda, ktorej imanentnou súčasťou je prekonávanie lingvistických i kulturologických bariér. V rámci objektivity je však potrebné zmieniť sa o jednom zaujímavom fenoméne, ktorý akoby „prepolarizoval“ súčasné translatologické myslenie v relácii Východ – Západ. Kým naša (a vzhľadom na spoločný historický vývoj i česká) translatológia sa naplno otvorila svetu a reflekтуje i preberá „západné“ teórie na úkor prehodnocovania a reflektovania vlastných (výnimky potvrdzajú pravidlo), súčasné „západné“ translatologické teórie – hlavne v rovine kulturologických a sociologických aspektov – objavujú i tvorivo rozvíjajú to, čo bolo v prácach Popoviča a Mika naznačené už v 70. rokoch minulého storočia. A že išlo o skutočne na danú dobu nové, inšpiratívne a originálne podnety, zdôrazňuje aj Ubaldo Stecconi vo svojej recenzii na preklad Popovičovej knihy *Teória umeleckého prekladu* do taliančiny (2006), ktorú uverejnil v časopise Target (2007: 173–177). Stecconi vyzdvihuje pozitíva tejto knihy a vyjadruje ľutosť, že zatiaľ nevyšla v angličtine – jazyku, ktorý má vo vedeckej komunite najvyšší dosah. Podotýka, že aj po desaťročiach, ktoré prešli od jej prvého vydania, je stále vedecky podnetná. Kladie si otázku, v čom spočíva jej aktuálnosť a vidí ju v dvoch dôvodoch: „buď bol Popovič, podobne ako Leonardo, génius, ktorý predbehol svoju dobu, alebo sa translatológia odvtedy príliš dopredu neposunula.“ (ibid., 174). Odpoveď na túto rétorickú otázkou prenehávame odbornému čitateľovi a pridávame ešte jednu, tentoraz s kritickým podtónom do vlastných radosť. K „lokálizačným trendom“ vyzýva napr. A. Keniž (2012: 191), ktorý konštatuje, že „v rámci slovenskej národnej prekladovej kultúry sa môžeme, a dokonca musíme, chváliť veľmi slušnou prekladateľskou tradíciou, hoci nie najdlhšou, a možno ani najkvalitnejšou, ale svojou ... môžeme a musíme sa pri uvažovaní o preklade opierať o vlastnú slovenskú, konkrétnie nitriansku prekladateľskú školu, čiže sa nepotrebuje bohvieako obzerať inam.“ Ak už sme takí otvorení voči cudzemu, prečo sa „Západom“ neinšpirujeme aj v znovuobjavovaní toho nášho?

2. Prechod od interdisciplinarity k transdisciplinarite

Ďalšou brzdou dynamiky vývoja translatológie v jej konštitučnom období bola aj izolovanosť vedných odborov. Bez kontaktu s inými vednými odbormi nebola translatológia schopná skúmať taký mnohoaspektový jav, akým je translačná činnosť. Aj tento rozmer translatologického výskumu si slovenská translatológia uvedomovala už v 70. rokoch 20. storočia, keď k *Stručnému výkladovému registru termínov* vo svojej knihe *Teória umeleckého prekladu* (1975: 273) Popovič píše: „Uvádzajú sa v ňom (rozumej vo výkladovom registri termínov, pozn. autoriek) termíny používané na systémové chápanie problémov prekladateľského procesu a textu. Niektoré termíny vznikali na pôde teórie prekladu, iné v súvislosti s interdisciplinárnym štúdiom prekladateľskej problematiky. V takom prípade sa termíny z jednotlivých príbuzných disciplín transplantovali na pôdu teórie prekladu s tým, aby získali špecifické zaradenie. Fundovaný teoretický a experimentálny výskum sa však v translatológii naplno rozvinul až v ostatných desaťročiach 20. storočia. Mnohé prírodovedné i spoločenskovedné odbory prešli v tom čase zmenuou paradigmy. Tento pojem zaviedol americký vedec T. S. Kuhn (1995: 10) a charakterizuje ním také ontologické štádium, v ktorom veda dosiahne hraničný bod a vyčerpá sa vo svojom konceptuálnom vývoji, takže ju musia nahradíť nové teórie s novým vedeckým inštrumentárom, pomocou ktorého sa dosiahne graduálne nový stupeň poznania. Neodmysliteľným charakteristikom tohto procesu je interdisciplinariita. Rozvoj translatológie skutočne naštartovalo interdisciplinárne prepojenie so spoločensko-vednými odbormi, napr. psychológiou, sociológiou, ale až integrácia prírodovedných „transdisciplinárnych“ odborov (napr. neurofyziológie do výskumu tlmočenia alebo umelej inteligencie do prekladu) opäťovne naštartovali vyčerpanosť bádateľskej dynamiky. Neostáva nám iné, len súhlasit s tvrdením B. Suwary (2008: 33), že „čoraz presvedčivejšie pôsobí aj predstava, že hranice medzi disciplínami nie sú v podstate teoretického, ale skôr historického pôvodu, a teda sa musia prekračovať, posúvať a modifikovať. Výskumu takto vnímanej problematiky už nepostačí opakovane vyzdvihovaná a spochybňovaná interdisciplinariita. Transdisciplinariitu Suwara vysvetľuje tým, že „kompetencie, ktoré človek získa v jednej disciplíne, nepostačujú pri riešení úloh, definovaných transdisciplinárne (ibid.). Suwara v súvislosti s odlišením *trans* – od *inter* – cituje Zeidler-Janiszewske, ktorá tvrdí, že „na rozdiel od interdisciplinárnosti, ktorá nevedie k redefinovaniu pola bádania, aktívna transdisciplinariita – ak ide o problémy, ktoré sa nedajú riešiť v rámci jednotlivých disciplín – konštituuje nové bádateľské pole“ (Suwara, 2008: 33, cit. podľa Zeidler-Janiszewska, 2006: 10).

3. Diferenciácia translačných činností

Akceptácia prekladu a tlmočenia ako dvoch samostatných translačných činností so všetkými špecifikami ich procesuálnych charakteristík a realizačných podmienok, rozhodne nie je „výdobytkom“ civilizačno-kultúrnych procesov. Je výsledkom prirodzenej, postupnej diferenciácie na základe rozširovania poznatkov o translácii, a to od 50. rokov minulého storočia (dovtedy bolo tlmočenie považované len za inú realizačnú formu prekladu). Akceleračným momentom, ktorý potvrdil rozdielnosť obidvoch transferových činností, však boli závery interdisciplinárnych a neskôr transdisciplinárnych výskumov. Do tohto výpočtu sme tento fakt zaradili preto, že sa tlmočeniu ako samostatnému druhu transferu (aspoň v rovine súdnych tlmočníkov) dostalo v novom miléniu legitimizácie i priamo v novele zákona o *Znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch* z roku 2004. Zákon oddeluje prácu a zvlášť vymedzuje kompetencie súdneho tlmočníka a súdneho prekladateľa. Tento fakt sa zohľadňuje aj pri certifikácii súdnych tlmočníkov a prekladateľov – ak by

chcel adept získať certifikát pre obidve translačné činnosti, musel by sa podrobiť dvom samostatným odborným skúškam.

4. Etablovanie nových žánrov tlmočenia

Migračné pohyby, ktoré sú vo veľkej miere dôsledkom globalizácie, rozšírili škálu žánrov tlmočenia o *komunitárne tlmočenie* – až do 90. rokov 20. storočia sa špeciálne služby, ktoré spadajú do jeho rámca, subsumovali pod súdne tlmočenie. Zlomovým momentom pre emancipačné snahy komunitárneho tlmočenia bola veľká medzinárodná konferencia venovaná problematike tohto druhu tlmočenia v Toronte (1995) a neskôr vo Vancouveri (1998). V tomto období sa presadil aj názov *Community interpreting*. V tomto žánri ide výlučne o tlmočenie pre jednotlivcov, resp. malé skupinky ľudí, ktorí sa ocitli v krízovej situácii. Môže ísť o „existenčnú krízu“ (migranti, utečenci hľadajúci azyl), zdravotné problémy (osoby cudzej štátnej príslušnosti neovládajúce jazyk danej krajiny, ktorých momentálny zdravotný stav si vyžaduje lekársky zárok), nečakané krízové situácie (napr. dopravná nehoda na území cudzieho štátu). Komunitárni tlmočníci sú často aj osobami prvého kontaktu pri trestnej činnosti cudzích štátnych príslušníkov, alebo naopak, v situáciach, v ktorých sa cudzinci stali obeťami trestného činu.

Migračné vlny spôsobili výrazný nárasť ďalšej špecifickej formy tlmočenia – *tlmočenie svadobných obradov*. I keď nejde o nový tlmočnícky žáner, nôvum je fakt, že kým do 90. rokov 20. storočia bolo toto tlmočenie len veľmi sporadickou formou interkultúrnej komunikácie, v súčasnosti zaznamenalo taký stúpajúci trend, že by sa jeho špecifikám mala viac venovať aj teória tlmočenia.

V 90. rokoch sa začalo presadzovať tzv. *remote interpreting* (konferenčné tlmočenie prostredníctvom videa), ktoré narušilo klasickú lokálnu a temporálnu jednotu komunikačného reťazca (rečník, tlmočník, publikum na jednom mieste v rovnakom čase). Využívalo sa na tlmočenie konferencií prenášaných prostredníctvom videa alebo televízie a na prelome tisícročia sa zdalo, že nový tlmočnícky žáner má veľkú budúcnosť. S odstupom desaťročia sa však ukazuje, že dislokácia miesta a času medzi rečníkom, publikom a tlmočníkom veľmi negatívne ovplyvňuje procesuálny priebeh tlmočenia a obľúbenosť remote interpreting klesá. Pre svoju hospodárnosť a operatívnosť sa hlavne v komerčnej sfére čoraz častejšie využíva ďalší druh tlmočenia – *telefonické tlmočenie*, ktoré sa v ostatnom období stalo prirodzeným sprievodným znakom globálnej komunikácie. Modifikáciou tlmočenia z listu je tzv. *web-screening tlmočenie*, t. j. tlmočenie z digitálne prezentovanej databázy (porovnaj W. Kutz, 2010: 71). Vďaka oveľa intenzívnejšej výmene kultúrnych produktov sme zaznamenali nárasť tlmočenia v divadelnej oblasti, pre ktorý Y. Griebelová (1999: 13) zaviedla pojem *translásia v divadle*. Translásia je ako hyperonymum pre obidve translačné činnosti už v translatológii obsadený, Y. Griebelová ho zrejme zvolila zámerne, pretože zastrešuje všetky druhy transferu v oblasti divadla: rezumujúci preklad divadelnej hry, titulkovanie, simultánne tlmočenie a paralelný dvojjazyčný scenár divadelnej hry. Tento v súčasnosti čoraz frekventovanejší tlmočnícky žáner by si tiež zaslúžil väčšiu pozornosť zo strany translatológov.

5. Rozšírenie žánrovej palety prekladových textov

V predchádzajúcich častiach sme už uviedli, že pod vplyvom civilizačno-kultúrnych procesov, predovšetkým neutichajúceho informačného toku, sa výrazne zvýšil záujem o neumelecké texty – a keďže pochádzajú z iných kultúrnych prostredí – nadväzne aj o ich preklady. Náš knižný trh tak doslova zaplavili rôzne publikácie popularizujúce vedu a encyklopédie. Prekladmi zväčša anglickej, resp. americkej provenienčie, sa do vlastnej domácej produkcie textov importoval dosiaľ takmer neznámy fenomén –

odborný text sa metaforizuje, dostávajú sa doňho prvky expresivity, zážitkovosti, akoby sa postupne strohý vedecký štýl posúval k štýlu publicistickému. Tento jav sme zatiaľ pozorovali len v ústnej interlingválnej komunikácii u rečníkov z USA. V podobných intenciach, aj keď v inom kontexte, uvažuje aj V. Biloveský (2011: 53): „Aj keď sa nám to možno na prvý pohľad nezdá, popularizujúce texty môžu pôsobiť na spôsoby spracovávania poznatkov vedeckého poznania a výskumu, a tým aj meniť štýl textov pôvodne písaných v slovenskom jazyku a v neposlednej miere aj určovať úroveň slovenčiny a formovať vokus slovenského čitateľa“.

V rovine umeleckých textov sa v súčasnosti výrazne etabluje preklad pre audiovizuálne médiá. Pod audiovizuálnym prekladom rozumieme všetky modality intersemiotického transferu, ktorý súčasne využíva dva komunikačné módy – vizuálny a akustický (preklad dialógových listín, dabing, titulkovanie, voice over a pod.), pričom ako výsledok prekladateľského procesu môže mať audiálnu, ale aj printovú podobu. Tento druh prekladu zaznamenáva v súčasnosti obrovskú konjunktúru, a to predovšetkým v médiách. E. Gromová a E. Janecová (2012: 141) uvádzajú, že dabované alebo otitulkované produkty tvoria takmer 80% celkovej televíznej produkcie. Zaujímavé sú aj štatistické údaje L. Hruškovej (2011: 89), ktorá vo svojej štúdie *Televízny dabing – umenie alebo komercia?* poskytla ilustračný prehľad programov troch naj sledovanejších slovenských televíznych stanic v hlavnom vysielači. Výsledky ukázali, že napr. 29. 3. 2010 odvysielala verejnoprávna televízia dva slovenské a 5 zahraničných audiovizuálnych diel. Komerčná televízia Markiza odvysielala 6 zahraničných a 2 slovenské audiovizuálne diela a komerčná televízia JOJ 3 zahraničné a 3 slovenské diela. E. Janecová (2011: 23) zase konštatuje, že „v ostatnom období je zvýšený záujem o titulkovanie, hoci na Slovensku vždy dominoval dabing. Titulkovanie sa čoraz viac využíva v preklade pre kinofilmov a DVD a v televízii pri transfere dokumentárnych žánrov. Túto dôležitú oblasť prekladateľskej činnosti však zatiaľ slovenská translatológia reflektuje len vo forme parciálnych štúdií a odborných článkov – ucelená monografická publikácia, ktorá by mapovala teoretické východiská i špecifiku audiovizuálneho prekladu v praktickej rovine, chýba.“

4 Postavenie translátora na Slovensku v kontexte civilizačno-kultúrnych procesov

Po roku 1989 sa aj na Slovensku stáva bilingválne sprostredkovateľstvo tým, čo W. Wills nazýva „big business“ (porovnaj Wills, 1998: 145). Kvantitatívny nárast potreby translačných služieb však často nekorešponduje s ich kvalitatívnym vzostupom. Konkurenčné prostredie sa ešte len začalo vytvárať a dopyt po prekladateľských a tlmočníckych službách je taký veľký, že pracovný trh pokryl všetko: vysokú profesionalitu, priemernosť i diletantstvo. V tomto období vznikol celý rad prekladateľských agentúr s rôznou odbornou úrovňou. Tie, ktorých riaditelia poznali špecifiká translačnej činnosti a uvedomili si dôležitosť kvalitných prekladateľských a/alebo tlmočníckych služieb, sa na podmienky trhového hospodárstva adaptovali pomerne rýchlo a vybudovali si vlastný okruh klientely (porovnaj Kramerová, 1996: 112-116). Profesijné neprípravené agentúry, ale predovšetkým súkromní podnikatelia a rôzne organizácie ako objednávateľia translačných služieb však bud' vychádzali z jednoduchej, ale scestnej premisy, že každý, kto ovláda cudzí jazyk, je zároveň aj dobrým prekladateľom a tlmočníkom, alebo ich zlákala predstava rýchleho zisku a rozhodli sa pre kvantitu na úkor kvality. Výsledkom takého prístupu boli transláty, ktoré občas nespĺňali ani základnú funkciu bilingválneho sprostredkovateľstva – preklenutie komunikačnej bariéry. Analogická situácia bola aj v oblasti druhej translačnej činnosti - tlmočenia. Na jednej strane sú tu kvalitní tlmočníci, ktorí sa po roku 1989 regrutovali z dovtedu najväčších

zamestnávateľských organizácií MON (Medzinárodná organizácia novinárov – konferenčný servis) a BIS (Bratislavská informačná služba). Rozdelenie spoločného štátu v roku 1993 otvorilo pre erudovaných tlmočníkov nové pole pôsobnosti pre vrcholové, diplomatické a rokovacie tlmočenie – protože v bývalej ČSFR boli spravidla potreby vrcholového tlmočenia (a nakoniec i prekladu) saturované z českej strany. Na druhej strane akoby tlmočenie vďaka svojim procesuálnym špecifikám – jednorazovosti recepcie a pominuteľnosti orálnych výstupov – poskytovalo ešte väčší manévrovací priestor pre diletantizmus. Profesiou tlmočníka sa občas zastrešovali všetky možné druhy sprievodcovských (i tzv. sprievodcovských) služieb s otáznou jazykovou a neraz i obsahovou náplňou.

Situácia na trhu práce s prekladateľskými a tlmočníckymi činnosťami sa začala postupne kryštalizovať až na prelome tisícročia. Začal sa proces, ktorý by sa dal metaforicky nazvať „oddelením zrna od pliev“. Prekladateľské agentúry, ktoré nemali dostatočne fundované odborné zázemie, neboli schopné odolávať zvýšenému konkurenčnému tlaku a postupne zanikli. Tie, ktoré v konkurenčnom boji obstáli, sa výraznejšie profilujú a zvyšujú nároky na kvalitu odvádzaných služieb. Súkromní objednávateelia si čoraz viac uvedomujú, že šetrenie na úkor kvality je krátkozraké a v konečnom dôsledku môže negatívne ovplyvniť ich komerčnú činnosť so zahraničným partnerom. Častejšie sa začali obracať na prekladateľské agentúry, ktoré si už svojou odbornou kompetenciou získali isté renomé a pri výbere tlmočníkov sa viac začali zaujímať o ich jazykovú (a žiaľ, skôr výnimočne i translatologickú) kompetenciu.

Pristupové rokovania a nakoniec vstup Slovenska do Európskej únie, iniciovali nový výrazný dopyt po translačných službách. Európska únia so svojimi diverzными orgánmi sa v ostatných desaťročiach stala najväčšou medzinárodnou zamestnávateľskou organizáciou na trhu prekladateľských a tlmočníckych služieb.

Translačná činnosť sa vo svetle civilizačno-kultúrnych procesov dostala – z hľadiska jej kvality – do ambivalentnej pozície. Na jednej strane vyvolal dopyt po prekladateľských a tlmočníckych službách zvýšený záujem o cudzie jazyky a nadväzne aj o štúdium translatológie. Tento študijný odbor ponúkajú viaceré univerzity vo všetkých graduálnych formách, ale otvárajú sa aj špecializačné, postgraduálne formy, ktoré umožňujú vzdelanie v odbore translatológie absolventom nelingvistických študijných smerov. Na pracovný trh sa tak dostáva čoraz viac absolventov vybavených odbornými kompetenciami, ktorí zaručujú kvalitný prekladateľský alebo tlmočnícky výkon. K väčej profesionalizácii translačných služieb nespore prispel i vznik nových profesijných združení, napr. SSPOL (Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry), SSPUL (Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry), alebo SAPT (Slovenská asociácia prekladateľov technickej literatúry). Na druhej strane je tu silný globalizačný tlak zvonku, ktorý unifikáciou jazyka, internacionálizáciou terminológie a vytváraním textových polofabrikátov núti prekladateľa postupovať mechanicky, často na úrovni doslovného prekladu, nevyužívať stratégie vyžadujúce kreativitu, ktoré si osvojil počas štúdia, ale empruntovať, kalkovať, generalizovať, jednoducho povedané – globalizovať. Tento trend sa najmarkantnejšie prejavuje v prekladoch inštitucionálnych textov pre EÚ. V rovine právnych textov konštatujú tento jav J. Rakšányiová a M. Štefková (2013): „na medzinárodnej úrovni zaznamenávame pri preklade právnych textov posun od klasického prekladateľského postupu porovnania pojmových systémov, stanovenia ekvivalencie a výberu funkčného ekvivalentu k *zovšeobecneniu* a používaniu *hyperonymických širokých ekvivalentov*. Zatiaľ čo sa klasický prekladateľ právnych textov pohyboval pri použíti klasických prekladateľských stratégii na osi *exotizácia* [...] a *naturalizácia* [...] vykazujú nami skúmané texty vysokú mieru *zovšeobecnenia*, ktoré nevychádza z východiskového

jazyka či právneho systému, ale z prekladu na úrovni slova namiesto pojmu.“ Technokratický prístup k prekladu sa netýka len právnych textov, ale *ceteris paribus* sa prenáša na všetky inštitucionalizované textové žánre publikované v rámci EÚ. Analogicky redukciu klasických prekladateľských stratégii sú i klasické kritériá hodnotenia prekladu postavené v tomto type textov na hlavu. Nivelizačný preklad ignorujúci normy cieľového jazyka sa stal záväzným štandardom a adekvátny preklad rešpektujúci špecifík cieľového jazyka i kultúry neakceptovateľným translátom, t. j. vlastne subštandardom. Na tomto mieste zostáva len súhlasiť so slovami A. Keniža (2012: 189-190), ktorý konštatuje: „Za každou lexicálnou jednotkou sa v konečných dôsledkoch skrýva idiomatická, historická a každodenná skúsenosť istej society. Aj keď designácia a denotácia korešpondujúcich slov v dvoch jazykoch môžu byť totožné, ich konotácie, t. j. celá zážitková a myšlienková atmosféra slova a siet jeho asociácií, môže byť značne odchodená a protichodná. Ak teda napríklad preberieme istý termín v origináli zaradený do istého terminologického systému s celou jeho závislosťou od neho a miestom v ňom a s celou jeho konotačnou atmosférou, v našom prostredí sa stáva mŕtvym, ničím nemotivovaným a zväčša nezrozumiteľným, tobôž, ak sa preberajú celé prefabrikáty a jazykové šablóny. Tým nechcem naznačovať návrat k úplnému purizmu, ale zdôrazniť rozumnú mieru preberania a kalkovania, či doslovného prekladu, pričom tieto postupy sa len sotva dajú chápať ako preklad v pravom zmysle slova“.

Globalizačné tlaky tohto druhu sú však pozorovateľné aj pri preklade iných neinštitucionalizovaných (spravidla neumeleckých), ale, žiaľ, už i umeleckých textových žánrov. Za všetky uvedieme prekladateľskú skúsenosť A. Keniža, ktorému zadávateľ nedovolil preložiť titul knihy McEwana *Solar* kreatívnymi prekladateľskými postupmi, ktoré by vychádzali z motivačného zázemia románu a vytvorili by tak u čitateľa cieľového textu zodpovedajúce asociácie. Vydavateľstvo však zastávalo názor, že titul sa musí zachovať v origináli, argumentujúc tým, že v Nemecku a Francúzsku vyšiel román pod pôvodným názvom *Solar* (porovnaj Keniž, 2012: 191). Tento postreh uvádza autor v článku s príznačným názvom: *Preklad ako tvorivé interpretačné umenie versus preklad ako komerčná činnosť*. Na margo unifikačných a globalizačných trendov, technokracie, komercializácie i dehumanizácie prekladateľskej činnosti, konštatuje: „prekladateľská veľkovýroba sivej bruselskej literatúry zasiahla Európu ako mor a v mnohom negatívne ovplyvnila tradičné myslenie o preklade aj v našom kultúrnom prostredí, v ktorom funguje slovenská národná prekladateľská kultúra [...]. Preto si treba, podľa môjho názoru, uvedomiť, že akékoľvek predpisy, príkazy a obmedzenia, nech prichádzajú odkiaľkoľvek, kolidujú s touto snahou a poškodzujú záujem nášho slovenského kultúrneho spoločenstva, keďže preň je životnou potrebou rozvíjanie kultúrnej pamäti, kontinuity a identity“ (*ibid.*).

Civilizačno-kultúrne procesy nemajú dosah len na kvalitu translačných služieb, ale i na povolanie prekladateľov a tlmočníkov. Angličtina ako *lingua franca* – zatial prinajmenšom vo sfére odbornej a obchodnej komunikácie – vytláča potrebu interjazykového a interkultúrneho sprostredkovateľstva. Na medzinárodných multikultúrnych fórách je spravidla jediným konferenčným jazykom a predpokladá sa, že každý z účastníkov tento jazyk aktívne ovláda. Fakt, že často je to len ilúzia a mnohí zainteresovaní zistia, že svoju cudzojazyčnú kompetenciu precenili, na veci veľa nemení. Nedostatok sebareflexie pri posudzovaní vlastnej jazykovej úrovne potvrdzujú i skúsenosti z krajín, kde má výučba angličtiny oveľa dlhšiu tradíciu – napr. Švédsko. Angličtina je tam súčasťou mediálneho priestoru, pretože mnohé filmy a zahraničné relácie sa vysielajú v angličtine so švédskymi titulkami. Možno aj preto Švédi pred vstupom do EÚ nepovažovali tlmočenie do materinského jazyka za potrebné. Svoje jazykové nedostatky si však uvedomili pri rokovaniach a keď sa

schvaľoval zákon o rybolove, vlastné jazykové limity ich donútili žiadať o tlmočníkov (porovnaj Kutz, 2010: 100). Objektívne však treba povedať, že jazyková vybavenosť – v porovnaní s nedávnou minulosťou – „otváraním sa svetu“ – neporovnatelne vzrástla. Netýka sa to len angličtiny, ale i ďalších západných jazykov – nemčiny, francúzština a španielčina. Kurikulárne moduly vzdelávacích inštitúcií, napr. pre manažérov, sú nastavené tak, aby zvládli priamu komunikáciu bez mediátora a osvojili si nielen jazykové, ale aj interkultúrne špecifická germanofónnych či frankofónnych krajín. Nakoľko sa im darí tento ambiciozny cieľ naplniť, si netrúfame posúdiť, ale vzhľadom na naše dlhorocné skúsenosti v interkultúrnej komunikácii, sme presvedčené, že skepticizmus je tu na mieste. Expanzii angličtiny na uvedené fóra sa sotva dá zabrániť a nadobúdanie jazykových znalostí treba len podporovať. Profesionálnu translatologickej činnosť však negatívne ovplyvňuje iný fenomén. Je to prílišná ústretovosť voči cudziemu, neochota, či dokonca neschopnosť správnych orgánov brániť sa globalizačným tlakom a preberať cudzie na úkor domáceho, a to i vtedy, keď to vôbec nie je potrebné. Niekedy vzniká dojem, akoby správne orgány nielen podliehali tlaku zvonka, ale zvnútra iniciovali rozhodnutia, ktoré v konečnom dôsledku odsúvajú prácu translátora na vedľajšiu koľaj a občas i dehonestujú jeho spoločenský status. Na jedno z takých rozhodnutí upozorňujú „vo forme etického otáznika či výkričníka“ aj J. Rakšányiová a M. Štefková (2013): „Klasickým príkladom globálneho textu je Apostil (Apostille, Apostila), ktorý sa definuje ako *Osvedčenie vydané príslušným orgánom štátu, ktorý je zmluvnou stranou Haagskeho dohovoru*. Verejnú listinu opatrenú apostilom, možno použiť bez ďalšieho overenia na území ktorejkoľvek inej zmluvnej strany dohovoru a pred akýmkoľvek jej orgánom [...]. Podľa pokynov Ministerstva vnútra už matriky nemusia vyžadovať preklad apostilu, čo môže signalizovať, že globalizácia bude potláčať potrebu interlingválneho prekladu.“ V podobných intenciách, ale o iných „prechmatoch“ legislatívy, vrátane kritiky do radov translatologickej obce, hovorí V. Šabík (2011: 135): „Globálny trh [...] postupne vyrádza prekladateľa, pokúša sa zaobísť aj bez tlmočníka. Sotva možno predpokladať, že obchádzanie a eliminácia sféry translácie bude znamenať aj obohacovanie komunikácie v zmysle literárnom, estetickom či duchovnom, ba vôbec medziľudskom. (O eliminácii prekladateľa paradoxne svedčí u nás už vyše desaťročie oficiálne presadzovaná citačná norma, ktorá pojem prekladateľa jednoducho nepozná, hoci sleduje byrokraticky rigidnú „precíznosť“ uvádzania prameňov – úradnícke evidenčné číslo ISBN – takú podrobnosť by sme inde hľadali len veľmi ľažko, tu sa porušuje dokonca autorský zákon. Bez uvádzania prekladateľa nám bibliografický údaj vsuggerúva, že klasik I. Kant napísal po slovensky Kritiku čistého rozumu. Nie menej zarážajúce je, že túto „normu“ rešpektujú dokonca predstaviteľia vedeckej translatológie.“

Napriek prvým avízam o postupnej eliminácii povolania prekladateľ a tlmočník sa tieto pesimistické vízie – aspoň v blízkej budúcnosti – rozhodne nenaplnia. To, čo však hrozí bezprostredne a čo je výsledkom civilizačno-kultúrnych procesov, je istá „devalvácia“ translačných činností. Vyplýva z reálneho a už teraz aktuálneho poklesu dopytu po klasických formách prekladu a tlmočenia. Kým donedávna bol doménou umeleckého prekladu transfer literárnych diel, dnes sa do popredia dostáva dabing a titulkovanie. Odborný preklad v klasickom slova zmysle vytláčajú neumelecké textové žánre s výrazným zastúpením tzv. úžitkových textov, rôznych návodov na použitie, etiket, manuálov, prospektov a pod. Rozširuje sa druh veľmi pragmatickej transferovej textotvornej činnosti, ktorá je známa pod nie veľmi lichotivým prívlastkom „jazykový priemysel“ (language industry).

Podobná situácia je aj v tlmočení, hoci sa neprejavuje až tak vypuklo. Aj v tejto oblasti transferu v celoeurópskom meradle klesá žiadanosť klasického konferenčného tlmočenia a nárast potreby komunitárneho tlmočenia.

Slovo „devalvácia“ sme dali do úvodzoviek zámerne. Nemáme tu totiž na mysli otázku kvality prekladu ani náročnosť samotnej transferovej činnosti (vedľ napr. preklad pre audiovizuálne médiá si vzhľadom na technické obmedzenia môže vyžadovať väčšiu kreativitu prekladateľa, ako preklad satiry). Nakoniec, každý translát bez ohľadu na textový žáner, môže byť vyhotovený kvalitne a kultivované, alebo nekvalitne, insinie. Pod devalváciou skôr rozumieme istý – popovičovský povedané – „negatívny posun od prekladu“, ako – povedané slovami A. Keníža – „artefaktu, sociofaktu i mentefaktu“ k účelovým mechanistickým a technokratickým textotvorným postupom. Tieto sa zaobídú bez ukotvenia transferenda do širších spoločensko-kultúrnych súvislostí, bez intra a extralingvistickej analýz, bez rešpektu k čitateľovi cieľového textu a degradujú tak prekladateľa na technického „pisára“. Aj keď diktát trhu musíme chtiac či nechtiac, akceptovať, nesmieme dopustiť, aby si absolventi translatologickej štúdia či profesionálni prekladatelia prestali uvedomovať rozdiel medzi prekladom a redakčnou úpravou, adaptáciou či imitáciou, aby v nových translačných softvéroch videli všetkých, ale len pomôcku, aby v preklade a tlmočení prestali vidieť interkultúrny fenomén a seba ako sprostredkovateľov medzi jazykmi a kultúrami.

5 Záver

V našej štúdii sme predstavili transláciu vo svetle civilizačno-kultúrnych procesov v národnom i nadnárodnom kontexte. Naše úvahy sa týkali výlučne pragmatickej roviny, pretože na objektívne vedecké zhodnotenie ešte nedozrel čas. Z textových analýz a použitých príkladov však jasne vyplýva, že translácia sa v zložitom vývoji civilizačno-kultúrnych procesov mení tak, ako sa dynamicky mení spoločnosť. Civilizačno-kultúrne procesy posledných rokov prinášajú javy, ktoré v minulosti neboli také vypuklé. V súčasnom spoločenskom kontexte ich preto treba opäťovne reflektovať vo všetkých súvislostiach. Iba holistický prístup nám môže priniesť celostnú predstavu o stave a vývoji translácie v ostatnom období významných spoločenských zmien a dať nám víziu jej smerovania.

Použitá literatúra

- ASZALAYOVÁ, L.: Pomer anglicizmov a amerikanizmov pri preklade neliterárnych textov. Dizertačná práca. Nitra: FF UKF, 2011. 126 s.
- BAKER, M. (ed.): Routledge Encyclopaedia of Translation Studies. London-New York: Routledge, 1998.
- BECK, U.: Čo je globalizácia?: omyly globalizmu, odpovede na globalizáciu. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2004. 189 s.
- BEDNÁROVÁ, K.: Dabing ako spôsob prenosu jazykovej komunikácie. In: Panoráma. Zborník filmových statí, 1979, č. 2, s. 30-36.
- BERRY, J. W.: Acculturation as Varieties of Adaptation. In: Padilla, A. (ed.): Acculturation: Theory, Models and Some New Findings. Boulder: Westview Press, 1980, s. 9-25.
- BERRY, J.W., POORTINGA, Y.H., SEGER, M., BREUGELMANS, A.CH., SAM, D.L.: Cross-cultural Psychology. Research and Applications. Cambridge, Cambridge University Press, 2002, 456 s.
- BILOVESKÝ, V.: Translatologické podnety doby. In: Preklad a kultúra 3. Bratislava: SAV – Ústav svetovej literatúry, 2011, s. 49-55.
- BOHUŠOVÁ, Z.: Fonetika – kreativita – preklad. In: Preklad a tlmočenie 5. Banská Bystrica: FF UMB, 2003, s. 173-182.
- BOHUŠOVÁ, Z. – MÜGLOVÁ, D.: Tlmočenie na osi medzi globalizáciou a regionalizáciou. In: Odborná komunikácia v zjednotenej Európe III. Banská Bystrica – Praha: UMB – JTP, 2005, s. 7-17.

- BROUČEK, S. et al.: Základní pojmy etnické teorie. In: Český lid, 78, 1991, č. 4, s. 237-252.
- BUDIL, I. T.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Praha: Triton, 2003.
- CRYSTAL, D.: The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- DELABASTITA, D.: Translation and Mass Communication: Film and Translation as Evidence of Cultural Dynamics. In: Babel, 34, 1989, č. 4, s. 193-218.
- DEMLOVÁ, E.: Sociolingvistické, psycholingvistické a kulturologické problémy výzkumu a výuky překladatelů a tlumočníků. In: Lingua et Communicatio in Sphaera Mercaturae. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003.
- DOHALSKÁ-ZICHOVÁ, M.: Technika a kultura reči při výuce tlumočníků. In: Acta Universitatis Carolinae. Translatologica Pragensia, vol. 6. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 213-217.
- FIODOROV, A. V.: Vvedenije v teoriju perevoda. Moskva: Izdatel'stvo literatury na inostrannych jazykach, 1958.
- FLOTOW, L. von: Translation and Gender. Translating in the Era of Feminism. Manchester – Ottawa: St. Jerome Publishing, 1997.
- FOUSSIER, G.: Ein glückliches (W) Ehepaar, Deutsche und Französen. Stuttgart: Kohlmann, 1991.
- FUKUYAMA, F.: The End of History and the Last Man. New York: Vintage Books, 1992.
- GAŽOVÁ, V.: Perspektív kulturologie. In: Acta culturologica, zv. 10. Bratislava: FF UK, Katedra kulturologie, 2003.
- GEERTZ, C.: Interpretace kultur. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- GRIESSEL, Y.: Translation im Theater. Die mündliche und schriftliche Übertragung französischsprachiger Inszenierungen ins Deutsche. Frankfurt am Main: P. Lang, 1999.
- GROMOVÁ, E. – MŰGLOVÁ, D.: Interkulturologická kompetencia vo vyučovaní translácie. In: Preklad a tlmočenie. Banská Bystrica: UMB, 2002, s.101-108.
- GROMOVÁ, E. – JANECKOVÁ, E.: Preklad audiovizuálnych textov na Slovensku – prekladateľské kompetencie a odborná príprava. In: Preklad a kultúra 4. Nitra – Bratislava: FF UKF – SAV, 2012, s. 135-144.
- HAJKO, D.: Akú budúcnosť má národná kultúra v procesoch európskej integrácie a globalizácie? In: Globalizácia súčasnej slovenskej spoločnosti. Nitra: UKF, 2005, s. 9-17.
- HALL, E. T.: Beyond Culture. New York: Anihor Books, Doubleday, 1976.
- HARTL, P. – HARTLOVÁ, H.: Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000.
- HATIM, B. – MASON, I.: Discourse and the Translator. London-New York: Longman, 1990.
- HAWKES, T.: Strukturalismus a sémiotika. Brno: Host, 1999.
- HOCHEL, B.: Preklad ako komunikácia. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.
- HOLMES, J. S. - HAAN, F. de – POPOVIČ, A. (eds): The Nature of Translation. The Hague – Paris: Mouton, Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 1970. 232 s.
- HÖNIG, H. G.: Verstehensoperationen beim Konsekutivdolmetschen, psycholinguistischen – gehirnphysiologische Grundlagen, psycholinguistische Modellbildungen und didaktische Konsequenzen. In: Text can Text. Band 7, Heft 3/4, 1992, s. 145-167.
- HRUŠKOVÁ, L.: Televízny dabing – umenie alebo komercia? In: Tvorivé prekladateľské reflexie. Umelecký preklad v teórii a praxi. Brno: Tribun EU, 2011, s. 88-115.

- HUŤKOVÁ, A.: Globalizácia a lokalizácia v interkultúrnej komunikácii. (Globalizácia, lokalizácia, glokalizácia ... a translácia?) In: Od textu k prekladu VI. Praha: JTP, 2011, s. 69-79.
- JANECOVÁ, E.: Preklad pre audiovizuálne médiá v kontexte slovenskej teórie, kritiky a didaktiky prekladu. In: Prekladateľské listy 1. Teória, kritika, prax prekladu. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012, s. 22-29.
- JETTMAROVÁ, Z.: Ideologie cizosti v teorii prekladu. In: Preklad a kultúra 4. Nitra – Bratislava: FF UKF – SAV, 2012, s. 34-45.
- KADE, O.: Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung. In: Fremdsprachen. Beihefte zur Zeitschrift, 1968, s. 7-124.
- KATAN, D.: Translating Cultures. Manchester: St. Jerome Publishing, 1999.
- KEESING, R. M.: Cultural Anthropology: a contemporary Perspective. New York: Holt, Reinhart and Winston, 1976.
- KENÍŽ, A.: Preklad je vždy o tom istom. In: Rády, A. (ed.) a kol.: Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov. Bratislava: Letra, 2002, s. 67-70.
- KENÍŽ, A.: Preklad ako tvorivé interpretačné umenie verus preklad ako komerčná činnosť. In: Preklad a kultúra 4. Nitra – Bratislava: FF UKF – SAV, 2012, s. 184-194.
- KOLI, F.: Poznámky k súvzťažnosti naturalizácie a exotizácie ako hodnotových a textových kvalifikátorov v preklade. In: 14 x o prekladu. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladatelů, 1998, s. 43-51.
- KOLMAN, L.: Komunikace mezi kulturami. Psychologie interkulturních rozdílů. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2001.
- KOŠKA, J.: Preklad ako znárodenie globalizácie. In: Slovak Review of World Literature Research, r. 12, 2003, č. 1, s. 1-7.
- KRAMEROVÁ, J.: Štatút konferenčného tlmočenia na Slovensku. In: JTP.2.stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín Strednej a Východnej Európy, 21-24.apríl 1994. Budmerice, 1994. Praha: JTP, 1996, s. 112-116.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: Jak si navzájem lépe porozumíme: Kapitoly z psychologie a sociální komunikace. Praha: Svoboda, 1988.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: Neverbální komunikace. Řeč pohledů, úsměvů a gest. Praha: Svoboda, 1998.
- KROEBER, A. L. – KLICKHOHN, C.: The Nature of Culture. Chicago: Chicago University Press, 1952.
- KRUPA, V.: Preklad Biblie do polynézskych jazykov ako problém interkultúrnej komunikácie. In: Gromová, E. (ed.): Preklad a kultúra. Nitra: UKF, 2004, s. 71-92.
- KUHN, T. S.: Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995.
- KUSÁ, M.: Preklad „filmových textov“ v kontexte doby. Interdisciplinárne (?) úvahy o jednom pomedzí umeleckého prekladu. In: Lepilová, K. (ed.): Text a kontext. Ostrava: Ostravská univerzita, FF, 2003, s. 39-44.
- KUSÁ, M.: Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2005.
- KUJMAUL, P.: Semantik. In: Snell-Hornby, M. et al.: Handbuch Translation. Tübingen: Staufenburg Verlag, 1998.
- KUTZ, W.: Dolmetschkompetenz. Was muss der Dolmetscher wissen & können? München: European University Press, 2010. 513 s.
- LAMBERT, J.: Auf der Suche nach literarischen und übersetzerischen Weltkarten. In: Frank, A. et al. (ed.): Übersetzen, verstehen Brücken bauen 1, Berlin: Erich Schmidt, 1993, s. 85-105.
- LEFEVERE, A.: Translation/History/Culture. London – New York: Routledge, 1992.
- LIBA, P.: Identita a tradícia. In: Globalizácia súčasnej slovenskej spoločnosti. Nitra: UKF, 2005, s. 17-33.

- LOTMAN, J. M.: O metajazyke tipologičeskich opisanij kultury. In: *Trudy po znakovym sistemam*, t. 4. Tartu, 1969, s. 460-477.
- MACHO, M.: Terminologické a metodologické východiská skúmania jazyka politického diskurzu. Volume 5 Issue 1, January 2012. ISSN 1337-8384
- MAKAROVÁ, V.: The Interpreter as an Intercultural Mediator. In: Tommola, J. (ed.): *Topics in Interpreting Research*. Turku: University of Turku, 1995, s. 51-59.
- MATHAUSEROVÁ, S.: O predočitelnosti a nepredočitelnosti v raných slovanských koncepcích prekladu. In: *Acta Universitatis Carolinae. Translatologica Pragensia III.*, 1. část. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 147-154.
- MICHELČÍKOVÁ, L.: Dištinktívne morfológické znaky legislatívnych textov inštitúcií EÚ z anglicko-francúzsko-slovenskej konfrontačnej perspektívy. Volume 5 Issue 1, January 2012. S. 23-32. ISSN 1337-8384.
- MIKO, F.: Text a štýl. Bratislava: Smena, 1970.
- MISTRÍK, E.: Je Slovensko multikultúrne? In: *Globalizácia a kultúra súčasnej slovenskej spoločnosti*. Nitra: FF UKF, 2005, s. 49-65.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. 598 s.
- MÜLLER, H.: Soužití kultur. Střední Evropa 107. Praha: Argo, 2001.
- NORD, CH.: Translation as a Purposeful Activity. Functional Approach Explained. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997.
- OKSAAR, E.: Sprach- und Kulturkontakt als Problemfeld in interkultureller Kommunikation. Modelle und empirische Betrachtungen. In: *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache*. Band 24. München: Iudicium Verlag, 1988, s. 13-45.
- PISCOVÁ, M.: K niektorým poznatkom sociologického výskumu národnej identity. In: Bačová, V. – Kusá, Z. (ed.): Identity v meniaci sa spoločnosti. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 88-98.
- POPOVIČ, A.: Poetika umeleckého prekladu. Bratislava: Tatran, 1971.
- POPOVIČ, A.: Teória umeleckého prekladu. Bratislava: Tatran, 1975.
- POPOVIČ, A. et al.: Originál/Preklad. Interpretácia terminológia. Bratislava: Tatran, 1983.
- PRŮCHA, J.: Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národnů. Praha: Portál, 2004.
- RAASCH, A.: Europäische Sprachenpolitik. In: Pavlovová, J. – Hanuljaková, H.: *Deutsch mit allen Sinnen*. Zborník príspevkov zo VI. Konferencie Spoločnosti učiteľov nemčiny a germanistov Slovenska. Bratislava: SUNG, 2002, s. 28-32.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J.: Zlato bez rozumu blato. In: *ToP* (tlumočení – preklad), 1998, 40, s. 10.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J.: „Malé jazyky“ versus lingua franca. In: Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov. Bratislava: Letra, 2002, s. 141-144.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J.: Od binárnych opozícií k prierezovému myšleniu. In: Stahl, J. (ed.): *Tlmočenie a preklad piatimi pohľadmi*. Bratislava: Ofprint, 2009, s. 3-11.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J.: Preklad ako interkulturná komunikácia. Bratislava: AnaPress, 2005.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. – ŠTEFKOVÁ, M.: Globalizačné tendencie v odbornom preklade – internacionálizácia terminológie. In: *Zrkadlá translatológie*. Prešov: FF PU, 2013 (v tlači)
- RECKER, J. I.: Teoria perevoda i perevodčeskaja praktika. Moskva, 1974.
- REISS, K.: Überlegungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik. In: *Linguistica Antverpiensia*, Vol. II. Antwerp: Rijksuniversitair Centrum, 1968, s. 369-383. 1968.
- REMİŞOVÁ, A.: K problému tolerancie a kultúrnej identity. In: *Slovenská kultúra v multikultúrnej Európe*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1998, s. 31-38.
- ROBINSON, D.: *Becoming a Translator*. London: Routledge, 1998.

- RUDA, O.: Translational terminological dictionaries of the 20th century (1945-1999). In: XLinguae. European Scientific Language Journal. Volume 5 Issue 4, October 2012, ISSN 1337-8384.
- SCHÄFFNER, Ch: Where is the Source Text. In: Wojtak-Schmidt, J. (ed.): Modelle der Translation/Models of Translation. Festschrift Albrecht Neubert. Frankfurt: Vervuert, 1997, s. 193-211.
- SCHULZE, H.: Stát a národ v evropských dějinách. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 366 s.
- SHUTTLEWORTH, M., COWIE, M.: Dictionary of Translation Studies. Manchester: St.Jerome Publishing, 1997, 311s.
- SNELL-HORNBY, M.: Tranlations Studies – Art, Science, or Utopia? In: Leuven-Zwart, K. M. van – Naijkens, T. (eds.): Translation Studies: State of the Art. Amsterdam: Rodopi, 1991, s. 13-23.
- SOUKUP, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Praha: Portál, 2000.
- STADTRUCKER, I.: K problematike práce s prekladovým textom v televízii. Interná tlač. Bratislava: Ústredie slovenských prekladateľov, 1981.
- STECCONI, U.: Anton Popovič. La scienza della traduzione. Aspetti metodologici. La comunicazione traduttiva. Milan: Hoepli 2006. 194 s. In: Target, 19, 2007, č. 1, s. 173-177.
- STRANOVSKÁ, E.: Perspektív psycholingvistiky a pragmalingvistiky vo vyučovaní cudzích jazykov. In : Xlinguae, Volume 3 Issue 1, January 2010. S. 27-31. ISSN 1337-8384.
- SUWARA, B.: O preklade bez prekladu. Bratislava: Veda, 2002.
- SUWARA, B.: Salve hypertext, vale hypertext. K perspektívam (skúmania) literatúry v nových médiach. In: Slovak Review of World Literature Research, 17, 2008, č. 2, s. 30-52.
- ŠABÍK, V.: „Na Slovensku po anglicky“. Ideológia One World. In: preklad a kultúra 3. Bratislava: SAV – Ústav svetovej literatúry, 2011, s. 133-141.
- ŠIMON, L.: Preklady z nemeckej literatúry a proces globalizácie. In: Slovak Review, 10, 2001, č. 2, s. 140-149.
- ŠKRLANTOVÁ, M.: Ekvivalencia a interpretácia – klúčové aspekty v procese prekladu právnych textov. In: Rakšányiová, J.: Preklad ako interkultúrna komunikácia. Bratislava: Anapress, 2005, s. 131-141.
- TOMÁŠEK, M.: Překlad v právní praxi. Praha: Linde, 1998.
- VAJDOVÁ, L.: Recepčná tradícia prekladu. In: Sabolová, D. (ed.): Chiméra prekladania. Bratislava: Veda, 1999, s. 76-100.
- VAJDOVÁ, L.: Preklad medzi jazykom a kultúrou. In: Preklad a kultúra 3. Bratislava: SAV – Ústav svetovej literatúry, 2011, s. 60-68.
- VAŇKO, J.: Komunikácia a jazyk. Nitra: UKF, 1999.
- VENUTI, L.: The Translator's Invisibility. London: Routledge, 1995.
- VERMEER, H. J. – WITTE, H.: Mögen Sie Zistrosen? Scenes and frames and channels in translatorischen Handeln. Heidelberg: Groos, 1990.
- VILIKOVSKÝ, J.: Preklad ako tvorba. Bratislava: Tatran, 1984.
- WELSCH, W.: Transkulturalität. Zur veränderten Verfasstheit heutigen Kulturen. In: Zeitschrift für Kulturaustausch, 45, 1995, č. 1, s. 40.
- WILLS, W.: Übersetzen und Dolmetschen im 20. Jh. Schwerpunkt deutscher Sprachraum. Saarbrücken: ASKO Europa-Stiftung, 1998.
- WREDE, O. – BROMBACHER, J.: Förderung der interkulturellen Kompetenz durch den Fremdsprachenunterricht. In: Zborník vedeckých prác z konferencie Medzinárodné vedecké dni 2002, III. Manažérské vzdelávanie a odborná príprava. Nitra: SPU, 2002, s. 850-854.

ZALEVSKAJA, A. A.: Nekotoryje projavlenija specifiki jazyka i kul'tury ispytujemych v materialach associativnych eksperimentov. In: Sorokin, Ju. A. (red.): Etnopsicholinguistik. Moskva: Nauka, 1988, s. 34-48.

ZIEDLER-JANISZEWSKA, A.: Visual Culture Studies czy antropologicznie zorientowana Bildwissenschaft? In: Texty drugie, 100, 2006, č. 4.

Words: 12 902

Signs: 97 273 [54, 1 standard pages]

Prof. PhDr. Edita Gromová, PhD.

Department of Translation Studies

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University

Štefánikova 67, 949 74 Nitra, Slovakia

egromova@ukf.sk

Prof. PhDr. Daniela Müglová, PhD.

Department of Translation Studies

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University

Štefánikova 67, 949 74 Nitra, Slovakia

dmuglova@ukf.sk

O teoretických definíciah viacjazyčných a plurikultúrnych prístupov k vyučovaniu cudzích jazykov

Jana Bírová

Anotácia

V predkladanom príspevku sa zaobráme teoretickými definíciami viacjazyčných a plurikultúrnych prístupov k vyučovaniu na hodinách cudzích jazykov. Podstatným východiskom tejto teoretickej analýzy je referenčný rámec CARAP – Cadre de référence pour les approches plurielles des langues et des cultures, ktorý vydala v roku 2011 Rada Európy. Tento dokument okrem iného slúži aj k definovaniu viacjazyčnej a plurikultúrnej kompetencie. K úvahе o teoretických definíciah týchto prístupov prispievajú aj rozliční domáci a cudzokrajní autori.

Kľúčové slová: viacjazyčná a plurikultúrna kompetencia, viacjazyčné prístupy, integrovaný jazykový prístup, jazykové prebudenie, porozumenie medzi príbuznými jazykmi, interkultúrny prístup, CARAP (Referenčný rámec viacjazyčných a plurikultúrnych prístupov k vyučovaniu jazykov a kultúr), definícia.

Úvod

Prístupy k výučbe jazykov a kultúr – viacjazyčné a plurikultúrne prístupy (approches plurielles des langues et des cultures) sú novými didaktickými trendami v jazykovej politike. Majú za cieľ vo výučbe cudzieho jazyka využívať aktivity, ktoré obsahujú viac ako jeden jazyk (Candelier et al.(1), 2011: 6). Je zvykom dávať ich do protíkladu s prístupmi, ktoré v didaktických postupoch využívajú iba jeden jazyk (napríklad vyučovanie francúzštiny). Táto koncepcia vychádza z faktu kultúnej a jazykovej diverzity Európskej únie a dáva si predsa vzťah pomôcť žiakovi vytvoriť a kontinuálne obohacovať svoju viacjazyčnú a plurikultúrnu kompetenciu. Žiaci si vo vyučovanom procese obohacujú túto kompetenciu prostredníctvom štyroch prístupov. Včasné osvojenie si živých jazykov a ich učenie sa má okrem metakognitívnych funkcií pozitívny vplyv aj na ovládanie materinského jazyka a ostatných školských predmetov. Viacjazyčné prístupy prepájajú školské predmety, a tak vytvárajú a posilňujú medzipredmetové vzťahy – vyučovanie francúzskeho jazyka prostredníctvom slovenského a anglického, interkultúrny prístup, ktorého súčasťou je multikultúrna, etická, náboženská výchova, dejepis, zemepis a iné. Prístup porozumenia medzi príbuznými jazykmi konfronтуje vždy viaceré jazyky z jednej vetvy na rôznej úrovni a v rôznych oblastiach.

Fázy teoretického výskumu

Etapa definovania konceptov viacjazyčných a plurikultúrnych prístupov spočívala v štúdiu referenčného rámca CARAP, v analýze úloh, ktoré konceptori CARAP (Candelier, 2011 (2)) pripravili a v ďalšom štúdiu zahraničnej odbornej literatúry.

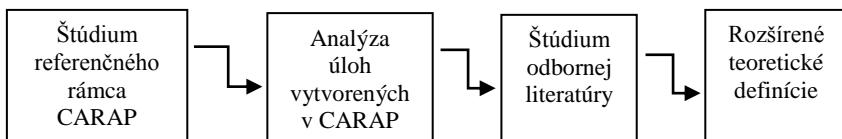

schéma: Koncepčná fáza a etapy teoretického výskumu

Prístupy rozvíjajúce viacjazyčnú kompetenciu

Viacjazyčná a plurikultúrna kompetencia sa nepochybne rozvíja prostredníctvom prístupov definovaných v CARAP. Integrovaný jazykový prístup má za cieľ rozvíjať, porovnávať, analyzovať, syntetizovať vedomosti a zapájať kognitívne procesy pri učení sa druhého cudzieho jazyka prostredníctvom prvého cudzieho alebo materinského jazyka. Prístup *porozumenia medzi príbuznými jazykmi* inicuje k čiastočnej kompetencii jazykového porozumenia, ktoré je možné uskutočňovať vďaka podobným lexikálnym jednotkám, podobným mechanizmom pri tvorbe viet, d'alej pri podobnom pravopise, príbuznej výslovnosti alebo rovnakých etymologických základoch. Prístup jazykového prebudenia inicializuje viacjazyčnú a plurikultúrnu kompetenciu a prebúdza záujem, zvedavosť a chut' učiť sa aj také cudzie jazyky, ktoré škola nemá tendenciu žiakom ponúkať. Nakol'ko kompetencia kultúrnej adaptácie je súčasťou jazykového vzdelávania, jazykovej komunikácie a socializačnej činnosti, interkultúrny prístup, ktorý je prítomný vo všetkých prístupoch a prelíná sa s nimi, má za cieľ vytvárať pozitívny a bezpredsudkový vzťah k ľuďom, ktorých nepoznáme (pozri aj Janecová, 2013: 22).

Na úvod charakteristiky prístupov treba podotknúť, že tvorec rámca CARAP označujú *porozumenie medzi príbuznými jazykmi* a *jazykové prebudenie* ako senzibilizácie a nie ako prístupy ako také (Candelier et al.(1), 2011: 9).

Model plurilingvizmu svojím obsahom a cieľom buduje u jednotlivca čiastočnú viacjazyčnú kompetenciu, „ku ktorej prispievajú všetky znalosti a skúsenosti s jazykom, resp. jazykmi, ktoré sa vzájomne prelínajú a dopĺňajú“ (Burešová, 2008: 112). Prístupy rozvíjajúce viacjazyčnú kompetenciu sa opierajú o výsledky skúmania kontrastívnej a komparatívnej lingvistiky (ak predmetom štúdia nie je sociolingvistika) a aktivizujúcich a motivačných metód.

Kontrastívna lingvistika je vedeckou disciplínou, ktorá sa zaoberá synchrónnym porovnávaním jazykových systémov. „La linguistique contrastive suppose au départ que les langues sont différentes, mais que la théorie du langage est une, et qu'elle est en outre suffisamment au point pour en permettre non seulement la description mais aussi la comparaison : cela implique que malgré l'accent mis sur la diversité des langues, on dispose d'un instrument théorique et métalinguistique assez général et assez unitaire pour rendre comparable des objets différents“ (Debyser, 1970: 32). Vychádza (Burešová, 2008: 113) z jazykového prúdu štrukturalizmu. Jej cieľom je porovnanie jazykov z lingvistickeho uhla pohľadu. Rovnako dôležitým jazykovedným východiskom integrovaného jazykového prístupu je komparatívna a kognitívna lingvistika, inšpirovaná Chomským a jeho presvedčením o potrebe štúdia jazyka, jeho vyvodzovaním z ľudskej mysele (ibid.).

Predmetom komparatívnej lingvistiky je aplikácia výsledkov výskumu (Debyser, 1970: 33), a preto sa v nej porovnávajú dva alebo viaceré jazyky nie pre účel lingvistiky, ale lingviodidaktiky. Skúmajú sa (Burešová, 2008: 144 – 116) vzájomné vplyvy cudzích jazykov aj vplyv materinského jazyka. Každému z učiacich sa vyhovujú iné postupy a stratégie. Porovnáva sa explicitne, inokedy sa prijímajú vplyvy podvedomé, a to na fonologickej, gramatickej, lexikálnej, etymologickej úrovni. Porovnávajú sa aj sociolingválne a pragmatické aspekty využívania jazykových funkcií a rečových aktov v situačných kontextoch. V komparácii sa dôraz kladie najmä na kladné prenosy z jedného jazyka do druhého, ale aj záporné interferencie. Pri osvojovaní výslovnosti a gramatiky sa častejšie prejavuje kladný prenos z cudzieho jazyka. Pri osvojovaní slovnej zásoby je kladný prenos z prvého cudzieho jazyka prekrytý interferenčnými vplyvmi materinského jazyka.

F. Debyser predpokladá, že v komparatívnej lingvistike sa skúmatelia budú zaoberať inými problémami pri učení sa cudzieho jazyka a inými problémami pri

osvojovaní si materinského jazyka – z čoho vychádza aj potreba psycholingvistického štúdia, štúdia teórie interferencie a hlbších porovnávacích štúdií.

Učiteľ, ktorý porovnáva jazyky za účelom ich simultánneho vyučovania v triede, si musí klásiť podobné otázky o úrovni obťažnosti a podobnosti jazykov a o ich zvládnuteľnosti ako kontrastívny lingvista. Komparatívna lingvistika je úzko spätá s psychopedagogickými hypotézami o povahе a role chýb počas učenia sa cudzích jazykov. Napríklad členy vo francúzskom jazyku nemajú v slovenčine ekvivalent. Slovenské sa distribučne nekorešponduje s francúzskym jazykom a v angličtine ekvivalent nemá nikdy.

Integrovanú (simultánnu) výučbu jazykov M. Candelier delí do troch podskupín (v separovanom vyučovaní cudzích jazykov je cieľ viacjazyčnosti dosiahnutý izolovaně):

- Viacjazyčná propedeutika, ktorú pomenoval ako jazykové prebudenie (Fenclová, 2008: 7). Táto je určená pre materské a základné školy.
- Vyučovanie druhého cudzieho jazyka prostredníctvom poznatkov prvého cudzieho a materinského jazyka – od základnej až po strednú školu. Tento prístup sa označuje ako integrovaný jazykový prístup.
- Vyučovanie porozumenia pribuzných cudzích jazykov – najmä na strednej škole.

Táto transverzalita sa týka nielen prvého cudzieho jazyka, ale aj materinského. Ide tiež nielen o vyučovanie obsahov cudzích jazykov, ale aj o vhodné techniky. G. Vigner (2008: 19 – 21 in Fenclová, 2008: 8 – 9) vyberá takéto: nepriraďovať vyučovanie jedného cudzieho jazyka k druhému, ale simultánne rozvíjať transverzálne viacjazyčné kompetencie, vytvárať kontakt medzi jazykmi, akákoľvek je ich rola a použitie, simultánne pracovať na aktívnom zapájaní viacerých kompetencií spoločných pre viaceré cudzie jazyky bez toho, aby žiak cítil nutnosť dosiahnuť úroveň kompetencií rodeného hovoriaceho.

Definícia jazyka a reči v kontexte spoločnosti

Jazyk je systém ustálene používaných znakov a pravidiel, ktorý slúži na dorozumievanie a myšlenie. Reč je konkrétné použitie jazyka v komunikačnej situácii. Za komunikáciu pokladáme vzájomné dorozumievanie ľudí. Z pohľadu plurilingválneho modelu za najdôležitejšie funkcie jazyka pokladáme okrem dorozumievania aj funkciu myšlienkovú – mentálnu a funkciu národnoreprezentatívnu. V intruktúrnej spoločnosti sa národný jazyk z hľadiska viacerých triedení sociálne stratifikuje. Existujú rôzne spoločenské triedy, vrstvy a skupiny. Hovoriaci používajú rôzne jazykové kódy v závislosti od sociálnej situácie, v ktorej sa rozhovor uskutočňuje (Černý, 1996: 393). Môže to byť spisovný jazyk, dialekt, hovorový jazyk a i. Súhrn všetkých jazykových (gramatických, lexikálnych, štýlistických atď.) prostriedkov materinského jazyka jednotlivca tvorí idiolect. Veľmi často sa varianty medzi sebou kombinujú. Napríklad študent môže v priebehu rozhovoru o školskom zápase použiť také podoby jazyka, ktoré obsahujú zároveň študentský argot, športovný žargón, familiárny jazykový štýl a prvky príslušného dialekta (ibid.: 394). V rámci národného jazyka J. Černý (1996: 395) rozlišuje varianty geografické, sociálne, funkčne-kontextové a päť faktorov, ktoré ovplyvňujú rečovú činnosť: vek, pohlavie, etnická príslušnosť, sociálno-ekonomicke postavenie, vzdelanie.

Každý jednotlivec má v spoločnosti svoj štatút (stotožnenie sa jednotlivca s určitou poziciou) a svoje roly (ktoré charakterizujú štatút). V kontexte viacjazyčnom je používanie jazyka – jazykov oveľa zložitejšie. Prichádza s tým aj väčší počet štatútov a roľ a následné požiadavky na komunikáciu v jazykoch v určitých geografických oblastiach.

Kým v materinskom jazyku vie používateľ rozlíšiť medzi národnými variantami a vie odhadnúť účel a primeranosť štýlov v situácii, v cudzojazyčnej komunikácii mu to ide ľažie. Stretávame sa so žiakmi, ktorí počas hrania rolí povedia iba to, čo vedia povedať prostredníctvom zvládnutých jazykových prostriedkov a rečových aktov. Nevedia sa vždy vyjadriť vhodným jazykovým štýlom vzhľadom na situáciu. V triede cudzieho jazyka sa venuje pozornosť najmä spisovnému variantu jazyka. Argot, žargón, familiárny jazykový štýl nie sú častým predmetom komunikácie. Zvládnutím spisovného jazyka by žiaci nemali v jeho budúcom využívaní nič pokaziť.

Ktoré sú tie situácie, keď bude žiak využívať jeden cudzí jazyk a kedy v reči použije druhý či tretí cudzí jazyk? Aké vedomosti bude využívať najčastejšie a akú slovnú zásobu si bude neustále rozširovať? Ktorý jazyk (jazyky) bude potrebovať v práci, resp. v každodennej situácii? Ako bude reálne využívať jednotlivé naučené jazyky? Bude komunikovať s rodenými hovoriacimi, alebo naučený jazyk bude len prostredkom na osobnú alebo profesijnú komunikáciu? To sú otázky, ktoré predurčujú mieru aktívneho, ale rozličného zapájania ovládaných jazykov a v optike ktorých boli koncipované prístupy.

Jazykové prebudenie

V rámci rôznorodých aktivít je možné žiakov jazykovo prebúdzať, či už počas telesnej výchovy, spevu alebo iných školských predmetov. Jazykové prebudenie sa uskutočňuje najmä s cieľom prebudiť žiakov k takému cudziemu jazyku, ktorý škola nemá ambíciu vyučovať. Prístup taktiež zahŕňa iné jazyky. Iniciatíva sa nezastavuje pri jazykoch, ktoré sa žiak už učí. Žiaci môžu byť vystavení viacerým jazykom súčasne (Candelier et al., 2011: 7-8).

Integrovaný jazykový prístup

Integrovaný jazykový prístup je jedným z ďalších viacjazyčných prístupov. Jej cieľom je prepojiť vedomosti z cudzích jazykov, oprieť sa o prvý cudzí jazyk a ním ul'ahčiť učenie sa druhého cudzieho jazyka (Fenclová – Horová, 2008). V rámci tohto prístupu sa dajú využiť rôzne techniky iných jednojazyčných prístupov. Je dobré vychádzať z kontrastívnych štúdií, ktoré sa dajú robiť podľa jednotlivých jazykových úrovni. Ako určuje Spoločný európsky referenčný rámec (Franko, 2006: 110 – 132), aktivity, ktoré majú za cieľ poukazovať na podobnosti alebo odlišnosti jazykov, by mali rozvíjať jazykové kompetencie, sociolingválnu kompetenciu ako aj pragmatické aspekty komunikácie.

Porozumenie medzi príbuznými jazykmi

V prístupe sa využíva paralelné vyučovanie vo viacerých cudzích jazykoch, ktoré pochádzajú z tej istej jazykovej vetvy. Môže ísť o materinský jazyk (napr. slovenčina, čeština, polština, chorvátsky) alebo o cudzí jazyk, románska vetva: francúzština, taliančina, španielčina.

Prístup rozvíjajúci plurikultúrnu kompetenciu

Interkultúrny prístup zanechal svoj vplyv na didaktike jazykov a je už vo výučbe dobre známy, aj keď nie je vždy explicitný a konformný k jej základným orientáciám. Zameriava sa na prvky rozličných kultúr, ich prezentáciu, porovnanie a otvorenosť pre rozličnosti zahŕňajúce dva alebo viaceré jazyky alebo dve a viaceré kultúry týchto jazykov (Candelier at al.(1), 2011: 6).

Interkultúrny prístup – definícia kultúry a kategórie regulátorgov

E. Ciprianová zhrnula antropologické poňatie kultúry, jej historické, psychologické, štrukturálne a genetické koncepty a definície. „Antropologická koncepcia kultúry pokrýva materiálny i duchovný rozmer ľudskej spoločnosti a presadzuje demokratickejšie princípy založené na zásadách non-evaluatívnosti a kultúrnej relativity. Kultúra v najširšom poňatií predstavuje spôsob života, osvojené zvyky a vzorce správania, ktoré sú základom fungovania človeka v spoločnosti a slúžia pri napĺňaní ľudských potrieb. Kultúra nie je geneticky daná, ale osvojená a zachovávaná prenosom v rámci spoločnosti. Kultúra má normatívnu funkciu. Predstavuje spôsob myslenia, súbor hodnôt a noriem, ktorými sa riadi správanie členov spoločnosti. Štúdium kultúrnych javov si vyžaduje holistický prístup. Kultúru treba vnímať ako systém pozostávajúci z prepojených elementov s určitou organizáciou a vzájomnými vzťahmi. Nemožno sa obmedzovať len na deskripciu a enumeráciu súčasti systému, ale je potrebné sústrediť sa na interpretáciu verbálnych i neverbálnych symbolov používaných v interakcii, ktoré vedú k lepšiemu porozumeniu myslenia a konania členov rozličných kultúr spolu s poznáním ich vnímania“ (Ciprianová, 2008: 15). Na základe interpretácie symbolov a pochopenia toho, ako príslušník iného národa funguje, je potrebné, aby žiak vedel priať aj jeho odlišnosti. K tomu je potrebné žiaka vychovávať. Interkultúrny prístup (Collès, 2007: 50) je najmä otázkou vyzretia osobnosti, pre ktorú je potrebný čas. Je to výchova. Jednotlivec musí dospiť cez rešpektovanie samého seba, členov rodiny, kamarátu až k rešpektovaniu a budovaniu vzťahov interkultúrnych alebo multikultúrnych.

Komunikácia v jej dvojitej jazykovo-vzťahovom poňatií je pre interkultúrny prístup prioritná. Kultúrne informácie musia byť umiestnené v kontexte, iba vtedy dávajú veciam priamu relevantnosť. Interpretácia, pragmatický prístup a kultúrna pragmatika tu zohrávajú podstatnú úlohu (Collès – Dufays – Thyron, 2006: 5). Interkulturalita je stretnutie, križovatka medzi rozličnými kultúrami. Ak kultúru chápeme z antropologického pohľadu – poukazujúc na rôzne spôsoby správania, svetonázory, morálku a zvyklosti charakteristické pre určitú skupinu, tak potom sa interkulturalita vzťahuje na koexistenciu dvoch kultúr na medzinárodnej úrovni. Je to vzájomné rešpektovanie, výmena a deľba, interakcia medzi dvoma kultúrnymi entitami, ktoré si vzájomne emitujú „raison d'être“ (Collès, 2007: 19). „Dialóg kultúr je komunikatívna činnosť, ktorej obsahom sú fakty kultúry (od všedných dní po filozofiu života), produkтом interpretácia faktov a cieľom vzájomné porozumenie ľudí“ (Kollárová, 2004: 42).

Alokujeme tri kategórie regulátorov, ktorými sa zaoberá interkultúrny prístup. Prvou je výchova k tolerancii (proces multikultúrnej výchovy, prostredníctvom ktorého si jednotlivci vytvárajú spôsoby svojho pozitívneho vnímania a hodnotenia odlišných kultúrnych systémov od ich vlastných a na základe čoho regulujú svoje správanie k príslušníkom iných kultúr (Jakubovská – Predanociová, 2011: 15). Druhou je uvedomenie si významu a reflexia o sociokultúrnych obsahoch – kategória krajinovedných a sociokultúrnych aspektov. Treťou je adekvátné využívanie jazykovo-kultúrnych jednotiek – kategória sociolingválnych aspektov.

Prvý regulátor – výchova k tolerancii

„Výchova je procesuálny pojem označujúci to, čo sa do osobnosti mladého človeka vkladá“ (Matula – Surová-Čulíková, 2007: 7). Klíčovým aspektom je cielovosť komunikácie (dosiahnuť pozitívny pól konania). Výchova využíva špecifické stratégie, metódy a prostriedky, pomocou ktorých sa ovplyvňuje myslenie, prežívanie a správanie človeka. Ide o stratégie zamerané na afektívne prežívanie, na kognitívne zvládanie a na reguláciu správania (ibid: 8).

Druhý a tretí regulátor – sociokultúrne a sociolingválne obsahy

„Každý človek po narodení vrastá do konkrétneho sociokultúrneho prostredia, ktoré v ňom modeluje určité vedomosti, spôsobilosti, postoje a hodnoty“ (Matula – Surová-Čulíková, 2006: 10). K sociokultúrnym a k sociolingválnym obsahom cudzieho jazyka sa žiak zvyčajne dostáva prostredníctvom školy. Veľký počet sociokultúrnych aspektov cudzej krajiny je ľahko identifikateľný, avšak žiaci sa pri komunikácii s rodeným hovoriacim aj tak častokrát dostávajú do konfliktnnej situácie. Každá kultúra disponuje tzv. implicitnými kultúrnymi obsahmi, ktoré sú ukryté hlboko v kultúre, v sociálnych interakciách, v každodennej rutine a triviálnosti a ktoré sú na prvý pohľad neviditeľné. Sú to nemé prežitky a skúsenosti ľudí žijúcich v danej krajine, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňujú komunikačné situácie (Zarate, 1986: 16).

V nových učebných osnovách na úrovni A1-A2 (Butašová, 2009) sú definované explicitné sociokultúrne a sociolingválne obsahy: komiks, pesničky, rozprávky a príbehy pre deti, email, sms, telefonovanie, zákazy, predpisy na verejných priestranstvách, písanie listov, pravidlá slušnosti a zdvorilosti v komunikácii (primeranost², neslušný direktívny tón v želaniach, v písomnom prejave, predstavovanie a oznamovanie sa, spôsob komunikácie pri dôležitých rodinných udalostiach, zdieľanie radosti a smútku, požiadavka, sťažnosť, odmietnutie, sľub, zákaz, ospravedlnenie, prekvapenie, lútost³), interkultúrne rozdiely pri nadviazaní rozhovoru, vyjadrenie sa k tématom: práca, ekológia, blahobyt, ukončenie konverzácie návrhom na ďalšie stretnutie ako zdvorilostná formulka, rozdielne prejavy radosti, smútku, zlosti, emptie, nespokojnosti, rozdielne reagovanie, rodinné medzigeneračné vzťahy, služby, banky, pošta, polícia, stolovanie, jedlá, nápoje, menu, správanie, recepty, známi spisovatelia, rady a odporúčania pre cudzincov, štruktúra školstva, noviny, časopisy, reklama, TV noviny, záujmy mládeže, spoločenské kategórie: rasizmus, starší a hendikapovaní ľudia, sociálna starostlivosť o slabých a nezamestnaných, intrakultúrne variácie: životný štýl v regiónoch, mestách, stereotypy SR a FR.

Na úrovni B1 sú to nasledovné sociokultúrne a sociolingválne prvky: úryvky z kníh a filmov, listy, pohľadnice, inzerát, reklamy, pozvánka, prednáška, prezentácia vo francúštine a v slovenčine, vtipy, karikatúry, dopravné značky, oficiálne listy, dokumenty, interview, rozdiely vo formálnej a neformálnej komunikácii, prístupné nadávky, eufemizmy, urážajúce situácie, gestá, témy, vtipy, (ne)súhlas, podávanie, blahoželanie, rozhorenie, prípitok, komunikácia: formálna a neformálna, zapojenie sa do konverzácie, frázy, zásah do konverzácie, vyžiadanie slova, citácie: a ich ekvivalenty v slovenčine, percepcia francúzskej kultúry (kultúr) a percepcia Slovákov cudzincami, intrakultúrne variácie v komunikácii medzi regiónnimi krajínami a mestami, nadvázovanie a hodnota priateľstva, oslava výročí u nás a vo Francúzsku (resp. v iných frankofónnych krajinách), služby: nakupovanie, reštaurácie u nás a vo Francúzsku, médiá: rozhlasové relácie, bulvárna tlač, doprava – rozdiely, oblečenie, štýl, módne trendy, významné osobnosti 20 stor. Úroveň B2 zaznamenáva tieto sociokultúrne a sociolingvistické prvky: citlivé miesta a zvyklosti Francúzov, pravidlá spoločenského správania, spôsob komunikácie v slovenskom jazyku a vo francúzskom jazyku, zdvorilosť v osobnom a úradnom styku, pravidlá obchodnej komunikácie, korešpondencia v slovenskom a francúzskom jazyku, neverbálna komunikácia vo francúštine a slovenčine, slang; funkcie: sťažnosť na služby, kritika, konverzácie na témy politika, smrť, náboženstvo, výchova detí, idiomy, prirovnania, metafore, príslovia, vtipy a anekdoty o Slovácoch a Francúzoch; spoločenské kategórie: ľudské práva, rodina (výchova, vzdelávanie, bývanie), médiá (oficiálna tlač, novinové články, návody, beletria), rôzne: ekológia, životné prostredie,

pamäti hodnosti a historické miesta, významné historické udalosti v Európe, umenie (spisovatelia, maliari, umelci; Butašová, 2009). Okrem týchto obsahov, ktoré sú vyňaté z jazykovej a interkultúrnej dimenzie, nové učebné osnovy obsahujú aj podrobný popis rečových aktov a jazykových funkcií, ktoré sú rozdelené podľa úrovní A1 až B2. Rečové akty, jazykové funkcie reflektujú vzťah jazyka a kultúrnej reality, jazyka a reálneho kontextu, v ktorom je používaný – v reči (Baumgratz-Gangl, 1990: 174, Charnet, 2004: 111).

Niekteré výchovné a vzdelávacie techniky

Pri integrácii interkultúrneho prístupu ako aj ďalších troch prístupov do výučby cudzieho jazyka sa využívajú výchovné a sebavýchovné metódy, ktoré definujú poprední pedagógovia a autori vedeckých štúdií Zelina a Grác (Zelina, 1994, Grác, 1992):

- metóda objasňovania založená na zdôvodňujúcich argumentoch,
- metóda presvedčania založená na hodnotových argumentoch,
- metóda demonštrácie (ukazovania) založená na zmyslových podnetoch,
- metóda príkladovania založená na prezentácii modelov a živých vzorov,
- metóda výchovného cvičenia založená na opakovani činností,
- metóda zhodnocovania založená na odmeňovaní a trestaní,
- metóda povzbudzovania založená na motivačných argumentoch,
- metóda kladenia požiadaviek založená na formulácii štandardov a limitov správania.

V procese vyučovania jazykov a kultúr alebo komunikácie sú efektívne aj tieto techniky:

- pozorovanie,
- participačné pozorovanie,
- jednoduchá alebo krížená diskusia k pozorovaniu,
- selektívne pozorovanie,
- negociačné techniky,
- technika žiakovej aktivizácie (Turek, 2008).

E. Kollárová využíva (2004):

- techniku používania zdvorilostných (láskyplných) slov,
- techniku depersonalizácie,
- multisenzorické techniky,
- techniku vymenovávania,
- asociogramy.

Komparatívna technika, analýza, interpretácia, technika kritického myslenia a reflexie, techniky diskusné, debatné, konverzačné, interakčné, techniky komunikatívne (autentická komunikácia za účasti rodených hovoriacich, hranie rolí, otázky a odpovede, opis, esej, úvaha, referát, prezentácia, prednáška) sú ďalšími účinnými praktikami učiteľa pri rozvíjaní viacjazyčnej a plurikultúrnej komunikácie.

E. Ciprianová sa pri vyučovaní o kultúre sústredí na dřil kultúrnych pravidiel a dřil komunikatívnych funkcií (2009), ale na celkové objasnenie dôležitosti kultúrneho a situáčného kontextu prostredníctvom analýzy textov.

E. Ciprianová, M. Mačura a M. Vančo (2012) sa v typológii kultúrnych textov venujú interkultúrnym osobitostiam prostredníctvom tlačových správ, novinových článkov, obchodnej korešpondencii, návodov na použitie, právnických dokumentov, úradných listín, reklám, náboženských a propagandistických textov, esejí, poviedok a poézie alebo vtípov, ktoré obsahujú implicitné kultúrne obsahy.

Modelové situácie a skúsenostné učenie zakladajúce sa na zážitkoch či kultúrnych incidentoch, ktoré sa reálne stali, s cieľom rozprávať o pocitoch, konflikte, hľadaní východiska, nepripravované so zámerom vymodelovať alebo stereotypne

vykresliť istý kultúrny otras, brainstorming iniciujúci prácu na určitej téme alebo doplňujúci vedomosti, načrtávajúci varianty alebo východiská, techniky práce s textom: techniky výberov odpovedí, neusporiadaných odsekov, pravda/nepravda, áno/nie, techniky priradovacie (Tandlichová, 1991), techniky citačné a parafrázujúce, technika kľúčových slov sú ďalšími podstatnými praktikami pre učiteľa.

Kultúrna udalosť – technika, ktorou sa dá etapovo vyriešiť interkultúrny konflikt a ktorá obohacuje žiaka o implicitné kultúrne obsahy (Collès – Dufays - Thyron, 2006 : 14), techniky práce s jazykovými prostriedkami – vyhľadávanie alebo porovnávanie lingvokultúrem, logoepistém, homoným, synónym, politicky korektného jazyka, doplňujúce techniky ako skladačky, puzzle, vystrihovačky a i. taktiež eklekticky obohatia repertoár didaktických zručností učiteľa.

Záver

V teoretickom výskume sme dospeli k názoru, že štúdiom referenčného rámca CARAP je možné porozumieť princípom viacjazyčných a plurikultúrnych prístupov k vyučovaniu cudzích jazykov len čiastočne. Definície prístupov bolo účinné vymedziť podrobne makroobsahmi a širokým repertoárom didaktických techník.

Použitá literatúra

- ABDALLAH-PRETCEILLE, M. – PORCHER, L.: *Éducation et communication interculturelle*. Paris: P.U.F., 1996.
- ACHARD-BAYLE, G.: *Le développement conjugué des compétences langue-culture à des niveaux avancés*. In: Dufays, J.-L. – Fabry, G. – aeder, C.(dir.): *Didactique des langues romanes. Le développement de compétences chez l'apprenant. Actes du colloque de Louvain-la-Neuve*, De Boeck-Duculot, 2001. s. 204-212. ISBN 2-8041-3577-2.
- APPLE, M. W.: *Ideology and curriculum*. New York and London: Routledge, 1990.
- ARDAGH, J. – COLIN, J.: *Svět Francie. Kulturní atlas*. Praha, Euromedia Group, k.s., 1998.
- AUGER, N.: *Constructions de l'interculturel dans les manuels de langue*. E.M.E. Proximité, 2007. ISBN 978-2-930481-29-6
- BAUMGRATZ-GANGL, G.: *Compétence transculturelle et échanges éducatifs*. Hachette, 1990. ISBN 2-01-017481-X
- BIALYSTOK, E.: *Factors in the Growth of Linguistic Awareness*. In: *Children development*, 1988, č. 57, s. 498-510.
- BIALYSTOK, E.: *Cognitive Effects of Bilingualism: How Linguistic Experience Leads to Cognitive Change*. In: *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2007, č. 10/3, s.210-223.
- BÍROVÁ, J.: *Les cas de l'EFLEIALE dans le contexte du système scolaire en Slovaquie*. In: Fenclová, M. – Horová, H.: *Le français – deuxième langue étrangère – La didactique intégrée des langues étrangères*. Plzeň: Katedra románských jazyků, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2008. s. 77-83.
- BÍROVÁ, J. – BUBÁKOVÁ, J.: *Multikultúra, plurilingvismus a preklad Charty plurilingvizmu*, 2011. In: *XLinguae: Trimestrial European Review*. - ISSN 1337-8384, Vol. 3, no. 4 (2011), s. 51-58.
- BOURHIS, R. Y. – LEYENS, J.-P.(eds.): *Stéréotypes, discrimination et relations intergroupes*. Mardaga, 1996.
- BUBÁKOVÁ, J.: *Francúzsko-slovenský interkultúrny dialóg vo vyučovaní francúzštiny na Slovensku*. In: *Lingua Tyrnaviensis 2009*. pp. 66-72.
- BULLARD, S. – ANDRIČÍKOVÁ, M.: *Cesta k tolerancii*. Bratislava: Kalligram, 2007. ISBN 978-80-8101-010-1.

- BUTAŠOVÁ, A.: La diversité linguistique, frein ou élément d'enrichissement dans les pays d'Europe centrale – Étude de cas. In: *Philologia* 18. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008.
- BUTAŠOVÁ, A. et al.: Pedagogická dokumentácia z francúzskeho jazyka úroveň A1. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2009.
- BUTAŠOVÁ, A. et al.: Pedagogická dokumentácia z francúzskeho jazyka úroveň A2. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2009.
- BUTAŠOVÁ, A. et al.: Pedagogická dokumentácia z francúzskeho jazyka úroveň B1. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2009.
- BUTAŠOVÁ, A. Et al.: Pedagogická dokumentácia z francúzskeho jazyka úroveň B2. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2009.
- BUTAŠOVÁ, A. et al.: Štátne vzdelávací program Francúzsky jazyk. Vzdelávacia oblasť: Jazyk a komunikácia. Príloha ISCED 3. Úroveň B1. 2010.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Jazyková kompetentnosť na Slovensku: Nemčina v porovnaní s inými jazykmi. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky a Goetheho inštitút, 2011.
- BYRAM, M.: Teaching Culture and Language: Towards an Integrated Model. In: Buttjes, D. – Byram, M. (eds.): *Mediating Languages and Cultures*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 1991, pp. 17 - 30.
- BYRAM, M.: Culture et éducation en langue étrangère. Crédif-Hatier-Didier: 1992.
- BYRAM, M. – MORGAN, C. et al.: *Teaching and Learning Language and Culture*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 1994.
- BYRAM, M.: *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 1997.
- Cadre européen commun de référence pour les langues: Enseigner, Apprendre, Évaluer. Conseil de l'Europe – Didier, 2001. Version slovácka: Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky. Štátny pedagogický ústav, 2006.
- CALBRIS, G. – PORCHER, L.: *Geste et communication*. Crédif – Hatier, 1989.
- CALVET, L.-J.: *L'Europe et ses langues*. Essai Plon, 1992.
- CANDELIER, M. et al. (1): Le CARAP, Un cadre de référence pour les approches plurielles des langues et des cultures. Graz : CELV, Conseil de l'Europe. 2011. (<http://carap.ecml.at>, konzultované 12.11.2011)
- CANDELIER, M. et al. (2): Banque de matériaux didactiques (BMD) /Teaching materials bank. 132 cards. 2009. (<http://carap.ecml.at>, konzultované 12.11.2011)
- CANDELIER, M. (3): A travers les langues et les cultures:
<http://ecml.at/mtp2/ALC/pdf/pdescC4F.pdf>, konzultované 12.11.2011)
- CANDELIER, M. (4): A travers les langues et les cultures:
http://www.europe-avenir.com/TI_Candelier.doc, konzultované 12.11.2011)
- CAPELLE, G. – GIDON, N.: *Espaces I. Méthode de français*. Paris: Hachette, 1990.
- CARLO, M.: *L'interculturel*. CLE International, 1998. ISBN 209-033-328-6
- CAROLL, R.: *Évidences invisibles (Américains et Français au quotidien)*, trad. fr., Paris: Seuil (1e) édition américaine: 1987.
- CARTER, R. – LONG, M. N.: *Teaching literature*. Longman, 1991. ISBN 0582746282.
- CHAUVET, A. – NORMAND, I. – ERLICH, S.: *Référentiel des contenus d'apprentissage du FLE en rapport avec les six niveaux du Conseil de l'Europe, à l'usage des enseignants de FLE*. CLE International – Alliance française de Paris-Ile-de-France: 2008.
- CIPRIANOVÁ, E.: *Kultúra a vyučovanie cudzieho jazyka*. Nitra: UKF, 2008.
- CIPRIANOVÁ, E.: *Interkultúrne aktivity v cudzojazyčnom vyučovaní*. In: *XLinguae.eu*, Vol.2, č. 2., 2009, s. 17-21.

- CIPRIANOVÁ, E. – Mačura, M. – Vančo, M.: Interkultúrne dimenzie prekladu. Nitra: UKF, 2012. ISBN 978-80-558-0095-0.
- CLANET, C.: L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en éducation et en sciences humaines. Toulouse: Presses universitaires du Mirail, 1993. ISBN 2-85816-202-6.
- COLLES, L. – DUFAYS, J.-L. – THYRION, F.: Quelle didactique de l'interculturel dans les nouveaux contextes du FLE/S ? Belgicko: Proximités E.M.E., 2006.
- COLLES, L.: Interculturel. Des questions vives pour le temps présent. Louvain-la-Neuve: E.M.E., 2007.
- COSOVANU, I. O. – ALEXANDRU, S.: Pour une didactique de l'interculturel. In: Philologia XX, Univerzita Komenského Bratislava, 2010, pp. 39-45.
- COSTA, A.: Speech Production in Bilinguals. In: Bhatia, T.K. - Richie, W.C. (eds.): Handbook of Bilingualism. Malden: Blackwell, 2006, s. 201-223.
- ČERNÝ, J.: Dějiny lingvistiky. Votobia, 1996.
- DABENE, L.: Repères sociolinguistiques pour l'enseignement des langues. Hachette, 1994. ISBN 2-01-020647-9
- DANO, F.: A Practical English Syntax. PF Nitra, 1991.
- DEBYSER, F.: La linguistique contrastive et les interférences. In: Langue française. N.8, 1970, s.31-61.
- DESCOTES-GENON, CH. – MORSEL, M.-H. – RICHOU, C.: L'exercisier, l'expression française pour le niveau intermédiaire. PUG: 1997. ISBN 2 7061 0451 1
- DEVAL, P.: Le choc des cultures. Management interculturel et gestion des ressources humaines. ESKA, 1993. ISBN 2-86911-125-8
- DRESSLER, G. – REUTER, B. – REUTER, E.: Welche Landeskunde braucht der FU ? In: Linguistik und Didaktik 143/44, 1980, pp. 233–251.
- DÚBRAVOVÁ, V. a kol.: Multikulti na školách. Bratislava: Drulák, Nadácia Miroslava Šimečku, 2006. ISBN 80-89008 -21-6.
- FAIRCLOUGH, N.: Language and Power. Harlow: Longman, 1989.
- FAIRCLOUGH, N.: The appropriacy of 'appropriateness'. In: Fairclough, N. (ed.): Critical Language Awareness. London and New York: Longman, 1992, s. 33–56.
- FRANKO, Š.: Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky. Bratislava: ŠPÚ, 2006. ISBN 80-855756-93-5
- GARABATO, M.-C. A. – AUGER, N. – GARDIS, P. – KOTUL, E.: Les représentations interculturelles en didactique des langues-cultures. Enquêtes et analyses. L'Harmattan, 2003. ISBN 2-7475-4967-4.
- GALISSON, R.: De la langue à la culture par les mots. Paris : CLE International, 1991.
- GEERTZ, C.: The Interpretation of Cultures. London: Hutchinson, 1975.
- GILL, S. – ČAŇKOVÁ, M.: Intercultural Activities. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- GRÁC, J.: Psychológia výchovy. In: Ďurič, L. – Kačáni, V. (eds.): Učiteľská psychológia. Bratislava: SPN, 1992.
- GRAND-CLÉMÉNT, O. – NOVÁKOVÁ, S.: Savoir-vivre français aneb umět žít s Francouzi. Co dělat co říkat? Hachette Livre – Fraus, 2000.
- GRICE, H. P.: Logic and Conversation. In: Cole, P. – Morgan, J.L. (eds.) Speech Acts. New York: Academic Press. 1975. S. 41-58.
- GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D.: Kultúra, interkulturnalita, translácia. Nitra : UKF, 2005.
- GROSJEAN, F.: A Psycholinguistic Approach to Code-Switching. In: Milroy, L. - Muysken, P.: One speaker, two languages. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 259-275.

- GRÜNDLEROVÁ, V. – LIŠČÁKOVÁ, I.: Francúzsko-slovenský, slovensko-francúzsky vreckový slovník. Bratislava: Kniha spoločník, 1993.
- GUDYKUNST, B. W. – KIM, Y. Y.: Communicating with Strangers: an Approach to Intercultural Communication. New York: The McGraw–Hill Companies, Inc., 1997.
- HALL, E. T.: Beyond Culture. New York: Anchor Books, Doubleday, 1976.
- HAŠKOVÁ, A. – JANČOVIČOVÁ, E. – ŽILOVÁ, R. et. al.: Terminologický glosár. Lingvistika a didaktika. Nitra: UKF, 2010.
- HLADKÝ, J. – RUŽIČKA, M.: A Functional Onomatology of English. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- HILLER, Y.: Competency Based Qualification in Training, Development and Management. In: Journal of Furhther and Higher Education, roč. 21, 1997, č. 1, s. 33-41.
- HILY, M. A. – Villanova, de R. – VARRO, G.: Construire l'interculturel? L'Harmattan, 2001.
- HONOR, M.: Enseigner et apprendre dans une classe multiculturelle. Méthodes et pratiques pour réussir. Lyon: Chronique sociale, 1996. ISBN 2850082503
- HORNÁKOVÁ, A.: Ako komunikovať v cudzích jazykoch úspešne a efektívne. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011.
- HOFSTEDE, G.: Culture and Organizations: Software of the Mind. London: McGraw–Hill Book Company, 1991.
- HYLAND, T.: Competence, Knowledge and Education. In: Journal of Philosophy and Education, roč. 27, 1995, č. 1, s. 57-68.
- CHARNET, C.: Des mots pour s'entendre. Le cas de l'interculturel. In: LIDIL: La rencontre interculturelle 2004, Grenoble US. S.105-126 ISSN 1146-6480.
- CHNANE-DAVIN, F.: Recherche et formation en didactique du FLE/FLS. In: Actes du colloque international Formation des enseignants et ouverture internationale: approches comparées. Agadir 2-3 novembre 2009, coordonné par L. Benchama, D. Groux (dir.), L'Harmattan, Education comparée, 2011, s. 63-77.
- JAKUBOVSKÁ, V. – PREDANOCYOVÁ, E.: Multikultúrna výchova (rozvíjanie interkultúrnych kompetencií učiteľa). Nitra: FF UKF, 2011. ISBN 978-80-8094-983-9.
- KAY, P.: What Is the Sapir-Whorf Hypothesis? In: American Anthropologist. Vol. 86, 1984, no.1, pp. 65-79.
- KOLLÁROVÁ, E.: Kulturologická kompetencia učiteľa – rusistu a svet jazyka. In: Ries, L. – Kollárová, E. (eds.): Svet cudzích jazykov dnes. Inovačné trendy v cudzojazyčnej výučbe. 2004. s.45-74.
- KRAMSCH, C.: Language Study as Border Study: experiencing difference. In: European Journal of Education, vol. 28, 1993a, no. 3, pp. 349–358.
- KRAMSCH, C.: Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993b.
- KRAMSCH, C.: Language Study as Border Study: experiencing difference. In: European Journal of Education, vol. 28, no. 3, 1993c, pp. 349-358.
- KRAMSCH, C.: Interaction et discours dans la classe de langue. Crédif-Didier-Hatier, 1991.
- KREWER, B.: Perspectives de l'interculturel. Paris: Harmattan, 1992.
- KRÍŽOVÁ, O. – LENCZ, L.: Metodický materiál k predmetu Etická výchova. Prešov: MPC, 2004.
- LANGE, D. L. – PAIGE, M. R. (eds.): Culture as the Core. Perspectives on Culture in Second Language Learning. Greenwich. Connecticut: Information Age Publishing, 2003.
- Cultures, culture. In: Le Français dans le monde. Recherches et applications. Janvier 1996. Edicef, 1996.

- LEFEBVRE, M.-L. – HILY, M.-A.: *Les situations plurilingues et leurs enjeux*. Canada: L'Harmattan, 1997. ISBN 2-89489-031-1.
- LEVINE, D. R. – ADELMAN, M. B.: *Beyond Language. Intercultural Communication for English as a Second Language*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs: 1982.
- LORENZI-CIOLDI, F. – DOISE, W.: Identité sociale et identité personnelle. In: BOURHIS, R.Y. – LEYENS, J.-P.(eds.) : *Stéréotypes, discrimination et relations intergroupes*. Mardaga, 1996. s.67-96.
- LOUIS, V.: *Compétence culturelle et découverte interculturelle en FLE. Fondements pour une approche interactionniste et ethnographique de la découverte interculturelle entre situation communicative et situation-problème*. Université Liège, 2001.
- LYONS, J.: *Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- MACHO, M.: Terminológia a metodologické východiská skúmania jazyka politického diskurzu. In: *XLinguae Volume 5 Issue 1, January 2012*, s. 14-23. ISSN 1337-8384
- MARKEY, D. – PORCHNEVA, E.: Enseigner les belles lettres dans un pays non-francophone: le cas de la nouvelle correspondance française administrative et d'affaires. In : Dialogues et cultures n. 53. Belgicko, 2008. ISSN 0226-6881.
- MATULA, Š. – SUROVÁ-ČULÍKOVÁ, A.: *Cesta k tolerancii*. Bratislava: MPC, 2006. ISBN 80-8052-277-4.
- MATULA, Š. – SUROVÁ-ČULÍKOVÁ, A.: *Cesta k tolerancii II*. Bratislava: MPC, 2007. ISBN 978-80-8052-309-1.
- MATULA, Š. – SUROVÁ-ČULÍKOVÁ, A.: *Cesta k tolerancii III*. Bratislava: MPC, 2008. ISBN 978-80-8052-331-2.
- MEŠKOVÁ, L.: *Interkultúrna komunikácia Francúzov a Slovákov*. In: Rouet, G. – Chovancová, K. (eds.): *Európa v škole*. Nitra: Enigma, 2008, pp. 141–158.
- MIESEL, J. M.: *The Bilingual Child*. In: Bhatia, T.K. – Richie, W.C. (eds.): *Handbook of Bilingualism*. Malden: Blackwell, 2006, s. 91-113.
- MISTRÍK, E.: *Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite*. Učebné texty pre multikultúrnu výchovu. Bratislava: Iris, 2001.
- MORGENSTERNOVÁ, M. – ŠULOVÁ, L. – SCHÖLL, L.: *Bilinguismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011.
- PÉCHEUR, J. – VIGNER, G.: *Méthodes et Méthodologies*. In: *Le Français dans le Monde. Recherche et Applications*, n° spécial. 1995.
- PHILLIPP, M.-G.: *De l'approche interculturelle en éducation. Compléments*. CIEP, 1994.
- PORTER, R. E. – SAMOVAR, L. A.: *Approaching Intercultural Communication*. In: *Intercultural Communication. A Reader*. 5th edition. Belmont: Wadsworth, 1988, pp. 15–30.
- PHRASEBOOKS: Italian. Australia: Lonely Planet Publications Pty Ltd, 2003. ISBN 1 864503173.
- PRUCHA, J.: *Multikulturní výchova: Teorie, praxe, výzkum*. Praha: Nakl. ISV 2001. ISBN 80-85866-72-2.
- REY, A.: *Le Robert micro. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française*. Paris: Dictionnaire Le Robert, 1993.
- REY-DEBOVE, J. – REY, A.: *Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Dictionnaires le Robert, 1994.
- RICHMOND, Y.: *From Da to Yes. Understanding the East Europeans*. Boston, London : Intercultural Press, 1995.
- SERCU, L.: *Acquiring Intercultural Communicative Competence from Textbooks*. Leuven University Press, 2000.

- SINGER, R. M.: *Intercultural Communication: A Perceptual Approach*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1987.
- SUCHÁ, R.: Influence de l'anglais sur le français des affaires, analyse des erreurs des étudiants en économie. In: Fenclová, M. – Horová, H.: *Le français – deuxième langue étrangère – La didactique intégrée des langues étrangères*. Plzeň: Katedra románských jazyků, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2008. s.19-29.
- ŠANDOROVÁ, V.: *Multikultúrna výchova na 1. stupni ZŠ*. Bratislava: MPC, 2011. ISBN 978-80-8052-376-3
- TOMALIN, B. – STEMPLESKI, S.: *Cultural Awareness*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- TUREK, I.: *Didaktika*. Bratislava: Iura Edition, 2008.
- UNGUREAN, C. – VARLAN, R.: Expressions idiomatiques et représentations de l'autre. In: *Dialogues et Cultures* 53, Actes de Vienne 2006. Premier congrès européen des professeurs de français. FIPF, 2008. s.263-268. ISSN 0226-6881.
- VARGOVÁ, D. – KRIŽOVÁ, O.: *Nielen ja, ale aj tí íní*. Bratislava: MPC, 2008. 978-80-8052-329-9.
- VIGNER, G.: Apprendre plusieurs langues. Vers une compétence plurilingue. Apprentissage ou enseignement ? Le français dans le monde, No 355, janv.-fév. 2008, s.19-21.
- VINSONNEAU, G.: *Culture et comportement*. Armand Colin, 2000. ISBN 2-200-07125-2
- WARDHAUGH, R.: *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishers, 1986.
- WHORF, B.: *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Carroll, J. B. (ed.). New York: John Wiley and Sons, 1956.
- WIDDOWSON, H. G.: *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- WIERZBICKA, A.: *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003.
- YZERBYT, V. – SCHADRON, G.: Stéréotypes et jugement social. In: BOURHIS, R.Y. – LEYENS, J.-P.(eds.): *Stéréotypes, discrimination et relations intergroupes*. Mardaga, 1996. s.125)
- ZARATE, G.: *Enseigner une culture étrangère*. Paris: Hachette, 1986.
- ZARATE, G.: *Représentation de l'étranger et didactique de la communication*. Paris: Didier, 1993.
- ZELINA, M.: *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: Iris, 1994.
- ZELENÁKOVÁ, S.: *Multikultúrna výchova v škole*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2006.

Words: 5 389

Signs: 41 072 [22,82 standard pages]

Mgr. Jana Bírová, PhD.

Department of Translation Studies

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University in Nitra

Štefánikova 67

Nitra 949 01

jbirova@ukf.sk

Book Reviews

Neverbálna komunikácia v tlmočení

Welnitzová, K.: Neverbálna komunikácia vo svetle konzukutívneho tlmočenia. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2012. 116 s. ISBN 978-80-558-0077-6.

Monografia vnáša poznatky z oblasti neverbálnej komunikácie do prostredia translatológie. Ako autorka uvádzá, neverbálne prostriedky sú prejavom a odrazom kultúry, v ktorej vznikli, a preto nie sú kultúrne identické. Ich nesprávne dešifrovanie pri medzinárodných kontaktoch predstavuje potenciálnu komunikačnú bariéru. Problematika neverbálnej komunikácie v tlmočení je najaktuálnejšia práve v bezprostrednej *face-to-face* interlingválnej komunikácii – v konzukutívnom tlmočení, nakoľko táto realizačná forma spája tri faktory, ktoré priamo ovplyvňujú intenzitu, frekvenciu výskytu a výrazovú škálu neverbálnych výrazových prostriedkov. Týmito faktormi sú osobnostný profil rečníka, afektívna reakcia na aktuálnu komunikačnú udalosť a kultúrne podmienené faktory. Neverbálna zložka v sprostredkovanej komunikácii slúži ako prognostický ukazovateľ, ktorý pomáha tlmočníkovi (s adekvátnou interkultúrnou a sociálnou kompetenciou) rýchlejšie a presnejšie identifikovať komunikačný zámer rečníka a zmysel výpovede. Práca je rozdelená do dvoch kapitol. V prvej kapitole autorka definuje komunikáciu z rôznych uhlov pohľadu, ponúka delenie komunikácie podľa rôznych kritérií a predkladá náčrt histórie a ciele neverbálnej komunikácie. Druhá kapitola je zameraná na jednotlivé prvky neverbálnej komunikácie a ich uplatnenie v konzukutívnom tlmočení. Autorka skúma paraverbálny systém neverbálnych prostriedkov (suprasegmentálne javy) – intonáciu; silu, výšku a zafarbenie hlasu; tempo reči; frázovanie; fyziologické, gramatické, nefunkčné a dramatické pauzy a somatické neverbálne prostriedky – mimiku, kinestetiku, proxemiku, haptiku, posturiku a koloriku. Prínos publikácie vidíme najmä v komplexnosti spracovania problematiky neverbálnej komunikácie a objasnení významu jej jednotlivých zložiek v kontexte konzukutívneho tlmočenia (v tejto oblasti autorka realizuje i empirický výskum). Napriek faktu, že neverbálnym prostriedkom v podmienkach interlingválnej mediácie sa parciálne venujú zahraniční i slovenskí translatológovia (F. Poyatos, S. Kalina, I. Čeňková, D. Müglová a ī.), komplexné spracovanie problematiky doteraz absentovalo.

*Mgr. Soňa Hodáková, PhD.
Department of Translation Studies
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra
Štefánikova 67
Nitra 949 01
shodakova@ukf.sk*

Nový pohľad na Itala Sveva

Martina Lukáčová: Svevova románová tvorba v kontexte modernej talianskej literatúry. Nitra, UKF, 2012, 172 s., ISBN 978-80-558-0070-7.

Italo Svevo je autor v talianskej literatúre pomerne známy a rozpracovaný, v stredoeurópskom literárnomkritickom priestore sa mu však venuje málo pozornosti. Autorka vo svojej monografickej práci prináša prierezový interdisciplinárny pohľad na osobnosť a dielo tohto talianskeho spisovateľa. Vychádza z určenia autorovej kultúrnej a národnostnej identity, ktorá bola veľmi komplikovaná a prichádza k záveru, že Svevo je predstaviteľom tzv. terstskej literatúry, ktorá v traktovanom období jestvovala paralelne a v súčinnosti nielen s talianskou, ale aj s rakúsko-uhorskou literárnom a kultúrnou klímom. Všíma si Svevove románové texty, ktoré však nevytrhávajú z kontextu, ale berie ich do úvahy ako reflexiu jeho ďalších diel. Celá autorova tvorba sa tak dostáva do svetla projekcie dobového literárneho a kultúrneho prostredia, ktorého identita v danom prípade sa však špecifikuje národnostným a náboženským sebaurčením. Latentné židovstvo, späťosť s prostredím Terstu, ktorý vytvára Svevov literárny domov (ten sa v jeho románoch odráža v živom opise konkrétnych uličiek, miest, domov, zvykov a ľudí) a konfrontácia s dobovou literárnu kritikou prináša živý a originálny obraz Svevovej románovej tvorby. Osobitnou otázkou je problém autorovho literárneho jazyka. Taliančina bola pre neho v podstate umelý jazyk, ktorým sa snažil písat, aby o sebe vytvoril obraz literárnosti, kultúrnosti. Výsledkom však bol literárny jazyk, ktorý súčasníci kritizovali, ale neskôr sa stal autorovým určujúcim prvkom a zároveň integračným faktorom jeho diela. M. Lukáčová pri charakteristike Svevovej tvorby nezabúda ani na dobové kultúrne trendy: zhodnocuje najmä vplyv psychoanalýzy (tak, ako sa chápala v danej dobe) na koncepciu niektorých Svevových obrazov a ideí. Jej text je predstavuje členitý a farbistý obraz osobnosti Itala Sveva a štrukturovanú charakteristiku jeho románovej tvorby. Možno povedať, že má miesto aj v kontexte prekladovej literatúry, lebo základné Svevove romány boli preložené aj so slovenčiny a autorka na ne pri svojej interpretácii nezabúda.

*PhDr. Natália Rusnáková, PhD.
Department of Romance languages
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra
Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovakia
e-mail: nrusnakova@ukf.sk*

ABSTRACTS

Zdeňka Schejbalová : The exonym *Bohemia* in French administrative documents in the 1st half of the XIVth century

In the paper we study the exonym *Bohemia*, which appears as the royal title in 93 contracts of John of Luxembourg, King of Bohemia and Count of Luxembourg, which arose during his reign from 1310 to 1346. Most contracts are written in French, some in Latin and German. The exonym *Bohemia* is transcribed in many ways, suggesting that the contracts were written by different scribes. The contracts are a valuable document for understanding of the development of the French language in the 1st half of the XIVth century.

Key words

exonym Bohemia, contracts of John of Luxembourg, French in the 1st half of the XIVth century

Emília Janecová: Language, literature, culture: translational reflections upon American ethnic minority writing

The article focuses on the specifics of translating American ethnic minority writing and the intercultural dimension encountered within that process. It describes the principal characteristics and interpretative basis of American ethnic minority prose, which are markedly influenced by the wider socio-cultural and literary context. In the article, domestic knowledge is compared with foreign trends in translation thinking. Some chapters introduce the specifics of American ethnic minority writing in a wider context and accent the cultural-communication determinateness of both the language and thematic composition of the examined texts. Possible methodological solutions are presented in relation to both traditional and newer translation conceptions.

Key words

culture, intercultural communication, American ethnic minority writing, intercultural confrontation in translation, quest for an intercultural dialogue

Johana Jakabovičová: Translation Differences in Slovak and English Correspondence Styles

Translation as a transfer from the source language into the target language plays a significant role in the multilingual world and in intercultural communication. Interference of two cultures is a challenge for translation studies. There has not been much research on genre conventions in economic communication, particularly in the area of English and Slovak language pairs. The aim of this study is to introduce some contrasts in translation of different text types in the field of business correspondence.

Key words

administrative style, informative text genre, business correspondence, language and cultural differences, translation aspect, intercultural communication

Soňa Hodáková – Kataríma Welnitzová: Psychosocial Aspects of Interpreting

The paper focuses on the psychosocial aspects of interpreting. It discusses the stress factors which influence the interpreter and underlines the importance of interpreter's effective coping strategies in ensuring appropriate quality of his/her performance (both content and form of the target discourse). Within interpersonal interpreting abilities; the paper describes and explains some non-verbal features used in particular forms of interpreting. They are closely connected with emotional condition of the interpreter during the process of interpreting.

Key words

interpreting, stress factors, non-verbal communication

Edita Gromová, Daniela Müglová: Cultural Processes and their Pragmatic Aspects in the National and Supranational Contexts of Translation

The present paper tackles translation in the dynamics of cultural processes (globalization, modernization, multiculturalism, localization, glocalization) in the national and supranational contexts. To examine the phenomenon in its complexity, holistic approaches based on interdisciplinarity and transdisciplinarity are used. The authors try to emphasize the pragmatic aspects of cultural processes and to map what positives and negatives they have brought into translation and interpreting.

Key words

cultural processes, translation, globalization, glocalization, localization, national context, supranational context

Jana Bírová: About Theoretical Definitions of Pluralistic and Pluricultural Approaches

A recent European project – conception of FREPA (Framework of Reference for Pluralistic Approaches) has enabled promoting plurilinguism through four pluralistic approaches – awaking to languages, integrated approach, intercomprehension and intercultural approach. The principal objective of the work is to define the conception and conditions of using the approaches in Slovak schools. A number of different methodology work written by foreign authors contributed to the conception and definition of approaches in this paper.

Key words

pluralistic approaches, integrated approach, awaking the languages approach, intercomprehension, intercultural approach, FREPA (Framework of Reference for Pluralistic Approaches), theoretical research, conception, definitions

XLinguae Submission Guidelines

The Publisher enables prospective authors to contact the editor by mail [xlinguae\(at\)xlinguae.eu](mailto:xlinguae(at)xlinguae.eu) or [jbirova\(at\)ukf.sk](mailto:jbirova(at)ukf.sk). Only original previously unpublished (empirical) studies might be proposed for the XLinguae journal. According to the Slovak law statute Act n. 618/2003, the editor decides about copyright and does not offer any remuneration. It is a condition of publication that authors assign copyright or license the publication rights in their articles, including abstracts, to the SVO, s.r.o. This enables us to ensure full copyright protection and to disseminate the article, and of course the XLinguae journal, to the widest possible readership in paper and electronic formats as appropriate. The articles that were not called for will not be sent back to the authors. We strongly encourage you to send the final, revised version of your article, electronically, by mail to [xlinguae\(at\)xlinguae.eu](mailto:xlinguae(at)xlinguae.eu). Contributions and studies are double-blind peer-reviewed.

If the XLinguae journal decides to call for extensive empirical studies (up to 108 000 signs or 60 SP), these will be also peer-reviewed. Only after the decision of their publication, names of the reviewers will appear at the end of each long study. And this due to its easy registration as a journal monography.

Proofs will be sent to authors if there is sufficient time to do so. They should be corrected and returned to the Editor within three days. Major alterations to the text cannot be accepted.

As a double-blind peer-reviewed journal, it comprises these types of studies:

1. Scientific studies (standard-page length: 20 pages)
2. Contributions and materials (standard-page length: 10 pages)
3. Extensive empirical studies (standard-page length: 60 pages)
 - actual themes and problematic fields from linguistics, applied linguistics and philology
 - title of the study, name of the author, full address of the institution the author works for, e-mail
 - noticeable text paragraphing (titles, subtitles)
 - translated citations coming from foreign authors' work as well as citations from original works (in the text)
 - if the contribution is a part of research, please indicate the full name and project registration number
 - abstract in language you write the contribution as well as in English (max. 600 signs per each of them)
 - key words in both languages (5-6)
 - citations are part of the text (see below)
 - notes (make point about basic pieces of information - e.g. citation from original work between quotes, short message and so on.)
4. Book reviews
 - a full bibliographic reference about the book that is (being) reviewed: author, title, town, editor, year, number of pages, ISBN (as title of the book review)
 - types of the book reviews: a) informative (max. 1 SP), b) analytical (max. 5 SP)
 - author of the book review, full name and address of the institution the author works for, e-mail.

Citation form:

- message in text: (HARMER, 1991: 12)or (1991: 12)
- footnote: HARMER, J.: The Practice of English Language Teaching ..., 1991.
- full bibliographic reference in the list of bibliographic references:

Book bibliographic reference: HARMER, J.: The Practice of English Language Teaching. London: Longman, 1991. ISBN 0582 04656 4

Journal bibliographic reference: LAH, M.: Évolutions des manuels. In: Didactique du FLE dans les pays slaves, vol. 2, 2009, n. 2, p. 9-12. ISSN 1337-9283

If there is a number of works cited from one author from the same year, please use the following form: e.g. 1971a, 1971b.

Publication Ethics and Malpractice Statement

Agreement upon standards of expected ethical behavior for all parties involved in the act of publishing: the author, the journal editor-in-chief, the peer reviewers and the publisher. (The following ethic statements are based on COPE's Best Practice Guidelines for Journal Editors).

Publication decisions

The publication of an article in our double-blind peer-reviewed journal concerns linguistics, applied linguistics and philology fields. The editor-in-chief of the XLinguae journal is responsible for deciding which of the articles submitted to the journal should be published. The editor-in-chief may be guided by the policies of the journal's editorial board and constrained by such legal requirements as shall then be in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor-in-chief confers with

other editors or reviewers in making this decision. They evaluate manuscripts for their intellectual content without regard to race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship, or political philosophy of the authors. The editorial staff must not disclose any information about a submitted manuscript to anyone other than the corresponding author, reviewers, other editorial advisers, and the publisher, as appropriate. Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an editor's own research without the express written consent of the author.

Duties of Reviewers

Double-blind peer review assists the editor in making editorial decisions and through the editorial communications with the experts form the scientific board ant the author may also assist the author in improving the paper.

If any selected editor referee who feels unqualified to review the research and the manuscript article should notify the editor-in-chief and excuse himself from the review process.

Manuscripts received for review are treated as confidential documents and are reviewed by anonymous editor staff. They will not be shown to or discussed with others except the editor-in-chief's authorisation.

Reviews should be conducted objectively: editor referees express their views clearly with supporting arguments.

Privileged information or ideas obtained through peer review is to be kept confidential and not used for personal advantage.

Reviewers should identify relevant published work that has not been cited by the authors. Any statement, an observation, derivation, or argument that had been reported should be accompanied by the relevant citation. A reviewer should also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript under consideration and any other published paper of which they have personal knowledge.

Duties of Authors

Authors of contributions and studies research should present an accurate account of the work performed as well as an objective discussion of its significance. Underlying data should be represented accurately in the paper. A paper should contain sufficient detail and references to permit others to replicate the work. Fraudulent or knowingly inaccurate statements constitute unethical behavior and are unacceptable.

Authors are asked to provide the raw data in connection with a paper for editorial review. The authors should ensure that they have written entirely original works, and if the authors have used the work and/or words of others that this has been appropriately cited or quoted.

Authors should not publish manuscripts describing essentially the same research in more than one journal or primary publication. Submitting the same manuscript to more than one journal concurrently constitutes unethical publishing behaviour and is unacceptable.

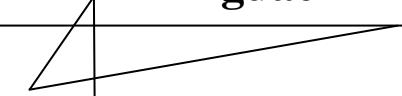
Proper acknowledgment of the work of others must always be given. Authors should cite publications that have been influential in determining the nature of the reported work.

Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the conception, design, execution, or interpretation of the reported study. All those who have made significant contributions should be listed as co-authors. Where there are others who have participated in certain substantive aspects of the research project, they should be acknowledged or listed as contributors.

The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors and no inappropriate co-authors are included on the paper, and that all co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.

All authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript. All sources of financial support for the project should be disclosed.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the journal editor or publisher and cooperate with the editor to retract or correct the paper.

XLinguae

From contents

The Exonym *Bohemia* in French Administrative Documents in the 1st half of the XIVth Century

by Zdeňka Schejbalová

Language, Literature, Culture: Translatological Reflections upon American Ethnic Minority Writing

by Emília Janecová

Translation Differences in Slovak and English Correspondence Styles

by Johana Jakabovičová

Psychosocial Aspects of Interpreting

by Soňa Hodáková – Katarína Welnitzová

Cultural Processes and their Pragmatic Aspects in the National and Supranational Contexts of Translation

by Edita Gromová and Daniela Müglová

About Theoretical Definitions of Pluralistic and Pluricultural Approaches

by Jana Bírová

Book reviews

Abstracts